

SOTSIAALTÖÖ

**Kogukondlik kuriteoennetus
Skandinaavias**

Kolm aastat STARiga

**Vanemapension – kas uus
pensioniliik?**

**Lapse õiguste tagamine
asenduskodus**

3

2013

Sotsiaaltöö ja sotsiaalpoliitika erialaajakiri



Ajakirja SOTSIAALTÖÖ tellimust saab vormistada:

- kohalikus postkontoris
- toimetuse aadressil ajakiri@tai.ee
- Eesti Posti e-teeninduses www.post.ee

Üksiknumbreid saab tellida Tervise Arengu Instituudi koolituskeskusest (Hiiu 42 Tallinn) ja osta kaupluses Ülikooli Raamatupood, (Raekoja plats 11 Tartu).

Ajakiri SOTSIAALTÖÖ

Tervise Arengu Instituudi ja sotsiaalministeeriumi väljaanne

16. aastakäik.

Ilmub kuus korda aastas: veebruaris, aprillis, juunis, augustis, oktoobris ja detsembris

Toimetuse kolleegium:

Mailiis Kaljula, Riina Kiik, Aleksander Ljudvig, Valter Parve, Riho Rahuoja, Koidu Saia, Judit Strömpl, Piret Tamme, Triinu Tikas, Taimi Tulva

Vastutav toimetaja: Regina Lind

Toimetajad: Signe Väljataga, Margit Raias, Inga Mölder

Kujundus ja trükk: Atlex AS

Tiraaž: 1000 eksemplari

Kontakt

Ajakiri Sotsiaaltöö, Tervise Arengu Instituut, Hiiu 42, 11619 Tallinn

Tel (+372) 659 3931, faks (+372) 659 3925, e-post ajakiri@tai.ee

Autoritele:

Ajakirja toimetus ootab avaldamiseks analüüsivaid, uurimuslikke, nõuandvaid, kogemuslikke, informatiivseid ja silmaringi laiendavaid artikleid, mis aitavad kaasa sotsiaalvaldkonna arengule. Teretulnud on ka info värskelt ilmunud raamatute ja erialaste koolituste kohta. Artiklite maht tuleks kooskõlastada toimetusega. Artiklid saata meiliaadressil ajakiri@tai.ee. Skeemid ja joonised saata töötlemist võimaldavate failidena, mitte pildina tekstis. Pildid palume varustada selgitava tekstiga ja saata elektrooniliselt resolutsiooniga 300 dpi või postiga.



Tervise Arengu Instituut

National Institute for Health Development



sotsiaal
ministeerium

SISUKORD

nr 3/2013

Toimetuse veerg

Judit Strömpl 2

Uudised

Uudised ja pressiteated 3

ESTA uudised 5

Persoon

Malle Kobin: Üks hull tuli Saaremaalt ...

Rain Uusen 6

Peegeldusi Euroopast

Sotsiaaltöötaja kodanikuühiskonnas

Jean Pierre Wilken 9

Seadus / sotsiaaltöö korraldus

Vanemapension – kas uus pensioniliik?

Eve Liblik 11

Sotsiaalteenuste ja -toetuste

andmeregister STAR aastal 2013

Katrin Pedastsaar 38

Kommentaar

Heli Joon; Eva Vau, Natalia

Rahhanskaja, Kati Põlm, Jana Ravell,

Helene Ideon 47

Õigus

Kohaliku omavalitsuse ja asendus-

koduteenuse osutaja roll asenduskodus

elava lapse õiguste tagamisel

Margit Sarv 14

Uurimus

Otsustamine lastekaitsetöös Ida-

Virumaa suurlinnade näitel

Käthlin Kaurla 19

Info- ja kommunikatsioonitehnoloogia

sotsiaaltöö praktikas STARi

infosüsteemi vaatenurgast

Katriin Kukk 43

Info- ja kommunikatsioonitehnoloogia

kui kasutamata võimalus eakate

hoolekandes

Kairiin Olli 48

Projekt

Eesti spetsialistid tutvusid

Skandinaaviamaade kuriteoennetuse

ning tugiteenustega vanglast

vabanevitele

Anu Leps 25

Lastehoolekanne Skandinaavias ja

Eesti lastekaitse süsteemi väljakutsed

Tõnu Poopuu 26

Kommentaar

Kristiina Ets, Inna Tamm 29

Lepitusteenus Skandinaavia-

maades ja Eestis

Laidi Surva 30

Tänavatöö noortega kui osa

kogukonnapõhisest ennetustööst

Helen Kereme, Pille Luiga 32

Vangistuse printsüübid Skandinaavias

Jako Salla 34

Kuidas toetada vanglast vabanejaid

Laidi Surva, Avo Üprus 36

Koostöö laste turvalisema

internetikasutuse edendamiseks

projekti „Targalt internetis” näitel

Kerli Kuusk 54

Vaimne tervis

Küberkiusamine koolikeskkonnas

Airi Mitendorf 51

Info

Euroopa majanduspiirkonna ja Norra

programmid „Kodune ja sooline

vägivald”, „Rahvatervis” ja „Riskilapsed

ja -noored”

Pille Ruul, Helen Sööl, Anna Toots,

Edgar Schlummer 57

Tuberkuloos ei ole unustatud haigus

Klarika Kallikorm 60

Kokkuvõte

Inglise ja vene keeles 62–63

Kirjandus 64

Armas lugeja!

Ajakirja järjekordne number lahkab uusi ja vanu, kuid endiselt olulisi teemasid. Üks korduv teema on laste heaolu, mida seekord käsitleme ennetamistööst lähtudes.

Soovitan lugeda artikleid, mis kajastavad õppereise Skandinaavia maadesse. Nendest lühikestest kokkuvõtetestki on palju õppida. Üks põhiline erinevus Eesti ja Skandinaavia vahel on see, et meie näeme probleeme inimestes endis ning ennetus- ja lahendustöö on suunatud inimeste „parandamisele”, kuid skandinaavlased tegelevad tingimuste loomisega. Nad on mõistnud, et inimese käitumine võib probleemiks muutuda, kui puudub positiivset arengut toetav elukeskkond, mille all mõistetakse eelkõige inimsuhteid. Inimene on oma elutingimuste produkt. Seda kinnitab ka Põhjamaades (ja mitte ainult seal) kasutatav ingliskeelne termin children at risk ehk otsetõlkes „riskis laps”. Termin viitab elutingimustele, mis sisaldavad lapse edukat sotsialiseerumist ohustavaid riske. Eestikeelsed nimetused riskilaps, riskinoor, riskipere seostavad riske lapse, noore või pere endaga, st me näeme riske lapses endas ja nii tegelemegi temaga, mitte tema elukeskkonnaga. Kusjuures elukeskkonna kõige olulisema osa moodustavad inimsuhted. Seetõttu on Margit Sarve artikkel asenduskodude olukorrast erilise tähtsusega. Ta juhib tähelepanu väga olulisele laste probleemile asenduskodus, mida ma nimetaksin lausa lapse õiguste rikkumiseks – see on pädevate inimsuhete piiratus. Nõnda võib juhtuda, et kõigepealt hoiame kokku asenduskodu lastele pakutavate teenuste kvaliteedi arvelt ja siis tegeleme selle kokkuhoiu põhjustatud tagajärgedega.

Elukeskkonda muuta on tunduvalt raskem kui näiteks inimest karistada. Sellepärast on meie ennetussüsteem täis karistamishimu ja hirmu inimese ees. Inimene võib olla seadusekuulekas kahel põhjusel. Esiteks seepärast, et ta tunneb end ühiskonna liikmena ja ühiskond on talle armas ning selle riivamine on talle endale vastumeelne. Teiseks inimene võib järgida seadusi hirmu pärast olla karistatud ja seega ühiskonnast välja visatud. Karistusel kui hirmul põhineval kriminaalpoliitikal on aga üks konks: nimelt mõjub see üksnes neile inimestele, kes tunnevad end ühiskonda kuuluvatena. Tõrjutud inimesele oht muutuda veelgi tõrjutumaks eriti ei mõju. Ta ei oska karta selle kaotamist, mida tal pole olemas.

Kui inimene tunneb end väärtuslikuna ja omal kohal, siis ei vaja ta meelemürke, et ennast hästi tunda; ei vaja vägivalda, et end kehtestada. Kui perekond, kelle elus on hetkel raskusi (ja kellel meist elus poleks raskusi ette tulnud?) saab pädevat tuge, siis ta ei pea valima vale teed, näiteks jätma lapsi maha, et teenida nendele elatist välismaal. Me peaksime kindlasti kuulda võtma Norra kolleege, kes imestavad, miks me ehitame kalleid vanglaid, kuid hoiame kokku inimeste arvel. Mõtlemas paneb Jako Salla artiklis öeldu: „Inimlikkus ja humanistlikud väärtused on midagi, millest rääkimine osas Eesti inimestest alati kõhedust tekitab, justkui oleks tegu millegi ohtlikuga.” Meile, sotsiaaltöötajatele, peab selline väide korda minema, me peame üritama sellist hoiakut muuta.



Judit Strömpl

Tartu Ülikool

Eesti omastehooldajad said üle-euroopalise ühenduse Eurocarers liikmeteks

Kuigi MTÜ Eesti Omastehooldus loodi alles paar aastat tagasi, on selle organisatsiooni asutajad ja paljud aktiivsed liikmed tegutsenud omastehooldajate toetamisega juba aastaid. Meie üks suur eeskuju on olnud Soome omastehooldajate ühendus. Sellest aastast on MTÜ Euroopa omastehooldajaid koondava ühenduse Eurocarers täideõiguslik liige. Ilmselt tänu meie aktiivsele osalemisele ühenduse töös juba enne liitumist tehti meile ettepanek kandideerida ka Eurocarersi seitsmeliikmelisse juhatusse. 23.–24. mail Dublini konverentsi ajal toimunud üldkoosolekul valiti siinkirjutaja Eurocarersi juhatusse. See on suur au ja kohustus, mida üksi kanda pole võimalik. Julgen öelda, et tänaseks on Eesti omastehooldus lapsekingadest välja kasvanud ning tänu nii kodusele ja rahvusvahelisele koostööle kui ka ühenduse tublide kogemusrühma juhtidele ja paljudele liikmetele on aina paremini võimalik kaitsta omastehooldajate huve; selgitada välja probleemid; teha ettepanekuid meetmete kohta, mis aitavad kaasa omastehooldajate olukorra parandamisele ja võrdsele kohtlemisele nii Eestis kui ka Euroopas.

Helle Lepik

MTÜ Eesti Omastehooldus juhatuse liige

Võrumaal kootakse võrke

Võrgustikutöö on viimasel ajal oluline märksõna. Võrumaal on lastega tegelevad organisatsioonid otsustanud seljad kokku panna, et probleemsed lapsed ja noored ning toimetulekuraskustes pered tugivõrgustikest välja ei pudeneks. Maakonnas on lastega ja laste heaks tegelevaid organisatsioone ligi paarkümmend, igaüks on aga senini toimetanud üksi ja oma parema äranägemise järgi. Kui Võrumaa Omavalitsuste Liit ja maavalitsus organisatsioonide esindajad ühisesse ümarlauda kutsusid, saadi üllatusega teada, et on ka teisi mõttekaaslasi, kellega koos võiks laste heaks mõttagi hoopis suuremat ja kasulikumat korda saata. Esimesed mõtted said paberile ja me loodame, et suvi seda ümarlauda unele ei suiguta. Ka SA Omanäolise Kooli Arenduskeskus tuli Võrumaale sooviga teha kogukonnavõrgustike kaudu laste ja perede hulgas ennetavat tööd ning olla abiks kriisiolukorras. Selleks kaardistati probleeme ja potentsiaalseid aitajaid.

Juuni keskel kogunesid puuetega laste pered, kes osalevad maakondlikul sotsiaalse rehabilitatsiooni teenusel, Mõniste-Varstu kanti suvepäevale ehk teenuse arendamise seminarile. Seminaril anti vanematele ülevaade teenuse saamise võimalustest ning uutest arengutest sotsiaalse rehabilitatsiooni valdkonnas. Samal ajal tegelesid lastega lapsehoidjad. Üheskoos külastati Alaveski loomaparki. Eks seegi ole omamoodi tugivõrgustik, kus sarnaste probleemidega kokku puutuvad pered saavad vahetada kogemusi ja üksteist toetada.

Marianne Hermann

Võrumaa OL sotsiaaltöö peaspetsialist

Haabersti Klubimaja käis Londonis

Selle aasta veebruaris käis TVTK Haabersti Klubimaja projekti „Psüühilise erivajadusega inimeste kutserehabilitatsiooni arendamine” raames külas Hillside'i ja Horizoni klubimajades Londonis. Reisi eesmärk oli tutvuda psüühilise erivajadusega inimeste tööalase rehabilitatsiooniga Inglismaal.

Hillside'i klubimaja tegevused on suunatud sellele, et inimesel tekiks uuesti soov, motivatsioon ja võimalus tööle asuda. Klientidele pakutakse nn tööle orienteeritud päeva – osaleda saab töö- ja koolitusüksuses, kontori- ning kõõgiüksuses. Klubimaja põhisuund on toitlustamine – valmistatakse kergemaid einet, mida müüakse klubimaja kõrval asuvas kioskis, ja vastavalt tellimusele sooja toitu läheduses asuvas vanadekodule. Võimalik on läbida toiduhügieeni ja klienditeeninduse alane koolitus. Klubimaja rahastavad peamiselt mitmesugused fondid, mis pakuvad ühe või teise projekti raames igale kliendile vajalikku tuge. See toob aga endaga kaasa ka suure töömahu aruannete koostamisel. Klubimaja igapäevastes tegevustes on kaasatud eri rahvusest ning eri nahavärvi ja usutunnistusega kliendid. Suuremat tuge vajavad endistest Briti asumaadest pärit kliendid, kes ei oska keelt ega tunne seadusi. Uute klientide klubimaja toomine on ühe konkreetse inimese töö, kes muu hulgas käib klubimaja tutvustamas vastavates asutustes ja saadab uut klienti teel klubimajja.

Horizoni klubimaja klientidel on võimalik töötada nn üleminekutöökohtadel (nt kaubandusettevõttes Marks & Spencer, kohaliku ülikooli raamatukogus ja puhastusteenindusega tegelevates ettevõtetes). Kõik töökohad on osa-

lise koormusega ja kuuluvad klubimajale, mitte töötajale: kui töötaja ei saa mingil põhjusel tööle ilmuda, vastutab klubimaja selle eest, et töö saab tehtud.

Islingtonis asuvasse keskusesse „The Mind Hub” võivad kõik psüühilise erivajadusega inimesed alati lihtsalt sisse astuda. Keskus pakub mitmesuguseid loovtegevusi ja abi asjaajamisel, samuti saab keskuses süüa lõunat, suhelda, osaleda keele- ja arvutiõppes jpm. Keskust rahastab kohalik omavalitsus, kelle sooviks on toetada kliente tööle naasmisel. Nii riik kui ka kohalik omavalitsus toetavad Inglismaal puuetega inimeste tööhõivet igati. Lisaks töötasule ja pensionile saab tööl käiv puudega inimene lisatoetust. Keskuste töötajad ise peavad sama oluliseks pakkuda tuge ka muudes igapäevaeluaspektides.

Reisi toetas SA Archimedes Elukestva õppe Leonardo da Vinci programm.

Anneli Bender

Haabersti Klubimaja juhataja

Paunküla Hooldekeskuse juhti Valter Koppelit autasustati ministri tänukirjaga

17. mail autasustas sotsiaalminister MTÜ Paunküla Hooldekeskus juhatajat Valter Koppelit tema 70. juubeli üritusel tänukirjaga. Valter Koppel on tegeleenud tervishoiu- ja sotsiaaltöö korraldusega alates 1987. aastast ja on üle kahekümne aasta olnud Eesti sotsiaaltöö *grand old man*, olles heaks partneriks kohalikele omavalitsustele, ettevõtetele, organisatsioonidele ja riigiasutustele ning aidates uusi noori hooldekandeesutuste juhte nende praktilises töös. Ta on üks Eesti Sotsiaalasutuste Juhtide Nõukoja

asutajaliikmetest, aastatel 1992–1999 juhtis Sotsiaalasutuste Direktorite Ühendust. Oma nakatava eeskujuga on ta kujundanud Paunküla hooldekeskuse teotahtelise ja uuendusmeelse töökollektiivi, kellega koos otsitakse võimalusi parandada eakate ja puuetega inimeste heaolu. Tema töökaaslased ning maakonna ja riigi teiste hooldekandeesutuste juhid iseloomustavad teda kui tugevat juhti, kelle missiooniks hoida asutust jätkusuutlikuna. Ettepaneku Valter Koppeli sotsiaalministri tänukirjaga tunnustamiseks tegi MTÜ Balti Sotsiaalteenuste Kvaliteedi Liit. *Intervjuud Valter Koppeliga saab lugeda järgmises Sotsiaaltöö numbris.*

Lääne-Viru Rakenduskõrgkool avas hooldustöö õppelabori

Sellel kevadel avati Mõdrikul sotsiaal- ja hooldustöö õppelabor, milleks kasutati seni kasutamata olnud ruume D-maja keldrikorrusel. Õppelaboris on rikkalik valik hooldustööks, taastusraviks ja põetuseks vajalikke tehnilisi seadmeid ja abivahendeid, põetus- ja elustamismannekeene, mis aitavad koolil kaasaegsel tasemel läbi viia loenguid, seminare, praktikume ja täienduskursusi. Õppelaborit kasutatakse kõige rohkem hooldustöötajate väljaõppes, kuid teadmisi hooldustöö ja abivahendite kasutamise osas antakse ka sotsiaaltöö eriala üliõpilastele. Õppelabori rajamiseks sai kool raha SA Archimedes rakenduskõrgharidusõppe ja õpetajakoolituse õppeinfrastruktuuri kaasajastamise meetmest.

Meeli Männamäe

Lääne-Viru Rakenduskõrgkooli sotsiaaltöö õppetooli juhataja



Valter Koppelit õnnitlesid juubeli puhul sõbrad ja kolleegid. Foto erakogust

ESTAst sai sotsiaalvaldkonna kutseandja

Vastavalt tervishoiu ja sotsiaaltöö kutseõukogu 23.05.2013 koosoleku otsusele nr 14 kuulutati Eesti Sotsiaaltöö Assotsiatsioon sotsiaalhoolduse kutseala, lapsehoiuteenuse kutseala ja sotsiaaltöötaja kutsete kutseandja avaliku konkursi võitjaks. ESTA hakkab sotsiaalvaldkonna kutseid andma alates 2013. a sügisest. Kutse andmise koordinaatorid vastavalt valdkonnale:

Lapsehoidja kutse. Koordinaator Maiu Sikk, tel 5803 3492, e-post: lapsehoidja@eswa.ee.

Hooldustöötaja kutse. Koordinaator Maiu Kauber, tel 5333 9138,

e-post: hooldustootaja@eswa.ee.

Sotsiaaltöötaja ja hoolekandeaasutuse juhi kutse. Koordinaator Inga Raud, tel 510 9219,

e-post: sotsiaaltootaja@eswa.ee.

Täpsem info kutseandmise tingimuste ja korra kohta avaldatakse 1. augustiks ESTA kodulehel www.eswa.ee.

ESTA sügiskool „Sotsiaaltöötaja vabadus ja vastutus”

Traditsioonilisest ESTA suvekoolist on saanud sügiskool, et võimaldada osalemist suuremale arvule sotsiaaltöötajatest. Koolitus toimub **18.–19. septembril** Nelijärve Puhkekeskuses ja käsitleb seekord sotsiaaltöötaja vastutuse teemat. Peaesineja on filosoof ja koolitaja Mart Raukas, kes kõneleb teemal „Vastutus ja vabaduse piirid”. Koolitusele on kutsutud õiguskantsleri büroo esindaja, kellele esitame järgmised küsimused: kus peaksid olema sotsiaaltöötaja sekkumise piirid; kas sotsiaaltöötaja vastutab olukorras, kui abi vajav inimene keeldub abist; kuidas tagada hoolekandeaasutuses turvalisus, kui klientidele on kõik lubatud. Ettekannetele

järgneb arutelu järgmiste küsimuste üle: mille kohta vajab sotsiaaltöötaja regulatsioone ja juhendeid; mis osas peaks sotsiaaltöötajale jääma kaalutusõigus; kuidas kindlustada, et sotsiaaltöötaja otsused oleksid professionaalsed ja eetilised. Teisel päeval toimub ESTA volikogu avalik koosolek, mille põhiteemaks on ESTA 2014.–2015. a tegevuskava.

Eesti sotsiaaltöö 5. kongress

ESTA korraldab koostöös Tallinna Ülikooli sotsiaaltöö instituudiga kongressi 6.–7. novembril 2013 Tallinna Ülikoolis. Praegu otsitakse kongressi rahastamisvõimalusi. Esialgse kava kohaselt on kongressi eesmärk koostada soovitused sotsiaaltöö kuvandi parandamiseks Eestis.

Repliik: Ka lastega kohtumise kohtuotsuse puhul tagab täitmise kohtutäitur

ESTA saatis ajalehe Postimees arvamustoimetusele 13.05.2013 alloleva repliigi:

Eesti Sotsiaaltöö Assotsiatsioon on seisukohal, et vandeadvokaat Viktor Turkini terav kriitika lastekaitsetöötajate töö suhtes artiklis „Lastekaitse, kellele ja milleks” ei ole põhjendatud. Vastavalt seadusele täidab ka selliseid kohtuotsuseid kohtutäitur, kaasates oma toimingutesse lastekaitsetöötaja. Vandeadvokaat ei esita mingeid andmeid, mille kohaselt lastekaitsetöötaja oleks jätnud kohtutäituri kutsele reageerimata või keeldunud temaga koostööst. Samas võimaldab seadus täitetoiminguid ka vaidlustada, mis tõesti mõnevõrra viivitab kohtuotsuse täitmist. Vastukäiguna nõuab advokaat, et lastekaitseametnikud sekkuks ema ja lapse ellu täiesti ebaproportsionaalselt. Nii isa huvisid esindava vandeadvokaat Viktor Turkini kui lapse ema katsed kallutada pooleliolevat kohtuvaidlust enese kasuks, rünnates meedia vahendusel juhtumiga tegelevaid kogenud ja kvalifitseeritud sotsiaaltöötajaid, on taunitavad.

Eesti Sotsiaaltöö Assotsiatsioon taunib Pärnu Postimehe fotograafi Ants Liiguse tegevust

ESTA avaldas 31.05.2013 järgmise pressiteate:

Eesti Sotsiaaltöö Assotsiatsioon taunib Pärnu Postimehe fotograafi Ants Liiguse tegevust vahejuhtumis, kus Pärnu linnavalitsuse sotsiaaltöötajaid ründas psüühiliselt ebastabiilne inimene, visates sotsiaaltöötajaid seapeaga. Videomaterjalist oli näha, et meediatöötaja oli plaanitavast ründest eelnevalt teadlik, ei teinud midagi selle ärahoidmiseks või võimalike ohvrite hoiatamiseks ning provotseeris jäädvustamisega ründajat oluliselt. Olukord oleks võinud kujuneda ohlikumaks, sest antud inimese käitumine ei olnud prognoositav. Samuti on ebaeetiline meediasuhtluseks mitteaadekvatses seisundis oleva inimese selline ärakasutamine.

Emadepäevast alates teab **Malle Kobin** ja kogu Eesti, et ta on Eesti naisliidu hinnangul aasta parim ema. Tema lapsed teavad seda juba ammuilma. Eesti Kasuperede Liidu juhatajana teab Malle Kobin kinnitada, et igaüks, kes töötab sotsiaalvaldkonna mis tahes sfääris – eriti aga sotsiaaltöös – puutub kokku ka laste ning nendega seotud murede ja rõõmudega.

Üks hull tuli Saaremaalt ...

Rain Uusen*

Naisliidu juht Siiri Oviir iseloomustas Estonia kontserdisaalis toimunud emadepäeva pidulikule kontserdile järgnenud austamistseremoonial Malle Kobinit kui suure südamega naist, kes alati aitab hädasolijaid ja jõuab palju teha, juhtides lisaks kasuperede liidule ka Hiiumaa lastefondi ning tehes tööd puuetega inimeste kojas.

Praegu suunab Malle tähelepanu keskmes olemise virr-varrastele üle jääva energia kasuperede suvekooli ettevalmistamisele, kuid vaatamata tegemisi täis tööpäevadele võttis ta vastu minu kutse tulla saarelt mandrile ja pealinna.

Saare naisena sündinud Malle pole Hiiumaal elades ja töötades kunagi „kohalikku klanni” astunud, mistõttu on vahel olnud mõnda asjatoimetust ehk keerulisem korda ajada. „Ma olen vaadanud, et need, kes on mul praegu koostööpartneriks, kellega saan hästi koostööd teha, on samuti mujalt tulnud – üks on Tallinna inimene, üks on Haapsalu inimene,” mõtiskleb ta sellest, et pole pidanud kunagi sobivaks ega vajalikuks „õigete inimestega saunas käia”.

Aasta ema tiitli väljakuulutamisel saati on paljud neist, kes tegusad saare naist seni kaenud kahtlus silmis ja distantsilt, muutunud tunduvalt avameelsemaks. „Minu ümber on tekkinud palju selliseid inimesi, keda olen näinud, aga kelle puhul ma ei tea täpselt, mis on nende nimed, ma ei tea, millega nad tegelevad – sisuliselt on nad kontvõõrad –, kes



Foto: Rain Uusen

aga tulevad, õnnitlevad, kallistavad, justkui oleksid nad lähedased sõbrad,” räägib Malle Kobin auväärse tiitli saamise järellainetusest. „Ülevoolav heatahtlikkus on mulle peale langenud, ma ei ole sellega harjunud.”

Lõhkuda ei tohi

Keerulise ja liigse eneseanalüüsiga pole Malle Kobin pidanud elu jooksul eriti tegelema. „Praegu aga küsitakse mult selliseid küsimusi, mida ma pole endale kunagi püstitanud, et miks ma seda või teist teen,” arutleb ta, kui pärin, kust see tahtmine ja jõud ja jaks kõik ikka tekib.

„Mäletan aega, kui Saaremaalt Hiiumaale elama läksin,” meenutab Malle. „Mäletan, et mind tohutult häiris see, et kui Saaremaal on krapsakad inimesed, kes toimetavad-teevad nendes kollektiivides, kus ma olin, lasteaias muusikaala juhatajana ... Kõik olid sellised intensiivsed ja aktiivsed inimesed,” teeb terve elu laste ligi hoidnud aasta ema hingetõmbepausi.

Kui Malle Hiiumaale jõudis, hakkas ta uues kollektiivis oma saarlaslikul moel „segadust külvama”: „Hakkasin toimetama, sundisin selle kollektiivi ka asju tegema, võibolla nende jaoks ka natuke imelikke asju.” Kobini korraldusel said ka Hiiumaa lasteaias katki läinud mänguasjad oma jõududega paran-

Malle usub, et tänu tema rangusele saavad kõik tema peres kasvanud lapsed oma eluga hästi hakkama.

Küsin, kas aasta ema on nüüd emana kohe täiesti valmis. „Ma olin valmis ema siis, kui mul sündis esimene laps,” räägib nelja poja ja ühe tütre ema, kolme lapselapse vanaema ning 12 lapse kasuema.

„Mul oli niivõrd suur lapseigatsus,” kinnitab ta täiesti veenvalt. „Olin 25, kui mu esimene poeg sündis. Olin juba väikesest peale selline titearmastaja – vedasin toonases Kingissepa linnas [Kuressaares] oma ema enda järel üle tänava, kui teisel pool tänavat oli titevanker. Ma pidin igasse titevankrisse vaatama,” muigab ta. „Ma olin niivõrd valmis emaks olema ja emaks saama, et see lausa tegi haiget, et mul ei ole tittle,” läks Malle pragmaatilistel põhjustel ka mehele.

Üht olulist asja rõhutab ta – emaks saadakse tema sõnul ainuüksi läbi sünnitamise, kasuperedes või kasulaste eest hoolitsemise tarvis tuleb aga leida mõni muu sõna. „Ema ei ole amet.”

„Hakkasin toimetama, sundisin selle kollektiivi ka asju tegema, võibolla nende jaoks ka natuke imelikke asju.”

datud. „Saaremaa lasteaias oli see hästi tavaline – isad parandasid ja emad õmblesid nukukleite. Hiiumaal ei parandatud midagi. Suured ja vägevad jalgrattad, mis lastel olid – tõukerattad, vändaga autod ... –, mis natuke läks katki, see visati minema. Selline kummaline suhtumine oli. Ütlesin, et töökojas kari majandi mehhaanikuid vahivad niisama, viige sinna, parandavad ära ja me ei pea uusi ostma.”

Malle Kobin oli lasteaias muusikatädina harjunud kokkuhoidlikult tegutsema.

Kaine mõistus, kahe jalaga maa peal olemine ja kord on au sees ka suure pere kodu kasvatuspõhimõtetes. „Kade ei tohi olla ja lõhkuda ei tohi,” võtab ta kodused reeglid lühidalt kokku. „Mina ei ole selline pehme ja leebe. Minul peavad asjad olema sahtlites ja kodu reeglid paigas, oma lastele ja kasulastele ühtemoodi.”

Kaltsuabist sotsiaaltööni

Vabas Eestis kõrgharitud sotsiaaltöötajana on Malle Kobin olnud Eesti sotsiaaltöö kui elukutse ja poliitiliste põhimõtete arengu tunnistajaks ja kindlasti ka üheks mõjutajaks.

„Mina sattusin sotsiaaltööle täiesti juhuslikult. Uue riigikorra ajal lasteaiad likvideeriti, ka majand likvideeriti,” selgitab Kobin, kuidas ta Käina valla sotsiaalnohnikuks sattus. „Minu arust see ei olnud sotsiaaltöö, mida ma tegin,” julgeb ta täna analüüsivalt meenutada.

Tema esimeseks sotsiaaltöö-alaseks professionaalseks väljakutseks oli jagada makarone, suhkrut, mannat ja jahu ning riideabi. „Inimesed läksid nendes riidehunnikutes hulluks, kiskusid üksteise käest ...” Kui ükskord aga vallamaja ukse vahel löömaks läks, lõpetas vald humanitaarabi jagamise kiiresti

Juba toona mõtiskles ta sellest, mis veel nüüdsekski pole igal pool täies ulatuses ellu viidud – tegelik sotsiaaltöö ja sotsiaalabi tähendab teenuste olemasolu, nende kättesaadavust ja tagamist.

ära ning see suunati kohaliku kiriku pädevusse.

„Kaltsuabi on küll inetu sõna, aga nii me seda nimetasime,” selgitab Kobin, et juba toona mõtiskles ta sellest, mis veel nüüdsekski pole igal pool täies ulatuses ellu viidud – tegelik sotsiaaltöö ja sotsiaalabi tähendab teenuste olemasolu, nende kättesaadavust ja tagamist.

„Siis läksingi ülikooli,” selgitab Kobin põhjusi, miks ta 1993. aasta talvel otsustas liikuda sotsiaaltöö vallas edasi, juba professionaalsemalt ja omandada „kõrgemat mõtelaadi”.

Pärast 1993. aastal toimunud sügise valimisi pidi Käina vallavalitsus täies koosseisus tagasi astuma, ja kuna sotsiaalnõunik oli samuti vallavalitsuse liige, tuli ka Malle Kobinil asuda sotsiaaltöös uusi väljakutseid otsima. „Uude vallavalitsuse koosseisu ma enam ei sobinud, sest ma ju ei kuulunud ühtegi klanini.” Nii sai alguse Hiiumaa lastefond.

Sellest ajast saati on Malle Kobin tegutsenud mittetulundussektoris, paljuski projektipõhiselt, ja pidanud igapäevaselt võitlema sotsiaaltöö sisuliste tegemiste kõrval kõikvõimalike finantseeringute, aruandluste ja muu bürokraatiaga.

Malle Kobin toob professionaalse vastutustunde kohta näite omaenda tööpõllult – kasuperesse kasulapsi paigutav sotsiaaltöötaja või lastekaitsetöötaja ei tohiks tema sõnul pageda suutmatuse varju ja veeretada probleemide lahendamist teiste kaela, vaid ta peaks vastutama terve kasupere eest, vajalikeks toetusteks kuluvat raha teadlikult ja varakult elarvesse planeerima ning vajadusel olema valmis ka lisaraha nõudma ja pere õigusi kaitsma.

Sotsiaaltöös on vaja enam kainet mõistust ja vastutustunnet, ütleb Kobin. Ja otsekohestust ja ausust peaks rohkem olema, lisab ta.

„Täna on tase erinevates omavalitsustes liiga erinev,” ütleb seni entusiastlikult kõnelnud ema, kasuema ja sotsiaaltöötaja Kobin veidi kurvemaks ja mõtlikumaks muutudes. „Vahel tuleb pärast omavalitsuse töötaja külaskäiku hakata kasuperet uuesti kokku lappima, sest ametnik on teinud laastamistööd ...”

Malle Kobini sõnul peavad sotsiaaltöötajad tagama küll efektiivsuse ja kontrolli, kuid seejärel – kui kõik vajalikud paberid täidetud ja otsused tehtud – kujunema pere jaoks vaid sõbraks, toetajaks ja nõuandjaks ning küsima rohkem ja siiramalt: millist abi teie (kasu)pere meie vallalt ootab?

Eesti ühiskond peaks jõudma andmise-saamise põhimõttel tegutsemisest terviklike teenuste osutamiseni erinevatele sihtgruppidele, sest vastasel juhul kasvab vaid õpitud abitus.

Vahel üllatab teda aga riigi palgal olevate sotsiaaltöötajate ükskõiksus oma töö ja klientide, abi vajavate perede vastu. Tema sõnul peaksid ühtviisi panustama kõik sotsiaalvallas töötavad professionaalid, et Eesti ühiskond jõuaks andmise-saamise põhimõttel tegutsemisest terviklike teenuste osutamiseni erinevatele sihtgruppidele, sest vastasel juhul kasvab vaid õpitud abitus.

** Artikli autor on ajalehe Postimees toimetaja, Tallinna Ülikooli sotsiaaltöö instituudi sotsiaaltöö esimese kursuse tudeng ning vabatahtliku tegevuse praktikant ajakirjas Sotsiaaltöö.*

Kasuperede suvekool toimub 8.–12. augustini Hiiumaal.

Lisainfo: www.kasuperedeliit.ee

Rubriik „Pegeldusi Euroopast” käsitleb sotsiaaltöö olulisi küsimusi, mida arutatakse Euroopas ka laiemalt.

Sotsiaaltöötaja kodanikuühiskonnas



Jean Pierre Wilken

HU University of Applied Sciences Utrecht (Holland)

Uus aeg nõuab uutmoodi professionaale. Sotsiaaltöö kui kutseala otsib tungivalt **uut identiteeti**. See on suurel määral reaktsioon majandussurutisest tingitud eelarvekärbetele, mida on valitsused teinud. Kuna avalikku raha on vähem, muutub professionaalne hoolekanne napimaks. Ressursside jagamise korraldus ja aruandlus kulutustest muutuvad üha olulisemaks. See asetab ühtlasi suurema rõhu sotsiaaltöö sekkumiste efektiivsuse tõendamisele.

Teine trend on **heaoluriigi muutumine osalusriigiks**, mida esindavad kodanikuühiskonna ideed. Professionaalne abi ei ole enam nii nähtaval kohal. Kodanikelt oodatakse, et nad kannaksid hoolt iseenda eest ja aitaksid ka teisi. Ainult siis, kui selgub, et iseenda eest hoolitsemisest ja vastastikuselt hoolekandest enam ei piisa, tuleb mängu professionaalne hoolekanne. Tervishoiu- ja sotsiaalsüsteem pakub professionaalset hoolitsemist ainult juhul, kui teised lahendused pole võimalikud, kui inimene või tema sotsiaalne võrgustik ei suuda üksi probleeme lahendada.

Huvitaval kombel seostub see trend esimesega: valitsused võivad kasutada kodanikuühiskonnaks muutumist selleks, et **õigustada eelarvekärpeid**. Uue haldusjuhtimise (ingl k *New Public Management*) ideede hulka kuuluvas poliitikas, mis alates 80. aastatest taotleb sotsiaal-, hoolekande- ja haridussektori tõhustamist, kasutatakse tänapäeval kodanikuühiskonna mõistet tihti selleks, et kulutusi kärpida (Pollitt ja Bouckaert 2004).

Sotsiaaltöö kui kutseala peab tegelema nende arengusuundadega, mida võib pidada nii ohuks kui ka väljakutseks. Kahtlemata on tõsi, et kulutuste laiaulatuslik kärpimine ohustab töö kvaliteeti. Teisest küljest pakub see sotsiaaltööle võimaluse enda uueks positsioneerimiseks sellisel moel, mis võib aidata saavutada uue ja tugevama identiteedi. See on **võimalus vabaneda vanadest praktikatest**, näiteks sellistest töötamisviisidest, mis põhinevad kellegi „eest” hoolitsemisel, mitte hoolekandel „koos” hoolitsetava endaga. „Hoolekanne inimese eest” sümboliseerib sotsiaaltöötajat, kes hoolitseb probleemide lahendamise eest oma teadmiste ja tegevusele tuginedes. „**Ühishoolekanne**” tähendab toe pakkumist inimestele ja kogukondadele selleks, et nad leiaksid ise oma lahendused ja kasutaksid iseenda tugevusi. See mõiste haakub nii arusaamaga „hea hoolekandest” konkreetse inimese jaoks (Wilken 2010) kui ka kodanikuühiskonnaga seotud arusaamadega.

„**Kodanikuühiskonda**” määratletakse laialt kui ruumi ühiskonnas, kus toimub kodanike tegevus (Knight jt 2002). See on ruum, kus ühiskonna üksikliikmed vabatahtlikult tulevad

kokku kas siis formaalselt või mitteformaalselt; koonduvad rühmadesse, ühingutesse või organisatsioonidesse selleks, et osaleda avalikus elus. Ülemaailmne kodanikuühenduste liit Civicus räägib sellest kui „tegevusväljast, mis asub väljaspool perekonda, riiki ja turgu, ja kus inimesed liituvad ühiste huvide edendamiseks” (CIVICUS 2005). Teoorias erinevad selle institutsionaalsed vormid riigi ja turu omadest, kuid praktikas on riigi, kodanikuühiskonna ja turu vahelised piirid tihti ebaselged. Kodanikuühiskond hõlmab tavaliselt mitmesuguseid tegevusvorme, mis erinevad formaalsuselt, autonoomialt ja võimu astmelt. Kodanikuühiskond koosneb tihti sellistest organisatsioonidest nagu registreeritud heategevusfondid, valitsusvälised arenguorganisatsioonid, kogukonnarühmad, naiste organisatsioonid, usulised organisatsioonid, erialaliidud, ametiühingud, eneseabirühmad, ühiskondlikud liikumised, huvikaitsegrupid ja -koalitsioonid.

Mina pean kodanikuühiskonna ideed katseks **kogukonnad uuesti ellu äratada**, soodustades sellega sotsiaalsete võrgustike teket, kus inimesed saaksid töötada ja toetada üksteist. See on kooskõlas võimestamise ja kogukonna arendamise ideedega. Civicus peab end ühiskondlikuks liikumiseks, mis edendab kogukondi, kus on „informeeritud, innustunud ja pühendunud kodanikud, kes on aktiivselt kaasatud inimkonna ees seisvate väljakutsetega tegelemisse”. Kodanikuühiskonda mõistetakse ka kui tegevusvälja, kus võimestatakse iga üksikut kodanikku ja arendatakse üliolulisi oskusi, mis on seotud võimu demokraatliku jagamise, läbirääkimise ja kollektiivse tegevusega (Diamond 1994).

Sotsiaaltöö võib asuda selle tegevusvälja keskmes, kuid samas peab see ka suhestuma riigi ja turuga. Sotsiaaltöö võib otsustada, kas jääda voolu kanda või asuda selgele positsioonile. Minu arvates on **professionaalne sotsiaaltöö** meie ühiskonna kvaliteedi jaoks hädavajalik. Ma ei väida seda mitte ainult seetõttu, et olen ise sotsiaalvaldkonna professionaal, vaid ka sellepärast, et uuringute andmetel ei ole postmodernsed ühiskonnad üldjuhul võimelised tekitama piisavalt ja soovitud kvaliteediga kogukondlikku hoolekannet, mis kataks kõigi kogukonnaliikmete vajadusi.

Mitmed arengusuunad näivad töötavat hoolivama kogukonna vastu: vananev elanikkond, rohkem krooniliste haigustega inimesi, suuremad vahemaad sugulaste vahel eluviisi mobiilsuse tõttu ning inimestele avaldatav surve töötada rohkem ja kauem, mis jätab vähem aega vabatahtlikuks tegevuseks (Cameron ja Moss 2007).

Täiesti isetoimiv hooliv kogukond on utoopiline ideaal. Kuid „**hoolivam kogukond**”, mis tähistaks tagasipöördumist individualistlikust ühiskonnast kogukonna juurde selle sõna algses tähenduses (koos elamine, ühiste huvide jagamine, üksteisele toe pakkumine) on kindlasti teostatav. Seda näitavad ka arvukad kohalikud algatused mitmetes naabruskondades ning kultuurilistes ja usulistes kogukondades. Sotsiaaltöötajad võivad mängida olulist rolli igasuguste hoolivate kogukondade arengu ja kestlikkuse toetamises, pöörates erilist tähelepanu haavatavate inimeste kogukonda kaasamisele.

Tõlkinud Inga Mölder

Viidatud allikad

Cameron, C., Moss, P. (2007). Care work in Europe: current understandings and future directions. London and New York: Routledge.

CIVICUS (2005). Civil Society Index Methodology.

www.civicus.org/new/media/CSI_Methodology_and_conceptual_framework.pdf (10.06.2013).

Diamond, L. J. (1994). Toward Democratic Consolidation. Journal of Democracy. Volume 5, No 3, July 1994, 4–17.

Knight, B., Tandon, R., Hope Ch. (2002). Reviving democracy. Citizens at the heart of governance. London and New York: Routledge.

Pollitt, C., Bouckaert, G. (2004). Public Management Reform: a comparative analysis – New Public Management, governance, and the Neo-Weberian State (2nd ed.). New York: Oxford University Press.

Wilken, J. P. (2010). Recovering Care. A contribution to a theory and practice of good care. Amsterdam: SWP Publishers.

Vanemapension – kas uus pensioniliik?



Eve Liblik

*Sotsiaalkindlustusameti pensionide ja toetuste osakonna juhataja
Tallinna Ülikooli doktorant*

Eestis kehtivatest seadustest ei leia vanemapensioni kui pensionilliigi ametlikku definitsiooni. Kuigi vanemapensioni teema on leidnud aeg-ajalt kajastamist ajakirjanduses, pole inimestel päris täpselt selgeks saanud, kellel, mis juhtudel ja millal sellisele pensionile õigus tekib.

Taust

Juba 2004. aastal toodi Ene-Margit Tiidu jt uuringus „Euroopa Liidu ühiste pensionieesmärkide mõju Eesti pensionisüsteemile” esile probleem, et laste kasvatamist väärtustatakse meie pensionisüsteemis liialt vähe. Mitmetes uuringutes (Erllich ja Kim 2005) on omakorda viiteid sellele, et pensionikindlustus mõjutab sündimuskäitumist negatiivselt, kui inimene teab, et tema sissetulek vanaduspõlves on tagatud sõltumata sellest, kas tal on lapsi.

Eesmärgiga mõjutada Euroopa demograafilist kriisi tuli Saksa majandusteadlane prof Hans-Werner Sinn 2005. aastal välja vanemapensioni ideega. Selle kohaselt tuleks kehtestada laste arvust sõltuv täiendav pension, jättes seejuures iseseisvalt kehtima inimese töötasust ja/või sissetulekust sõltuva tavapensioni. 2006. aastal pakkusid Saksa teadlased R. Fenge ja J. von Weizsäcker välja idee kehtestada nn lapsepension. Nad analüüsisid muu hulgas varianti, kus laste arvust sõltuv pensioniosa oleks proportsionaalne keskmise laste arvuga riigis – analoogiliselt sellele, kuidas töötasust/sissemaksetest sõltuv riikliku pensioni osa on proportsionaalne riigi keskmise töötasuga/sissemaksetega. Prof Lauri Leppik ja Brit Veidemann juhti-

sid 2006. aastal uuringus „Laste arvu mõjust pensionile” tähelepanu asjaolule, et riiklikus pensionisüsteemis toimub generatsioonisisene ümberjaotus paljulapselistelt ühelapselistele ja lastetutele, ning pakkusid välja oma mudeli, kuidas siduda pension laste arvuga. Mudelis nähti ette, et teatud aastast alates hakatakse riiklikus pensionikindlustuses maksma pensionilisa (nn lapsepensioni), mis sõltub üksnes laste arvust ja ükski teine tegur (nt lapse vanus või sissetulekud) pensionilisa maksmist ei mõjuta. Urijad pakkusid välja, et pensionilisa suurus oleks maksimaalne kolme või enama lapse puhul ning proportsionaalselt väiksem kahe ja ühe lapse puhul.

Juba Eesti 1997. a pensionireformi kontseptsioon nägi ette riiklike pensionide diferentseerimise kahel alusel: makstud sotsiaalmaksu järgi ja laste arvu järgi. Nimetatud kavast realiseerus 2000. aastal vaid esimene pool – kehtestati riikliku pensionikindlustuse seadus, milles sätestatud I pensionisamba põhimõtted kehtivad põhiasas tänase päevani. Realiseerimata jäi teine pool: pensionide sidumine laste arvuga. Täna ehk 13 aastat hiljem on kehtestatud uus vanemapensioni süsteem.

Eesti vanemapensioni uus mudel

Tänaseks ei ole küll Eestis kehtestatud eraldi vanema- või lapsepensioni ega ole lisatud tavapensionile otseselt laste arvust sõltuvat pensionikomponenti, kuid on võetud vastu poliitiline otsus teha alates 01.01.2013 kuni kolmeaastast last kasvatava vanema eest riigipoolseid sissemakseid pensionikindlustuse II sambasse. Eeldatakse, et üks vanematest sel ajal lapse kasvatamise tõttu kas ei tööta või töötab väiksema koormusega. Riigipoolsed sissemaksed II pensionisambasse tagavad selle, et väikelapse vanema pension ei jää hiljem seetõttu väiksemaks. Algselt oli plaanitud seada sissemaksete tegemine sõltuvusse lapsevanema töötamisest, seaduseelnõu menetlemise käigus kehtestati aga siiski töötamist mitte arvestav süsteem. Seaduseelnõu seletuskirjas on muuhulgas märgitud, et: „Töötamist mittearvestav süsteem tagab isikutele õiguskindluse, õigusselguse, vanemate võrdse kohtlemise, kiirema ja lihtsama administreerimise. Riigipoolsed kulutused küll suurenevad, kuid töötamist mittearvestav süsteem tagab inimeste suurema rahulolu ja arusaama, et soodustuse andmine ei sõltu vanema sissetulekust, vaid eeldusest, et kõiki vanemaid koheldakse ühtemoodi.”

Nagu enamike reformide puhul, nii ka sotsiaalkindlustushüvitiste reformimise juhtudel tekib mitmeid eri gruppe, kellele omakorda erinevatel ajatappidel kehtivad eri regulatsioonid. Eri seaduste analüüsimine võib osutada aeganõudvaks ja keerukaks, mistõttu on allpool antud kokkuvõtlikult ja üldistatult pensioniõiguste põhilised muudatused.

Lastekasvatusaastad ja nende mõju pensionile kuni 31.12.2012

1. Ka täna kehtiva riikliku pensionikindlustuse seaduse alusel oli ja on ühel vanematest võimalus saada lapse kasvatamise eest nn lisaaastaid. Seadusest tulenevalt arvatakse ühel vanematest (ka vanema abikaasal, eestkostjal või perekonnas hooldajal) **pensionioõigusliku staaži** hulka 2 täiendavat aastat

iga lapse kohta, keda ta on kasvatanud vähemalt 8 aastat. Siinjuures tuleb aga silmas pidada, et pensioniõiguslikku staaži arvestatakse kuni 31. detsembrini 1998 ehk 2 aastat staaži saab vanem lapse eest, kes on sündinud enne 1991. aastat. Alates 1999. aastast arvestatakse **pensionikindlustustaaži**, mis põhineb inimese poolt või tema eest tehtaval sotsiaalmaksu maksetel ega võta enam arvesse eelpoolnimetatud nn lasteaastaid.

2. Riik teeb täiendavaid sissemakseid kogumispensioniga liitunud, **vanemahüvitist saava lapsevanema II** samba pensionikontole. Igakuise sissemakse suurus on 1% isiku vanemahüvitise summalt iga kuni 31.12.2012 sündinud lapse kohta kogu vanemahüvitise saamise perioodil.

Vanemapensioni skeem alates 01.01.2013

Kuni käesoleva aastani oli lapse kasvatusaastate arvessevõtmine pensioniõigustes seotud eelkõige laste sünniaastaga ning eri isikutel seega erinev. Uue vanemapensioni skeemi kehtestamise üheks eesmärgiks oli muuhulgas ka eri põlvkondade vahel lastekasvatusaastate eest saadavate pensioniõiguste tasandamine. Skeemi elluviimiseks rakendati kaks eri meetet: läbi I pensionisamba ja II pensionisamba.

1. Täiendavad pensionilised tulenevalt riikliku pensionikindlustuse seaduse muudatustest (I sammad).

Alates 1. jaanuarist 2013 arvutatakse ühe vanema vanaduspensionile, töövõimetuspensionile ja toitjakaotuspensionile juurde täiendav pensionilisa **kahe** aastahinde suuruses (2013. aastal on aastahinne 4,718 eurot) lapse kasvatamise eest, kes on sündinud ajavahemikus 31.12.1980–31.12.2012 ning keda vanem on kasvatanud vähemalt kaheksa aastat. Kui lapsevanem on sündinud enne 1983. aasta 1. jaanuari ega ole liitunud kohustusliku kogumispensioniga (ei ole kohustatud isik kogumispensionide seaduse tähenduses), siis tema pensionile arvestatakse juurde pensionilisa **kolme** aastahinde suuruses iga alates 01.01.2013 sündinud lapse kohta, keda vanem on kasvatanud vähemalt kaheksa aastat.

Kui lapsevanem soovib, et riik teeks sissemakseid tema II samba pensionikontole alates lapse sünnist, tuleb esitada taotlus Sotsiaalkindlustusametile 6 kuu jooksul

Alates 1. jaanuarist 2015 arvestatakse ühe vanema pensionile juurde veel täiendav pensionilisa **ühe** aastahinde suuruses iga enne 01.01.2013 sündinud lapse kohta, keda vanem on kasvatanud vähemalt kaheksa aastat. Seega kokkuvõtvalt: **alates 2015** aastast hakatakse ühele vanemale maksma pensionilisa, mille suuruseks on kokku **kolm aastahinnet**.

2. Täiendavad riigipoolsed sissemaksed tulenevalt kogumispensionide seaduse muudatustest (II sammu).

Alates 1. jaanuarist 2013 on kogumispensioniga liitunud **ühel lapsevanemal õigus taotleda riigipoolseid täiendavaid sissemaksid II samba pensionikontole**. Õigus täiendavale sissemaksele tekib alates lapse sünnist ja sissemaksid tehakse kuni lapse 3-aastaseks saamiseni. Riik maksab II sambasse igakuuliselt 4% Eesti keskmisest sotsiaalmaksuga maksustatavast ühe kalendrikuu tulust. 2013. aastal on II samba sissemaks 29,79 eurot kuus ja 2014. aastal 31,71 eurot kuus.

Täiendavate riigipoolsete sissemaksete taotluse saab lapsevanem esitada Sotsiaalkindlustusametile koos peretoetuste ja vanemahüvitise taotlemisega. Nii nagu enamike sotsiaalkindlustushüvitiste puhul, on ka täiendavate sissemaksete taotlemisel kehtestatud 6-kuuline periood, mille jooksul on võimalik realiseerida oma õigusi tagantjärele. Seega kui lapsevanem soovib, et riik teeks sissemaksid tema pensionikontole alates lapse sünnist, tuleb vastava taotlusega pöörduda Sotsiaalkindlustusametisse hiljemalt 6 kuu jooksul.

Kokkuvõtteks

Lapse sünd toob lapsevanematele lisaks rõõmudele kaasa ka rida kohustusi, mille täitmisele riik suuremal või vähemal määral kaasa aitab, seda muu hulgas läbi sotsiaal-

kindlustushüvitiste maksmine. Eri liiki peretoetused, vanemahüvitis jm toetused on abiks just lastekasvatamise algusaastatel, pensioniõiguste pärast inimesed sel eluetapil üldjuhul ei muretse. Seni kehtinud süsteemi puhul (tulevikus makstavad pensionilised) polnud selleks ka otsest vajadust, alates sellest aastast tuleks aga peretoetuste jm hüvitiste taotlemisel vaadata ühtlasi üle ka oma tulevikus realiseeritavad pensioniõigused, sh riigipoolsed sissemaksed II sambasse.

Täpsem info Sotsiaalkindlustusameti kodulehel: www.ensib.ee.

Infotelefon 16106, tööpäeviti kell 9.00–17.00.

Viidatud allikad

Ehrlich, I., Kim, Y. (2005). Social Security, Demographic Trends, and Economic Growth: Theory and Evidence from the International Experience. www.nber.org/papers/w11121 (03.06.2013).

Fenge, R., von Weizsäcker, J. (2006). Mixing Bismarck and Child Pension Systems: an Optimum Taxation Approach. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=917083 (03.06.2013).

Pensionireformi kontseptuaalsed alused (1997), heaks kiidetud Vabariigi Valitsuse istungil 2. juunil 1997.a.

Seletuskiri kogumispensionide seaduse, riikliku pensionikindlustuse seaduse ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu juurde (2012). www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=df880f4-df9a-4487-8b26 (03.06.2013).

Sinn, H.-W. (2005). Europe's demographic deficit: a plea for a child pension system. *De Economist*, 153, 1–45. www.cesifo-group.de/link/CV-Sinn-EuropesDemographicDeficit_DeEconomist153_11.pdf (03.06.2013).

Tiit, E.-M., Leppik, L., Võrk, A., Leetmaa, R. (2004). Euroopa Liidu ühiste pensionieesmärkide mõju Eesti pensionisüsteemile. www.praxis.ee/fileadmin/tarmo/Projektid/Too-ja_Sotsiaalpoliitika/Laste_arvu_maju_pensionile/Lapsed_ja_pension_01122006.doc (03.06.2013).

Kohaliku omavalitsuse ja asenduskoduteenuse osutaja roll asenduskodus elava lapse õiguste tagamisel



Margit Sarv
õiguskantsleri vanemõunik

2013. aasta kevadel valmis Õiguskantsleri Kantseleis asenduskoduteenuse analüüs. Analüüsis on hinnatud asenduskoduteenust lapse perspektiivist: kuidas tunneb end asenduskodus laps, kas tal on hea olla, kas tema elu asenduskodus on korraldatud tema parimaid huvisid esikohale seades ja koos temaga, et valmistada teda ette iseseisvasse ellu astumiseks.

Järeldused põhinevad ühest küljest riigisiseste ja rahvusvaheliste lapse õigusi sätestavate ja asenduskoduteenust reguleerivate õigusaktide ning soovitude, juhiste jms analüüsil, teisest küljest on analüüsi aluseks kontrollkäigud asenduskodudesse. Aastatel 2011–2012 viisid õiguskantsleri nõunikud läbi 18 kontrollkäiku ja kaks järelkontrollkäiku erinevatesse asenduskodudesse, mille kaudu sai õiguskantsler vahetu ülevaate pooltest asenduskoduteenuse osutajatest.

Esmalt tuleb rõhutada, et **nii asenduskodus töötavad inimesed kui ka kohalike omavalitsuste lastekaitsetöötajad on ära teeninud kogu ühiskonna tänu ja tunnustuse** selle raske ja väga väärtusliku töö eest, mida nad teevad vanemliku hoolitsuseta laste toetamisel. Selle tunnustusväärse töö kinnituseks on lapsed ja noored, kes on enamjaolt rahul oma eluga asenduskodus.

Siiski leidis õiguskantsler mitmete lapse põhiõiguste tagamise suhtes korduvaid ja süsteemseid puudujääke, mille kõrvaldamiseks andis õiguskantsler soovitusi sotsiaalministrile, maavanematele, valla- ja linnavalitsustele ning asenduskodudele. Soovitustes sotsiaalministrile on rõhutatud vajadust asenduskoduteenuse miinimumstandardi ja kulupõhise finantseerimise järele. Maavanematele antud soovitusel seostusid ennekõike riikliku järelevalve teostamisega asenduskoduteenuse osutajate üle. Siinses artiklis on keskendutud neile asjaoludele, mis puudutavad esiteks valla- või linnavalitsuse eestkoste ja hoolekande ülesandeid ning teiseks peresarnaseid tingimusi asenduskodus.

Õiguskantsleri soovitused peaksid andma kohalikele omavalitsustele ja asenduskodudele võimaluse hinnata oma senises tegevuses lapse huvide esikohale seadmist ning teadvustada võimalikke puudusi, mida arvestades edaspidi oma tegevust korrigeerida, et veelgi enam panustada asenduskodus kasvavate laste õiguste tagamisse.

Seejuures on iga teema puhul oluline silmas pidada **lapse õiguste aluspõhimõtteid**, st lähtuda tuleb lapse parimatest huvidest, kuulata ära lapse arvamus, selgitada lapsele toimuvat ning valmistada last ette võimalikeks muutusteks.

Eestkoste ja tavahooldus

Enamasti täidab asenduskoduteenusel oleva lapse eestkostja ülesandeid tema elukohajärgne valla- või linnavalitsus¹, kes on seega lapse seaduslik esindaja ja kellele kuulub lapse isiku- ja varahooldus (perekonnaseaduse (PKS) § 179 lg 1). Seadus keelab eestkostjal panna oma kohustuste täitmist kolmandale isikule (PKS § 179 lg 3). Lapse tegelik hooldaja ja kasvataja on asenduskodu, kellele kuulub otsustusõigus lapse tavahooldamise asjades (PKS § 146 lg 1). Eeltoodust tulenevalt erinevad kohaliku omavalitsuse ja asenduskodu ülesanded ja otsustus-pädevus lapse hooldamisel. Lapse seadusliku esindajana vastutab kohalik omavalitsus lapse heaolu, arengu ja muude põhiõiguste tagamise eest ning peab tegema otsused ja toimingud lapsele olulistest ja lapse arengut püsivalt mõjutavates asjades. Neid ülesandeid ei ole kohalikul omavalitsusel lubatud asenduskodule delegeerida. Asenduskodu võib otsustada neid küsimusi, mis esinevad igapäevaselt ega mõjuta lapse arengut püsivalt. Lapse seaduslikku esindamist nõudvates asjades tegutsemiseks või otsustamiseks asenduskodul pädevus puudub.

Paraku on praktikas üsna tihti ette tulnud, et kohalik omavalitsus on delegeerinud oma ülesandeid asenduskodule. Näiteks on kohalik omavalitsus õigusvastaselt volitanud asenduskodu sellisteks toiminguteks nagu puude raskusastme tuvastamise või isikut tõendavate dokumentide taotlemine või lapse esindamine alaealiste komisjonis. Samuti esines kontrollkäikudel ka juhtumeid, kus asenduskodu oli ületanud oma pädevust ega polnud kohaliku omavalitsusega arvestanud. Näiteks oli asenduskodu omapäi otsustanud lapse ravi ja rehabilitatsiooni vajaduse või hariduslike valikute (nt koduõppe) üle.

Alljärgnevast tabelist (tabel 1) on näha, kuidas last puudutavad otsustused ja tegevused peaksid jaotuma kohaliku omavalitsuse ja asenduskodu vahel.

Tabel 1. Vastutuse jagunemine asenduskoduteenusel oleva lapse eest

Kohalik omavalitsus: eestkoste	Asenduskodu: tavahooldus
Lapse arengut püsivalt ja pikaajaliselt mõjutavad asjaolud	Lapse igapäevaelu asjaolud
Lapse asendushoolduse vormi muutmine	Lapse muutusteks ettevalmistamine
Isikut tõendavate dokumentide ja pangakaartide taotlemine	ID-kaardi originaali ja teiste dokumentide koopiade säilitamine
Lapse esindamine alaealiste komisjonis ning kohtueelsetes ja kohtu menetlustes	Vajadusel osalemine nimetatud menetlustes
Lähedastega ² suhtlemise ja lapse perekonda lubamine või keelamine	Lähedastega suhtlemise võimaldamine
Sobiva lasteaia, kooli või õppevormi valik	Toetamine igapäevases õppimises, lastevanemate koosolekul osalemine

¹ Samas tuleb arvestada, et teatud juhtudel on asenduskodus elava lapse seaduslikuks esindajaks tema vanem või mõni teine isik, kellel on sellisel juhul samad õigused ja kohustused, millest siin on juttu kohaliku omavalitsuse kontekstis.

² Siin ei ole silmas peetud vanemaid, kellega suhtlemise õigust võib piirata üksnes kohus. Vt PKS 10. ptk 6. jagu.

Kohalik omavalitsus: eestkoste	Asenduskodu: tavahooldus
Lapse arengut püsivalt ja pikaajaliselt mõjutavad asjaolud	Lapse igapäevaelu asjaolud
Puude raskusastme tuvastamise ja rehabilitatsiooniteenuste taotlemine	Rehabilitatsiooniteenustel käimise ja vajadusel rehabilitatsioonitegevustes osalemise korraldamine
Vajadusel raviotsuste ülevaatamise taotlemine	Raviotsuste järgimine
Lapse välismaale mineku lubamine	Lapsetega välismaal käimine

Lapse põhiõiguste tagamisel on kohaliku omavalitsuse ja asenduskodu tegevus paljuski põimunud, mis eeldab head koostööd ja regulaarset infovahetust. Selleks on loomulikult vaja, et kohalik omavalitsus kaasaks lapse elu oluliselt mõjutavate otsuste tegemisse asenduskodu, kes lapse tegeliku hooldajana teab kõige vahetumalt ja oma kogemuse põhjal lapse vajadusi (nt kas laps vajab rehabilitatsiooni või õppevormi muutmist). Ent asenduskodu ei saa ise teha otsuseid, mis nõuavad seaduslikku esindamist, vaid peab oma tähelepanekutest lapse seaduslikule esindajale teada andma.

Kohaliku omavalitsuse ja asenduskodu selgelt eristatav rollijaotus lapse hooldamisel peaks tagama lapse õigused nii asenduskoduteenuse osutamise käigus kui ka üldisema elukorralduse mõttes. Ühest küljest on kohalikul omavalitsusel kõige vahetum võimalus jälgida lapse elu ja seista selle eest, et laps saaks kvaliteetset asenduskoduteenust. Teisest küljest aitab kohaliku omavalitsuse osalemine last oluliselt puudutavates küsimustes vältida huvide konflikti, mis võiks teatud juhtudel tekkida asenduskodul (nt hooldusvormi muutmise puhul).

Juhtumikorraldus

Lisaks eestkosteile on kohaliku omavalitsuse ülesanne laste hoolekande, kaitse ja abi korraldamine. Vanemliku hoolitsuseta ja asendushooldusel viibivale lapsele tuleb abi osutada juhtumikorralduse põhimõttel (sotsiaalhoolekande seaduse (SHS) § 29¹). Kuna lapse abivajadus on pikaajaline ja mitmekülgne, eeldab see kohalikul omavalitsusel tööd lapse bioloogilise perekonnaga, et aidata lapsel tagasi pöörduda oma perekonda (SHS § 25 lg 6) või leida lapsele perepõhise asendushoolduse võimalus (SHS § 24 lg 1 punktid 4–6), osutada või korraldada muid teenuseid (nt tugiisik, rehabilitatsioon), teha koostööd nii asendushoolduse osutaja kui ka lapse omaste ja teiste võrgustiku liikmetega ning kõike seda regulaarselt hinnata.

Juhtumikorralduse dokumenteerimiseks on kohalik omavalitsus kohustatud koostama juhtumiplaani, milles on kaardistatud lapse individuaalsed vajadused, planeeritud lapse arenguks vajalikud tegevused, täpsustades seejuures, mille eest vastutab kohalik omavalitsus ja mille eest teised võrgustikuliikmed, ning mida on lapse igakülgset heaolu silmas pidades regulaarselt täiendatud. Oluline on koostada juhtumiplaan igale asendushooldusel olevale lapsele olenemata sellest, millal ta asendushooldusele suunati. Seejuures on sotsiaalminister selgitanud, et enne 2008. aastal juhtumikorralduse põhimõtte sätestamist asendushooldusele suunatud lastele „juhtumiplaani koostamisel ei tule kohalikul omavalitsusel taastada asendushooldusele suunatud lapse juhtumit algusest peale, vaid fikseerida perest eraldamine ja asendushooldusele paigutamine kokkuvõtlikult ning alustada juhtumiplaani koostamist, lähtudes lapse vajadustest juhtumiplaani koostamise ajal”. Selleks et juhtumikorralduses oleks sisuline osalemisvõimalus ka lapsel endal, on oluline last tema elukohas külastada (SHS § 15⁴ lg 4).

Kontrollkäikudel aga selgus, et mitmes kohalikus omavalitsuses olid laste juhtumiplaanid kas koostamata, kord aastas täiendamata või korrektselt allkirjastamata. Samuti oli asenduskodus lapsi, keda nende elukohajärgse kohaliku omavalitsuse esindaja ei olnud vähemalt kaks korda aastas külastanud. Juhtumiplaanidega seotud puudused ja laste külastamata jätmine

tekitavad kahtluse, kas asenduskoduteenusel olevate laste abistamine toimub ikka juhtumikorralduse põhimõttel ning kas kohalikud omavalitsused mõistavad selle vajalikkust lapse arengu ja heaolu järjepideval tagamisel.

Mitmed asenduskodud on koostanud lastele arengukavad, kuid sellega ei saa põhjendada juhtumiplaani puudumist. Juhtumikorralduse dokumenteerimise kohustus lasub kohalikul omavalitsusel, mitte asenduskodul. Juhtumiplaanis kajastab kohalik omavalitsus ennekõike enda tegevusi lapse abistamisel ja koostööd teiste võrgustiku liikmetega. Nende arengukavade näitel, millega oli kontrollkäikudel võimalus tutvuda, seab asenduskodu oma arengukavas täpsemaid eesmärke lapse arengule ennekõike selles, mida asenduskodul on oma tööga võimalik toetada (nt seoses õppimise või käitumisega). Seega arengukava juhtumiplaani ei asenda, kuid võib olla sellele heaks täienduseks. Eriti tunnustusväärne on osa asenduskodude praktika võtta juhtumiplaan ja arengukava aluseks lapse kohta individuaalse päeviku pidamisel, mis võimaldab lapse arengut iganädalasel jälgida ja kõrvutada pikemaajaliste eesmärkidega.

On väga hea, kui kohalik omavalitsus ja asenduskodu suhtlevad omavahel tihedalt, kuid selle kõrval on oluline ka omavalitsuse esindaja isiklik kontakt lapsega. Samuti on väga tore, kui omavalitsuse esindajal on võimalik kohtuda lapsega väljaspool asenduskodu, ent sama tähtis on tutvuda lapse eluoluga asenduskodus. Vaid lapsega vahetult suheldes ja tema elutingimustega kohapeal tutvudes on võimalik piisava põhjalikkusega hinnata lapse hea- ja rahulolu, suhteid kasvatajate ja teiste lastega; veenduda, et asenduskodu täidab talle esitatavaid nõudeid (nt et peres ei ela üle kaheksa lapse), suhelda last ümbritseva võrgustiku teiste liikmetega (nt kooli, arsti, tugipere ja teistega) ning teha last puudutavaid otsuseid informeeritult ja lapse huvidest lähtudes.

Peresarnased elutingimused

Analüüsi üks peamine eesmärk oli hinnata peresarnase elukeskkonna loomist asenduskodus. Selleks et asenduskodudes võimalikult peresarnast keskkonda kujundada, on riik seadusega kehtestanud asenduskodudele mitmeid nõudeid, mh perepõhise hooldusmudeli ning nõuded laste ja kasvatajate suhtarvule ühes asenduskodu peres. Praegu võib asenduskodu pere koosneda kuni kaheksast lapsest, kui laste eest hoolitsevad vahetustega tööl käivad kasvatajad (SHS § 48 lg 16). Perevanem võib korruga kasvatada ja hooldada kuni kuut last (SHS § 15¹⁰ lg 3). Ühes peres maksimaalselt lubatud laste hulka tuleb arvata ka asenduskodust eemal viibivad lapsed ja asenduskodulastega samas peres elavad muudel (nt turvakodu-) teenustel olevad lapsed. Kui pere lapsed viibivad asenduskodus, peab asenduskodu peres olema ööpäev läbi tööl vähemalt üks kasvataja või perevanem (SHS § 15⁸ lg 3). Kui asenduskodu pere lastest vähemalt viis on alla kolmeaastased või raske või sügava puudega, peab asenduskodu peres ajavahemikus 6:00–22:00 viibima kaks kasvatajat või perevanem ja kasvataja.

18 asutusest, mida õiguskantsleri nõunikud külastasid, vaid neljas ei olnud laste ja töötajate suhtarvuga probleeme. Ülejäänud asenduskodud olid üritanud seda suhtarvu ühel või teisel moel „venitada”. Kas oli lapsi ühes peres rohkem kui lubatud, või vastutas üks kasvataja rohkemate kui ühe pere laste eest. Suurim arv lapsi ühes peres oli 17 maksimaalselt lubatud kaheksa asemel. Ühes asenduskodus oli samaaegselt tööl kolm kasvatajat, kelle vastutusel oli kokku 57 last.

Lapse õigus on kasvada kuni kuue- või kaheksalapselises peres, kus tema eest hoolitseb piisaval arvul töötajaid. Vastasel korral on lapsel raske luua püsivaid ja usalduslikke suhteid inimestega, kes tema eest igapäevaselt hoolitsevad. Mida rohkem on lapsi ühe täiskasvanu kohta, seda vähem on kasvatajatel laste jaoks aega ja seda pinnapealsemad on suhted ning seda vähem sarnaneb see hooldusvorm peremudelile. Samuti ei tarvitse seadusega ette nähtud kasvatajate ja laste suhtarvu eiramise korral olla tagatud lapse muud põhiõigused, nagu nt õigus turvalisusele ning igakülgsel arengule. Näited, kus kasvatajad ei ole suutnud ära hoida lastevahelist vägivalda, toime tulla käitumisraskustega lastega või õpetada piisavalt

iseseisvumiseks vajalikke oskusi (nt söögitegemist, iseseisvat asjaajamist jne) või ei olnud lastel motivatsiooni õppida või tegelda hobidega, olid iseloomulikud pigem neile asenduskodudele, kus ühe töötaja kohta oli lubatud rohkem lapsi.

Nõuded laste ja kasvatajate suhtarvu kohta on oluline asenduskoduteenuse kvaliteedi näitaja ning nende nõuete täitmise eest vastutab teenuse osutaja. Seetõttu on tähtis, et asenduskodud ei võtaks perre rohkem lapsi, kui seadusega lubatud, ning arvaks maksimaalselt lubatud laste arvu hulka ka asenduskodust eemal viibivad või asenduskodus muul teenusel viibivad lapsed. Uute laste asenduskodusse vastuvõtmisel tuleb silmas pidada sedagi, et alates 2015. aastast võib ka kasvatajatega pere koosneda maksimaalselt kuuest lapsest.³

Lapsele sobiva asenduskoduteenuse osutaja valib kohalik omavalitsus, kes peab välja selgitama, kas asenduskodu suudab pakkuda lapsele seaduse nõuetele vastavat teenust. Seda on võimalik teha nii asenduskodult küsides kui ka lapse tulevaste elutingimustega kohapeal tutvudes. Kui kohalik omavalitsus ei kontrolli teenuse nõuetele vastavust või suunab teadlikult lapse niisugusesse asenduskodu perre, kus maksimaalselt lubatud laste arv on juba täidetud, on ka tema vastutav selle eest, et lapse õigus kvaliteetsele teenusele ei ole tagatud.

Üldised põhimõtted ja lapse huve arvestavad erandid

Analüüsis on käsitletud ka muid asenduskodus elava lapse jaoks olulisi küsimusi, nt õdedevendade õigust kasvada koos, lapse õigust suhelda oma vanemate ja teiste lähedastega, lapse õigust asendushoolduse stabiilsusele ja järjepidevusele. Nende teemade puhul on rõhutatud põhimõtteid, mille peaks üldjuhul tuginema lapse elu korraldamisel. Samas on vaja silmas pidada, et lapse parimaid huve arvestades (nt lapse väärkohtlemise ohu korral) võib teatud juhtudel tegutseda üldprintsibist teisiti. Sellised erandlikud kaalutusotsused peavad olema põhjendatud, arvestama iga lapse individuaalset olukorda, ning need tuleb koos põhjendustega dokumenteerida (nt juhtumiplaanis).

Analüüsi ja selle põhjal tehtud soovitustega saab lähemalt tutvuda õiguskantsleri kodulehel: oiguskantsler.ee/et/seisukohad/seisukoht/soovitus-asenduskodus-elavate-laste-pohioiguste-ja-vabaduste-tagamine.

Kevadel käis hoogne töö uue lastekaitseaduse ettevalmistamiseks

Sotsiaalministeeriumi koostatav uus lastekaitseaduse ettevalmistamiseks on varasemast enam suunatud ennetusele ja tõendus põhiseadusele. Seaduseelnõu esimene tööversioon valmis koos eri ministeeriumide, riigiasutuste, vabaühenduste ja kohalike omavalitsustega 2012. a detsembris. 2013. aasta alguses toimus põhjalik arutelu töögrupis. Eelnõu tähtsaimad teemasid tutvustati mitmel üritusel, sh aprillis seminaril „Lastekaitseüsteemi tõhustamine: Norra kogemus ja Eesti väljakutsed”. Mais korraldatud teemaaruteludel käsitleti riiklikku lastekaitse korraldust, abivajavast lapsest teavitamist, nõudeid lastekaitsetöötajale ja lastega töötavatele isikutele ning lastekaitset kohalikes omavalitsustes. 13. juunil toimus seminar, kus tutvustati eelnõu sisu ja selle seoseid teiste valdkondadega. Seminaril osales üle saja lastekaitsega seotud inimese. Töötubades arutati konkreetseid küsimusi, nt lapse üksijätmise lubatavus ja lastekaitsetöötajate haridusnõuete reguleerimine; samuti seda, kuidas rakendada eelnõuga sätestatavaid ennetuse ja sekkumise põhimõtteid haridus-, tervise- ja õiguskaitsevaldkonnas ning hoolekandes. Lastekaitseaduse eelnõu esitatakse valitsusele käesoleva aasta lõpus; sügisel saavad kõik soovijad eelnõuga tutvuda ja ettepanekuid esitada osalusveebis www.osale.ee. Rohkem infot eelnõu kohta leiab aadressilt <http://lapsedjapared.sm.ee>.

³ Võimalik, et see tähtaeg lükkub edasi aastasse 2017. Sotsiaalminister on esitanud kooskõlastamiseks ja arvamuse avaldamiseks seaduseelnõu, mis muudaks SHS 48 lõiget 16. Kätesaadav: <http://eelvoud.valitsus.ee>. Eelnõu toimiku nr 12-1434.

Otsustamine lastekaitsetöös Ida-Virumaa suurlinnade näitel



Käthlin Kaurla, sotsiaalteaduse magister
Kohtla-Nõmme lastekodu direktor

Lastekaitse on vastutusrikas töö, mida tehakse, et ennetada lapse heaolu ohustavaid riske, tagada lapse õigused ja igakülgne turvalisus. Artikkel tutvustab uurimust, mille eesmärk oli teha kindlaks tegurid, mis mõjutavad Ida-Virumaa suurlinnade lastekaitsetöötajate otsuseid lapse perest eraldamisel ja asendushooldusteenusele suunamisel.

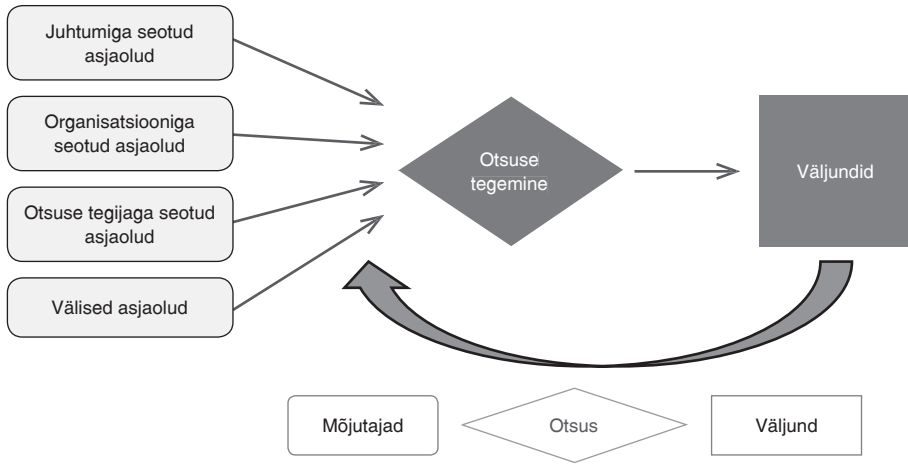
Riigi kestlikkuse seisukohalt on oluline iga laps. Mida tervem on laps füüsiliselt ja vaimselt, seda tugevam on tulevase täiskasvanu isiksus ja parem tema toimetulekuvõime, seda edukam on tulevane perekond ja ühiskond. Lastekaitsetöötaja teeb iga päev otsuseid, mis mõjutavad lapse ja perekonna heaolu ning tulevikku. Tema töö rajaneb seadustel ja muudel seda tööd reguleerivatel dokumentidel, millest tulenevalt peaksid kõik lastekaitstes tehtavad otsused tuginema ühtsetele alustele. Kuid iga juhtum on erinev ja ka lastekaitsetöötajad ise erinevad nii oma hariduselt, väärtushinnangutelt kui põhimõtelt. Otsuste tegemist mõjutavad ka asutusest tulenevad ja välised tegurid. Oma töös peab spetsialist hindama eelkõige lapse heaolu, turvalisust, riski olemust, selle suurust ja mõju lapsele. Kusjuures ta peab kaaluma, mis on lapse parim huvi iga tema elu puudutava olulise otsuse puhul.

Lastekaitsetöötajate otsustusprotsessi on uuritud rahvusvaheliselt, kuid Eestis on see jäänud siiani piisava tähelepanuta. Otsustamist mõjutavate tegurite olemuse mõistmine aitab lastekaitsetöötajatel neid arvestada, et teha oma tööd efektiivsemalt, teisalt annab see teavet selle kohta, missugust toetust vajavad lastekaitsetöötajad oma organisatsioonilt ja riigilt.

Sotsiaaltöös ei ole ehk keerulisemat ning suurema vastutusega otsustamist nii perele kui ka lapsele, kui seda on otsus eraldada laps oma vanematest. Ebaõnnestunud otsus võib viia raskete tagajärgedeni nii lapsele kui ka perele: väärkohtlemise jätkumine, kiindumussuhte katkemine jne. (Drury-Hudson 1999, 148).

Artikkel tutvustab uurimust¹, mille eesmärk oli selgitada välja tegurid, millele tuginevad Ida-Virumaa suurlinnade lastekaitsetöötajate otsused lapse perest eraldamise ja asendushooldusteenusele suunamise korral.

¹ Tallinna Ülikooli sotsiaaltöö instituudis 2013. a jaanuaris kaitstud magistritöö „Lapse perest eraldamise ja asendushooldusele paigutamise otsust mõjutavad tegurid Ida-Virumaa suurlinnade lastekaitse juhtumite näitel”, juhendaja Karmen Toros, Ph.D.



Joonis 1. Otsustamise ökoloogia (Baumann jt 2011, 5).

Ökoloogiline otsustamise mudel ja teised teoreetilised lähtekohad

Uurimuse aluseks oli Wittenstromi, Fluke'i ja Baumanni poolt välja töötatud otsustusprotsessi ökoloogiline mudel, mis annab raamistiku otsustamisele lastekaitsetöös ja aitab seda mõtestada. Selles vaadeldakse otsustamist protsessina ning analüüsitakse ka selle tulemit. Otsustamine leiab aset asutuses, kus juhtkonna ja töötajate koostöös tehakse otsus kindla juhtumi kohta. (Baumann jt 2011, 5.) Otsustamise kontekst sisaldab endas mitmeid seda mõjutavaid tegureid. Välised, organisatsioonilised, individuaalsed ja juhtumiga seotud tegurid põimuvad omavahel ning mõjutavad sedakaudu nii otsuseid kui ka nende tulemit. (Baumann jt 2011, 5–6.) (vt joonis 1)

Tulemit vaadeldakse kolmest aspektist, mis kõik mõjutavad lastekaitsetöötaja hinnangut olukorrale ja samuti otsuse lähtekohta: tulemit kliendile, otsuse tegijale ja asutusevälistele isikutele. Kõik kolm tulemit on omavahel seotud ja võivad esineda samaaegselt. Kliendile on otsuste tulemiks turvalisus, selle kestus ja üldine heaolu. Samas hoopis teistsugune võib tulemit olla otsustajale. Otsustamise teoorias vaadeldakse seda tulemit tihti kui otsuse kasulikkust. Esiteks võib tulemit seada kahtluse alla otsuse lähtekoha. Näiteks kui lastekaitsetöötaja lõpetab juhtumi käsitlemise, kuid selle tagajärjel laps hukub. Otsuse lähtekohta mõjutab isegi väikseim tõenäosus, et selline tulemit on võimalik. Teiseks võib otsus mõjutada seda, kas töötaja jäetakse tööle. Kolmandaks võib otsuse tulemit mõjutada asutusevälistes isikuid ja põhjustada näiteks avalikku rahulolematust või meedia ja asjaomaste organite järelevalvet. Juhud, mis lõppevad lapse surmaga, võivad endas sisaldada kõiki kolme tegurit. Toimunust tingituna võivad muutuda otsustamise lähtekohad. Samas ei saa otsustaja kuidagi vältida võimalikku negatiivset tulemit, kuna nii otsustamise korral kui ka otsuse tegemata jätmisel võib tulemit olla negatiivne. (Baumann jt 2011, 8.)

Teiseks lähtuti uurimuses **lapse parima huvi põhimõttest ja riskihindamisest**. Lapse parima huvi põhimõtte eeldab iga lapse individuaalsete vajaduste arvestamist, tema parima huvi väljaselgitamist ja vastavate lahendite leidmist ning rakendamist. Parima huvi väljaselgitamiseks tuleb hinnata võimalikku eeldatavat kasu erinevatest tegevustest. Asjaolud, mida järgida parima huvi hindamisel, on järgmised: 1) olemasolevatest kannatustest/ohust vabanemine; 2) positiivse säilitamine või taastamine; 3) elukvaliteedi parandamine nii praegu kui ka tulevikus; 4) lähtumine lapse vajadustest; 5) rahulolu ja stabiilsuse võimaldamine; 6) võimalus taastuda ja areneda vaatamata kogetud traumale. (Bailey 2001, 162.) Mõningatel juhtudel on lapsele parim perest eraldamine ja tema paigutamine turvalisse keskkonda väljaspool bio-

loogilist perekonda. **Riskihindamine** lastekaitsetöös on üks peamisi otsustamise viise, mis ühendab teooriat praktiliste teadmistega (Gambrill 2005, 349). Wald ja Woolverton (1990, 486) kirjutavad, et riskihindamine on protsess, mille käigus hinnatakse teatud isiku või vanema puhul tõenäosust kahjustada last tulevikus. Samuti kasutab riskihindamine informatsiooni inimesest või olukorrast, hindamaks seda, kui suur on tõenäosus, et see inimene teatud kindlal viisil ka käitub.

Uurimuse käik

Uurimus viidi läbi 2012. aasta novembris ja detsembris kaheksa poolstruktureeritud teema-intervjuu kujul Ida-Virumaa suuremate linnade (Narva, Kohtla-Järve, Sillamäe ja Jõhvi valla) lastekaitsetöötajatega. Uurimuses keskenduti Ida-Virumaale, kuna seal on suur arv perest eraldatud ja asendushooldusele paigutatud lapsi. Statistikaamet toob oma aruannetes välja, et 2011. aastal võeti Ida-Virumaal vanemlikud õigused 34 lapse vanematelt. Asenduskodu teenust kasutas 204 last, samas kui üle kahe korra suurema elanike arvuga Tallinnas oli neid 190. (Statistikaamet 2012). Kaheksast respondendist seitse olid naised, viiel oli emakeeleks vene ja kolmel eesti keel. Vanim uurimuses osalenud lastekaitsetöötaja oli 55 ja noorim 23, vastanute töökogemus ulatus 0,5–21 aastani. Ametinimetuseks oli neljal lastekaitsetöötaja, teistel – lastekaitsepspecialist, peresotsiaaltöötaja, lastekaitse vaneminspektor ja lastekaitsealalise direktori asetäitja.

Respondentidel paluti kommenteerida üht näidisjuhtumit, kirjeldada üht juhtumit oma praktikast ning vastata mõnele üldistele küsimistele seoses otsustamisega, mis puudutab lapse eraldamist perest ja tema paigutamist asendushooldusele.

Kogutud informatsioon lindistati, transkribeeriti ning analüüsiti kvalitatiivselt, kasutades temaatilist sisuanalüüsi ja tuues välja lapse perest eraldamisega seotud otsustustegurid lastekaitsetöötajate praktikas. Otsustustegurid jaotati ökoloogilise otsustamise mudeli järgi neljaks: individuaalsed, juhtumiga seotud, organisatsioonilised ja välised tegurid.

Uurimuse tulemused ja arutelu

Otsuste tegemist mõjutavad asjaolud on kokkuvõtlikult esitatud tabelis 1 (lk 22).

Uurimusest selgus, et kõik lastekaitsetöötajad rõhutasid juhtumiga seotud otsustamist mõjutavate tegurite puhul eelkõige lapsevanemate poolt **alkoholi või narkootiliste ainete tarvitamist**. Kõik respondendid kinnitasid, et on oma töös kokku puutunud juhtumitega, kus vanemad on sõltlased. Enamasti lõpevad sellised juhtumid lapse perest eraldamisega, kuna vanemad ei tule toime oma sõltuvusega ega suuda oma laste eest hoolt kanda. Samuti tõid respondendid välja seose lapsevanema sõltuvuse ja kõigi teiste juhtumiga seotud asjaolude vahel, arutledes, et sõltlasest lapsevanema puhul kaasnevad tihti ka sellised tegurid nagu füüsiline vägivald, lapsele turvalise elukeskkonna puudumine, ebapiisav ravi ja kontroll lapse tervise üle ning lapse mitteeakohane areng. Kõik respondendid kinnitasid, et töö sõltlastest vanematega on väga raske ja aeganõudev, selle käigus esineb suuri tagasilööke, kus vanem pärast mõningaid edusamme pöördub tagasi sõltuvusainete tarvitamise juurde. Lastekaitsetöötajad väljendasid seisukohta, et eelkõige püüavad nad säilitada lapsele võimaluse jääda elama oma bioloogilisse perekonda. Samas rõhutati, et bioloogilisse perekonda jätmine, eriti sõltlastest vanemate puhul, tekitab tihti lapsele aja jooksul eraldamisega võrreldes suurema trauma ja neil lastel tekivad sagedamini käitumisraskused ning probleemid koolis. Lastekaitsetöötajad arvasid, et ehk oleks sellisel juhul lapse varane eraldamine ja suunamine asendushooldusele lapse parem, kui bioloogilisse perekonda jätmine.

Respondentide poolt esitatud juhtumite aruteludest selgus, et lapse suhtes esineva **füüsilise vägivald** korral on neil kõigil kindel tegutsemisplaan, mis sisaldab lapse tervise seisundi hindamist, selle fikseerimist ja kriminaalmenetluse alustamist. Lastekaitsetöötajad nentisid, et füüsilise vägivald puhul on kõige kergem eraldada last tema perekonnast, sest otsene kahju lapse elule ja tervisele on silmnähtav ning sellesse väärkohtlemise liiki suhtuvad ka teised

Tabel 1. Otsustamist mõjutavad tegurid lapse turvalisusest ja tema parimast huvist lähtudes

Otsuse tegemist mõjutavad asjaolud	Asjaolu oluliseks pidanud respondentide arv
Juhtumiga seotud tegurid	
Lapsevanema poolt alkoholi või narkootiliste ainete tarvitamine	8
Füüsiline vägivald	8
Turvalise keskkonna puudumine	6
Lapsele vajaliku ravi puudumine	4
Mitteakohane areng	4
Järsk muutus lapse käitumises ja sellega kaasnevad käitumisprobleemid	3
Individuaalsed tegurid	
Spetsialisti emotsionaalsus ja läbipõlemine	8
Haridus	8
Töökogemus	7
Organisatsioonilised tegurid	
Usaldus	6
Poliitiline, majanduslik ja erinevatest tööpõhimõtetest tingitud surve	5
Töökorraldus	5
Välised tegurid	
Seadused	8
Tõendamise põhimõtte kohtus lapse perest eraldamisel ja kohtunike seisukoht lastekaitsetöötaja kui ametniku arvamuse suhtes	8
Ametlikult kinnitatud ja aktsepteeritud abimaterjalide puudus lapse parima huvi hindamisel	5
Teiste ametnike/koostööpartnerite kompetentsusega seonduv	4
Teenuste puudulikkus	3

ametnikud ja ühiskond tõsiselt. Samas selgus kuue respondendi arutelust, et nad ei rutta ka füüsilise vägivalda korral last kohe tema bioloogilisest perekonnast eraldama, vaid eelkõige uurivad, jälgivad ja püüavad aidata ning teha selgitustööd lapsevanematega.

Kõik respondendid kinnitasid, et nende töö on **emotsionaalselt väga raske**, mistõttu võib esineda läbipõlemist ja seega suurt spetsialistide voolavust lastekaitstes. Suutmatus tulla toime oma emotsioonidega võib viia valede otsusteni või otsustamata jätmiseni: „*Lihtsalt kuiv ametnik ei saa olla. See ei ole niimoodi, et paned ukse kinni ja unustad, sa elad nende juhtumitega, magades näed unes ja eriti kui on juhtumi kulminatsioon, siis näiteks kodus mõtled, mis juhtub, kui ma teeks sedasi või teisiti. Sa krutid kõik võimalikud variandid läbi, see on ülimalt väsitav*” (R-1). **Erialase hariduse** vajalikkust kinnitasid kõik respondendid, kuid rõhutasid, et vaid teoreetilistest teadmistest ei piisa, eelkõige loevad selles töös **praktilised kogemused**. Individuaalsete tegurite puhul jäi kõlama arvamus, et lastekaitsetöötajatel puudub igasugune väline abi oma emotsionaalsete probleemidega toimetulekuks, isikliku heaolu saavutamiseks ja oma ametialase arengu analüüsimiseks.

Organisatsiooniliste tegurite puhul rõhutati väga positiivse asjaoluna **asutusesisest usaldust**, mis on respondentide sõnul ka peamine jõu ja enesekindluse allikas nende töös. Rõhutati, et kõiki otsuseid arutatakse koos töökaaslastega. Aktiivselt suheldakse ka piirkonna teiste lastekaitsetöötajatega, et vahetada kogemusi, küsida nõu, leida abi ja tuge. Intervjuueritavad tundsid mingil määral ka **majanduslikku ja poliitilist survet** riigiasutuste poolt, eelkõige selles, et tuleks vähendada laste paigutamist asenduskodudesse. Organisatsiooniliste tegurite-na toodi välja eelkõige **ebapiisavat rahastust** asutusesiseses töökorralduses ja juhtumiga seotud üldiste vajaduste rahuldamisel. Rõhutati, et omavalitsustes on vähe lastekaitsetöötajaid, lastekaitsetöötajad tegelevad suure arvu juhtumitega, mis aga viib alla teenuse kvaliteedi, põhjustab stressi ning tekitab lastekaitsetöötajatele läbipõlemisohu.

Välistest teguritest arutati probleemide üle suhtlemisel **kohtuga**. Tugevalt kritiseeriti tõendamise põhimõtet. Kõik respondendid kinnitasid, et suurima mahuga töövaldkond nende töös on kohtule avalduste ja tõendite koostamine. Üks lastekaitsetöötaja tõi selle kohta ilmeka näite: „*Ütleme näiteks, et naabrid ei taha olla tunnistajad, kuna neid ähvardatakse. Meil on väga palju tõendavaid asjaolusid, aga me ei saa nende infot esitada kohtule, kuna nad ei ole nimeliselt fikseeritud. Kohus tahab tuvastada kõik need naabrid nimepidi ja selle taha jäävad kõik need asjad*” (R-3). Kõik intervjuueritud lastekaitseametnikud väljendasid rahulolematust sellega, et kohtus nende seisukohti ei aktsepteerita ja neid ei võeta professionaalidena: „*Tekib selline tunne, et oma vabast ajast ja igavusest käin kohtus ja ajan lolli juttu*” (R-3). Respondentide aruteludest jäi kõlama viiel juhul kaheksast, et lastekaitsetöötaja pelgab kohtu poole pöörduda kohtu suhtumise ja nõuete tõttu. Kuigi lapse heaolu hindamiseks on välja töötatud mitmeid abimaterjale, on vaja ühtseid ametlikult kinnitatud hindamisinstrumente, mida tunnustaks ka kohus.

Samuti tõid lastekaitsetöötajad ühe tööd takistava tegurina välja, et valdkonda reguleerivad **seadused** on ajale jalgu jäänud ja liiga üldsõnalised, mistõttu lapse huve kaitsta on väga raske. Lastekaitsetöötajate sõnul on Ida-Virumaal suuri probleeme peresid toetavate **teenuste** kättesaadavusega ja nende valik on väga piiratud. Piisavalt ei ole psühholooge ja psühhiaatreid. Selleks et suunata laps psühhiaatri vastuvõtule, tuleb tihti oodata kuid ning lähim koht, kust saab lastepsühhiaatri abi, on Tartu.

Respondendid kinnitasid, et tegelevad oma töös palju **riskihindamisega**: iga juhtumi puhul ja kogu tegevuse vältel tuleb hinnata riske nii lastele, nende vanematele ja sugulastele kui ka juhtumi ametlikule menetlemisele. Huvitava asjaoluna ilmnis uurimusest, et näidisjuhtumite üle arutledes pakkusid nooremad ja vähem kogenud lastekaitsetöötajad lahendusena lapse eraldamist perest sagedamini, kui nende kogenumad kolleegid. See kinnitab Sullivani jt (2006) hüpoteesi, et vähem kogenud lastekaitsetöötajad hindavad riske kõrgemalt.

Üks uurimisküsimusi oli, kuidas Ida-Virumaa suurlinnade lastekaitsetöötajad hindavad kahte asendushoolduse vormi – **hooldamist perekonnas ja asenduskodus**. Uurimistulemustest selgus, et kolme suurlinna lastekaitsetöötajad pooldasid lapse suunamist asenduskodusse ja vaid ühe suurlinna lastekaitsetöötajad eelistasid hooldusperesid. Peres hooldamist pooldanud lastekaitsetöötajad kirjeldasid, et nende praktikas lähevad lapsed hoolduspere teenusele eelkõige oma sugulaste juurde, kes hiljem vormistavad sageli ka eestkoste lapse üle. Asenduskoduteenust eelistanud respondendid põhjendasid oma seisukohta varasemate negatiivsete kogemustega seoses perekonnas hooldamisega. Toodi näiteid, kuidas pere soovis pakkuda hoolduspere teenust, ajendatuna isiklikest majanduslikest huvidest; last koheldi hoolduspere halvasti, tehti vahet oma bioloogiliste laste ja hoolduspereesse võetud laste vahel; hoolduspered loobusid lapsele teenuse pakkumisest, kui tekkisid probleemid. Positiivse asjaoluna lapse peres hooldamise puhul toodi välja peremudeli olemasolu. Vaid üks lastekaitsetöötaja oskas lahti mõtestada peremudeli olemust ja sellega kaasnevat positiivset mõju lapsele. Asenduskodu kasuks otsustamist põhjendati sellega, et asenduskodu suudab pakkuda lapsele turvalist ja stabiilset elukeskkonda: seal pööratakse suurt tähelepanu lapse tervisele ja arengule; asenduskodus on suuremad rahalised võimalused lapse vaba aja sisustamiseks. Samuti nimetati asenduskodu head koostööd kohaliku

omavalitsusega. Negatiivse asjaoluna nimetati vaid seda, et asenduskodus ei saa laps piisavalt täiskasvanute tähelepanu, kuna kasvandikke on palju ja kasvatajaid tavaliselt üks.

Kokkuvõttes võib öelda, et uurimuses leidis kinnitust Baumanni jt (2011, 5) esitatud lähenemine, et lastekaitsetöötajate igapäevatööd ja otsustamist mõjutavad samaaegselt nii juhtumist tulenevad, välised, organisatsioonilised kui ka otsustajaga seotud tegurid; otsustamise ökoloogilist raamistikku kasutades on võimalik saada hea ülevaade otsustamist mõjutavatest teguritest ja otsuse olemusest lastekaitse valdkonnas. Kuigi uurimuses osalenud Ida-Virumaa suurlinnade lastekaitsetöötajate otsuseid lapse perest eraldamisel mõjutasid eelkõige juhtumist tulenevad tegurid, nagu füüsiline vägivald, lapsevanemate sõltuvus alkoholist ja narkootilistest ainetest, siis igapäevatöös on suurem tähtsus otsustaja endaga seotud teguritel, nagu emotsionaalne heaolu, oskused, haridus ja töökogemus. Pahatihti takistavad lapse parimates huvides tegutsemist ka organisatsioonilised ja välised tegurid, nagu seaduste jäikus ja lünklikkus, lastekaitsetöötajate suur töökoormus, teenuste vähesus ja probleemid suhtlemisel kohtuga.

Töö tulemustest lähtudes teeb autor järgmised ettepanekud:

- Ida-Virumaa lastekaitsetöötajad vajavad enam toetust ja abi tööst põhjustatud stressi ja emotsioonidega toimetulekul. Omavalitsused peaksid võimaldama oma lastekaitsetöötajatele psühholoogi või nõustaja külastamist, et tegeleda tööga seotud emotsionaalsete raskustega.
- Ida-Virumaal tuleks maavalitsuse eestvedamisel välja arendada efektiivsem koostöövõrgustik ning pöörata suuremat tähelepanu peresid toetavate teenuste kvaliteedile ja nende kättesaadavusele.
- Maavalitsus võiks regulaarselt korraldada lastekaitsetöötajatele praktilisi koolitusi, kus nad saavad jagada oma kogemusi ja arutada omi probleeme ja nende võimalikke lahendusi. Kaitsmaks lapse parimat huvi vajavad lastekaitsetöötajad justiitsministeeriumi ja lasteombudsmani abiga korraldatud juriidilisi koolitusi ja asjakohast abi suhtlemisel kohtutega.
- Sotsiaalministeeriumil tuleks välja töötada ja kinnitada juhendmaterjal, mis oleks lastekaitsetöötajate aluseks hindamisprotsessis ja otsustamisel. Selline juhendmaterjal peaks võimaldama lastekaitsetöötajal analüüsida kõiki juhtumi aspekte. Samuti tuleks koostada ja riiklikult kinnitada praktilised abimaterjalid lastekaitsetöötajale, mis toetaksid lapse parima huvi hindamist.
- Hooldusperede taustakontrolli korda tuleks täpsemalt reguleerida, et hinnata hooldusperede valmisolekut ja sobivust teenuse osutamiseks. Hooldusperede taustakontrolli puhul peaks rakendada samu nõudeid, nagu neid esitatakse eestkoste vormistamisel.

Viidatud allikad

- Baumann, D.J., Dalgleish, L., Fluke, J., Kern, H.** (2011). *The Decision-Making Ecology*. Washington, DC: American Humane Association. Ebrary andmebaasist (18.10.2012).
- Bailey, S.** (2001). In Whose Interests? The Best Interests Principle Under Ethical Scrutiny. *Australian Critical Care*, 14, 161–164. Science Direct andmebaasist: (16.11.2012).
- Drury-Hudson, J.** (1999). Decision Making in Child Protection: The Use of Theoretical, Empirical, and Procedural Knowledge by Novices and Experts and Implications for Fieldwork Placement. *British Journal of Social Work*, 29, 147–169. (04.12.2012).
- Gambrill, E.D.** (2005). Decision Making in Child Welfare: Errors and Their Context. *Children and Youth Services Review*, 27, 347–352. Science Direct andmebaasist: (15.11.2012).
- Statistikaamet** (2012). Vanemliku hoolitsuseta ja abivajavad lapsed. Statistika andmebaas: Sotsiaalelu. Alla laaditud 24.11.2012, www.stat.ee.
- Sullivan, C., Whitehead, P.C., Leschied, A.W., Chiodo, D., Hurley, D.** (2006). Perception of Risk Among Child Protection Workers. *Children and Youth Services Review*, 30, 699–704. Science Direct andmebaasist: (12.12.2012).
- Wald, M. S., Woolverton, M.** (1990). Risk Assessment: The Emperor's New Clothes? *Child Welfare*, 69, 486. (16.10.2012).

Eesti spetsialistid tutvusid Skandinaaviamaade kuriteoennetuse ning tugiteenustega vanglast vabanenutele



Anu Leps
*justiitsministeeriumi
kriminaalpoliitika osakonna
nõunik*



Europa Liit
Euroopa Sotsiaalfond



Eesti tuleviku heaks

Järgnevad artiklid kajastavad õnnestunud koostööprojekti, mille jooksul Eesti spetsialistid käisid tutvumas kuriteoennetuse ja tugiteenustega vanglast vabanenutele kolmes Skandinaavia riigis. Projekti rahastas Euroopa Sotsiaalfond ning selle viis ellu justiitsministeerium.

Projekti kaasati partnerid justiits-, haridus- ja sotsiaalministeeriumist, Eesti Noorsootöö Keskusest, Politsei- ja Piirivalveametist, kohalikest omavalitsustest (Mäetaguse VV, Rapla VV, Kose VV, Viljandi LV, Rakvere LV) ning kodanikeühendustest (Balti Kriminaalpreventsiooni Instituut) ja katusorganisatsioonidest (Eesti Linnade Liit). Nemad valiti projektis osalema just seepärast, et tekitada ühtset arusaama valdkonnaülestest arengutest ning luua häid koostöösuhteid nii Eestis kui ka välismaal.

Õppevisiitidel Rootsi (2012), Norrasse (2012) ja Taani (2013) tutvuti kuriteoennetuslike praktikate ja rehabilitatsiooniteenustega. Toome lugejateni viis olulisemat:

- lastekaitse ja -hoolekande süsteemid ja teenused
- lepitamine
- mobiilne noorsootöö ja kogukonnapõhine politseitöö
- kinniste noorteasutuste igapäevatöö, elluviidavad programmid
- rehabilitatsioonitegevused vanglast vabanenutele, sh noortele.

Õppevisiitidel kogetu andis uusi huvitavaid mõtteid, mitmeid praktilisi nippe ning lihtsaid lahendusi, mille peale ise ei oleks tulnud. Mitmed osalejad algatasid saadud ideede pinnalt uusi projekte, kaasasid igapäevatöösse partnereid, kellega varem oli suheldud vähem, ja leppisid omavahel kokku konkreetses edasises tegevuskavas. Seega on algus paljulubav. Projekt kinnitas, et muutuste ellukutsumiseks ja uue vaatenurga saamiseks on hea kodust ära käia, võrrelda end teistega ja vaadata oma igapäevatööd korraks eemalt. See aitab edasi minna. Usutavasti on teised osalejad minuga päri. Projekti lõpukonverentsi materjalid ja õppevisiitide kokkuvõtted leiab aadressil www.kuriteoennetus.ee/40585.

Lastehoolekanne Skandinaavias ja Eesti lastekaitse süsteemi väljakutsed



Tõnu Poopuu

Sotsiaalministeeriumi laste ja perede osakonna laste õiguste juht

Et kirjeldada Rootsi, Norra ja Taani lastehoolekannet ning väljakutseid Eesti lastekaitse süsteemile, tuleb kõigepealt märkida, et Skandinaavias kasutatakse mõistet „lastehoolekanne” ja Eestis nii „lastekaitse” kui ka „lastehoolekanne”. Mõisted ei ole küll ühesed – Eesti lastekaitse on olemuselt valdkondadeülene, kätkekes endas rohkem sektoreid kui vaid hoolekanne, kuid antud artiklis kasutan neid samaväärsetena.

Lastehoolekande põhimõtted

Lastehoolekanne Skandinaavias ja lastekaitse Eestis tuginevad samadel põhiväärtustel: laps on iseseisev subjekt ja töös lastega tuleb esikohale seada lapse huvid. Lapse heaolu esmased tagajad on lapsevanemad ning lähimuse põhimõttel tuleb abivajajatele esimesena appi kohalik omavalitsus. Rootsis, Norras ja Taanis on riigi toetus oluliselt süsteemsem ja suuremate ressurssidega kui Eestis. Skandinaavia lastehoolekanne on üles ehitatud kestlikele rakendusmehhanismidele ning põhineb mitmete haldustasandite (riik ja kohalik omavalitsus) ja valdkondade (hoolekanne, haridus, tervishoid, õigus- ja korra-kaitse) vahelisel koostööl. Riigi ja kohalikul tasandil panustatakse ka kuluefektivsete sekkumiste arendamisse ja rakendamisse. Lapsi ja peresid toetavad riiklikud programmid on eelistatult tõendus põhised ja riske ennetavad või mõeldud vähendama olemasolevate probleemide mõjusid, kusjuures:

- rõhatakse ennetavale sekkumisele

- eelistatakse perepõhist sekkumist (institutsionaalne sekkumine on võimalikult lühiajaline)
- toetatakse sektoriülesele koostööle
- sekkumine peab olema koordineeritud ja sihitatud.

Riiklik korraldus

Rootsis, Norras ja Taanis korraldavad lastehoolekandelisi sekkumisi riiklikud rakendusasutused. Eesmärk on pakkuda lastele ja peredele maksimaalset riigi tuge ning toetada kohalikke omavalitsusi multiprobleemsete juhtumite lahendamisel. On tavapäranne, et rohkem ressursse vajavaid sekkumisi, nagu asendushooldus perest eraldatud lastele või toetusprogrammid keeruliste probleemidega lastele ja peredele (vanemlusprogrammid, programmid käitumisprobleemidega ja õigusrikkumisi sooritanud lastele jne), osutab lisaks kohalikele omavalitsusele ka riik. Nii on ühtse kvaliteediga sekkumised kättesaadavad kogu riigis. Samuti otsib riik võimalusi juurutada ja arendada uusi spetsiifilisi sekkumisi.

Rootsis on keskne riiklik rakendusasutus tervise- ja hoolekandeamet¹, millel on kesk-kontor ja kuus piirkondlikku kontorit. Ameti ülesanne on koguda ja analüüsida statistikat; kujundada tõendus põhised poliitikat ning töötada välja juhendeid; valmistada ette seadusi ja litsentseerida teenuse osutajaid ning korraldada riiklikku järelevalvet. Samuti on Rootsis riiklik rakendusasutus, institutsio-

¹ *Socialstyrelsen*, ingl. k *The National Board of Health and Welfare*. www.socialstyrelsen.se/.

naalse hoolduse amet², mis korraldab institutsionaalset hooldust ja ravi psühhosotsiaalsete ja sõltuvusprobleemidega noortele.

Norras korraldab riiklike sekkumisi (asendushooldus perest eraldatud lastele, mitmesugused riiklikud programmid) ja toetab kohalikke omavalitsusi keerulisemate juhtumite lahendamisel laste-, noorte- ja peredirektoraat³, millel on viis piirkondlikku üksust⁴ koos 26 konsultatsioonimeeskonnaga. Direktoraadi eesmärk on tagada lastele ja peredele kompetentse abi kättesaadavus kohapeal, korraldada kõrgel tasemel riiklikke sekkumisi, organiseerida sektorite vahelist koostööd eri valdkondade vahel ning arendada hindamiste, uuringute ja kvaliteedi süsteemi.

Taanis on riiklik koordineeriv üksus sotsiaalteenuste amet⁵, millel on keskkontor Odenses ja üksused Kopenhaagenis, Esbjergis ja Aarhusis. Taani riikliku rakendusasutuse ülesanne on edendada uusi arenguid ja algatusi sotsiaalteenuste vallas ning toetada ja nõustada kohalikke omavalitsusi teenuste osutamisel lastele, noortele, peredele ja teistele abivajavatele elanikele.

Eri haldustasandite koostöö

Skandinaavias peetakse väga oluliseks kestlikku koostööd riigi ja kohalike omavalitsuste vahel. Selleks et koostöö oleks tulemuslik, on õigusaktidega sätestatud haldustasandite vastustus sotsiaalkaitse ja hoolekande korraldamisel:

- Ministriumid loovad poliitikat kujundades raamistiku, kuidas efektiivseid sekkumisi rakendada, sh valmistavad ette õigusaktide ja strateegiadokumentide eelnõud.
- Riiklikud rakendusasutused arendavad ja pakuvad piirkondlike üksustega tõenduspõhiseid sotsiaalprogramme, vahendavad ekspertiisi ja nõustavad kohalikke omavalitsusi.
- Kohalikud omavalitsused hindavad koostöös lapse ja perega nende abivajadust, otsustavad sekkumiste vajalikkuse ning pakuvad esmatasandi teenuseid.

Neil on võimalik saada vajadusel toetust riiklikelt rakendusasutustelt.

- Erinevalt Eestist käsitletakse maavane ma institutsiooni Skandinaavias eraldi haldustasandina, mille ülesanded (samamoodi kui Eestis) piirduvad enamasti järelevalve korraldamise ja vaiete lahendamisega.

Näitena koostööst riigi ja kohaliku tasandi vahel võib esile tõsta Norras laste, noorte ja peredirektoraadi regionaalsete üksuste (*Bufetat*) juures toimivaid konsultatsioonimeeskondi, mis peavad hoolitsemata eesmärgistatud ja püsiva koostöö eest kohalike omavalitsustega (sh kohalike omavalitsuste nõustamine ja juhendamine), aitama neid õige meetme valikul ja vajadusel vahendada meetmeid (sh asendushoolduse korraldamine) ning toetama iga asendushooldusele paigutatud lapse jälgimisel. Konsultatsioonimeeskonnad peavad olema pädevad nii lastekaitstes kui ka sotsiaaltöös laiemalt, samuti psühholoogias ja pedagoogikas. Meeskondade liikmed peavad hoidma end kursis valdkonna uute uurimuste ja teadmistega ning neid oma töös kasutama. Samuti peavad konsultatsioonimeeskonnad tegema ja arendama koostööd teiste lastega tegelevate asutustega (sh tervishoiu-, hooldus- ja haridusasutused).

Koostöö lastega tegelevate valdkondade vahel

Skandinaaviamaade lastehoolekandes on välja kujunenud lastega tegelevate valdkondade vahel väga tugev koostöö, mis põhineb erinevate erialade ekspertide võrgustikel, sest igal valdkonnal on omad võimalused last ja peret toetada:

- Haridusvaldkond toetab hariduslike erivajaduste puhul, samuti viibib laps argipäeviti suure osa päevast koolis.
- Tervishoid sekkub ravispetsiifiliselt laste vaimse tervise probleemide korral, samuti teeb esmatasandi tervisekontrolli jms.
- Lastehoolekanne pakub rehabiliteerivaid toetusprogramme (sh programmid käi-

² *Statens institutionsstyrelse (SiS)*, ingl. k *The Swedish National Board of Institutional Care*. www.stat-inst.se.

³ *Barne-, ungdoms og familiedirektoratet (Bufdir)*, ingl. k *The Norwegian Directorate for Children, Youth and Family Affairs*. www.bufetat.no/engelsk/bufdir/.

⁴ *Barne-, ungdoms- og familietaten (Bufetat)*. Internetis leitav Bufdiriga samal aadressil.

⁵ *Servicestyrelsen*, ingl. k *The National Board of Social Services*. www.servicestyrelsen.dk.

tumisprobleemidega ja õigusrikkumisi toime pannud lastele) ning korraldab vajadusel lapse asendushooldust (enamasti perehoolduse vormis).

- Õiguskaitseorganid nõustavad turvalisuse küsimustes ja pakuvad lepitusteenust.

Lisaks horisontaalsele spetsialistide vahelisele suhtlemisele kasutatakse ka praktikute ja otsustajate vahelist vertikaalset suhtlemist. Taoline kommunikatsioon tagab laiaulatuslikul ekspertiisil ning valdkondadeüleisel rahastusel põhinevate sekkumiste kasutamise probleemide ennetamiseks või nende mõjude vähendamiseks. Näiteks kasutatakse Taanis kriminaalpreventsiooni nõukogusid, milles strateegilisi otsuseid teevad ühiselt poliitikud, ärimehed ja erialaspetsialistid. Taoliste otsustusüksuste praktika on kasutusel ka kohalikul tasandil.

Veel üks hea näide sektoritevahelisest koostööst on Skandinaavias tegutsevad lastemajad, kus abistatakse seksuaalselt väärkoheldud lapsi. Lastemajade (*Barnahus*)⁶ töö põhineb õigus- ja korrakaitse ning hoolekande- ja tervishoiuasutuste vahelisel koostööl. Lastemajade eesmärk on uurida lapsesõbralikul moel laste seksuaalse väärkohtlemise juhtumeid ning nõustada ja toetada muul kombel väärkoheldud lapsi. Rootsis on leitud, et lisaks koostöös läbiviidavate juhtumite uurimisele on vaja korrapäraselt omavahel ka infot vahetada. Sellistel kohtumistel võib osaleda kuni kümme spetsialisti: psühhiaater, prokurör, politseiametnik, lastearst, lastekaitsetöötaja jne. Uuringute ja analüüside läbiviimiseks tehakse tihedat koostööd uurimis- ja teadusasutustega. Ka lastemajade rahastamine on Rootsis jagatud eri ametkondade vahel: 25% kuludest kannab politsei, 25% sotsiaal- ja tervishoiusüsteem ning 50% maavalitsus.

Eesti väljakutsed

Eesti lastekaitse süsteemi kitsaskohtadest on räägitud aastaid. Neid on kirjeldatud mitmes strateegiadokumendis, sealhulgas ka laste ja perede arengukavas 2012–2020⁷, kus tooni-

tatakse, et senini on Eesti lastekaitsetöös olnud rõhuasetus tagajärgedega tegelemisel ning ennetusele ja õigeaegsele sekkumisele ei ole pööratud piisavalt tähelepanu. Selle tõttu eraldatakse peredest ja paigutatakse asendushooldusele rohkem lapsi, kui seda nüüdisaegses lastega peresid toetavas ühiskonnas tegema peaks⁸.

Seega on üheks olulisemaks ülesandeks nihutada fookus laste ja peredega seotud riskide ennetamisele, samuti juurutada varase sekkumise ja abivajavate laste võimalikult kiire ning efektiivne abistamise süsteem.

Teiseks oluliseks ülesandeks on tõsta lastekaitsetöö kvaliteeti nii kohalikul kui ka riiklikul tasandil ning rakendada tõenduspõhiseid ja efektiivseid sekkumisi. Siin on väga oluline kaasata arendustesse teadusasutused. Nagu eespool mainitud, on laste heaolu tagamisel väga oluline koostöö spetsialistide vahel. Nii et kolmandaks ülesandeks võib seada haldustasandite ja valdkondade lõimimise ning koordineerimissüsteemi arendamise.

Neljas oluline ülesanne tulevikuks on suuredada riiklikku tuge kohalikele omavalitsusele lastekaitse ülesannete tõhusaks ja professionaalseks täitmiseks. Uuringud on näidanud, et kohalike omavalitsuste ja teenuseosutajate haldusvõimekus on ebahütlane; lastele ja peredele vajalike teenuste kättesaadavus, ligipääs ja kvaliteet ei ole kõikjal ühtlaselt tagatud. Laste ja peredega töötavaid spetsialiste kohalikus omavalitsuses pole piirkonniti piisavalt.

Kokkuvõtteks

Skandinaaviamaad on lastehoolekannet arendades jõudnud arusaamisele, et parimaid tulemusi annab paindlik ja lapsesõbralik hoolekande korraldus, kus lapse ja pere toetamise panustavad eesmärgipäraselt kõik osapooled. Ka Eesti lastekaitse süsteem vajab tõhustamist ja sisulist arendamist. Selleks on mõistlik õppida Skandinaaviast, vältides niimoodi võimalikke vigu ning kasutades rohkelt nende positiivseid kogemusi.

⁶ Täpsem info www.neuro.uu.se/research/child-and-adolescent-psychiatry/clinical-intervention/barnahus-as-a-communicative-activity/?languageId=1.

⁷ Vaata <http://valitsus.ee/et/valitsus/arengukavad/Peresobralik-riik/laste-ja-perede-arengukava-2012-2020>.

⁸ Laste ja perede arengukava 2012–2020 (2011), lk 26.

Lastehoolekande korralduses Skandinaavias pean üheks olulisemaks teguriks just **süsteemset lähenemist**. Riik toetab omavalitsusi nii nõustamise, sotsiaalprogrammide ja -teenuste kui ka eri valdkondade vahelisele koostööle kaasaaitamisega.

Sageli puutun oma töös kokku küsimusega, kes peaks lapse probleemidega tegelema – kas kool, lapsevanemad või omavalitsuse lastekaitse spetsialist. Tundub, et samad küsimused on olulised ka riiklikul tasandil: kes peaks arendama koostööd politsei, omavalitsuste, meditsiini- ja haridusasutuste vahel? Nii Rootsi, Norra kui ka Taani visiidil sellist küsimust ei tekkitud. Kõigile osapooltele on selge, et positiivseid tulemusi on võimalik saavutada omavahelist koostööd tehes, kus igaüks teab oma **ülesandeid ja võimalusi** ning võtab iseenesestmõistetavalt **vastutuse**.

Väga suurt vajadust näen omavalitsustele suunatud **nõustamisteenuse** järele. Üha enam on multiprobleemseid juhtumeid, mille lahendamine on äärmiselt keeruline meil kasutada olevate väheste ressursside tõttu. Siin jõuame ka eelpoolnimetatud probleemini, et erinevalt Skandinaaviamaadest on Eestis rõhuasetus tagajärgedega tegelemisel, mitte probleemide ennetamisel (selleks ju lihtsalt ei jätku aega!).

Mäetaguse vald osaleb alates 2011. a Unicef Eesti eestvedamisel ning haridus- ja teadusministeeriumi, justiits-, sotsiaal- ja siseministeeriumi toetusel toimivas projektis „Kogukonnapõhine ennetustöö – ühistegevus varasel märkamisel ja sekkumisel”. Projekti toel oleme suunanud enam tähelepanu just ennetustööle ja koostööle eri valdkondade spetsialistide vahel, samuti sotsiaalteenuste arendamisele piirkonnas.

Kristiina Ets

Mäetaguse vallavalitsuse lastekaitse spetsialist

Kõige muljetavaldavam oli Skandinaaviamaade lastehoolekandes välja kujunenud **koostöövõrgustik**. Kuidas saavutada olukord, et ka Eestis toimiks tõrgeteta valdkondade ja haldustasandite vaheline koostöö eesmärgiga aidata last parimal moel – see ongi peamisi meie ees seisvaid väljakutseid.

Süsteemne riiklikult korraldatud **intersektoraalne koostöö multiprobleemsete** (näiteks seksuaalselt väärkoheldud laste, sõltuvus- või tõsiste käitumisprobleemidega laste jne) **juhtumite lahendamiseks** erinevate spetsialistide kaasamise kaudu väärib kindlasti rakendamist ka Eestis.

Kohalikele omavalitsustele on ette heidetud **ennetustegevuste** vähesust ja tegelemist tagajärgedega. Seda on kindlasti võimalik kohapeal süsteemse tööga efektiivsemaks muuta. Samas jääb praegu omavalitsuste käsutuses olevat raha kasutades Skandinaavias rakendatu ikkagi kättesaamatuks.

Rapla vallas tehtav lastekaitsetöö on osake kogu riigis tehtavast. Õppeviisidel nähtu oli tugevaks tõukeks projektidest täiendava rahastuse otsimiseks. Esitasime Euroopa Sotsiaalfondi projekti „Tugiisikuteenuse rakendamine Rapla vallas”. Projekt kestab 33 kuud ja on suunatud pikaajalistele töötutele, kelle peres kasvab lapsi, ja kinnipidamiskohast vabanenutele. Samuti sõlmiti valdkondadevaheline laste ja noorte probleemide varase märkamise koostööleping Rapla valla tasandil.

2012. a käivitasime vallas uue toetusliigina laste toimetuleku tagamise toetuse. Toetuse eesmärk on tagada vähekindlustatud perede lastele võrdsemad võimalused vabaaja- ja huvitegevustes osalemiseks.

Jätkusuutliku lastekaitse süsteemi kujundamiseks on vaja kõigi osapoolte pingutust ja püsirahastust.

Inna Tamm

Rapla vallavalitsuse sotsiaalnõunik

Lepitusteenus Skandinaaviamaades ja Eestis



Laidi Surva

justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika nõunik

Eestis kasutatakse lepitamist kriminaalmenetluses ühe alternatiivina alaealiste mõjutusvahendite seaduse mõistes ja lepitusseaduse alusel tsiviilasjades. Notarid pakuvad vabatahtliku ametiteenusena lepitamist kahel tasemel, Eesti Lepitajate Ühing pakub perelepituse teenust, mis võimaldab perekonfliktide ja abielulahutuste korral leida lahendid probleemidele kohtuväliselt. Enim vajavad kokkuleppeid küsimused, mis on seotud laste hooldamise, majandusliku toetamise ning elukorraldusega, samuti ühise kodu ja kinnisvaraga pärast abielulahutust.

Kuigi alaealiste mõjutusvahendite seaduses on alaealiste lepitamine ette nähtud, kasutatakse seda harva. Lepitamise kui mõjutusvahendi osapooled on alaealine õigusrikkuja ja tema seaduslik esindaja ning kannatanu (alaealise puhul tema seaduslik esindaja). Lepitamine toimub ainult mõlema osapoolle nõusolekul ning protsess lõpeb mõlemaid osapooli rahuldava kokkuleppega.

Kriminaalmenetluse seadustiku järgi võib prokuratuur või kohus saata kahtlustatava või süüdistatava ja kannatanu lepitusmenetlusse. Siingi on vaja mõlema osapoolle nõusolekut. Lepitajaks on ohvriabitöötaja, kes protsessi lõpus vormistab kirjaliku kokkuleppe, millele mõlemad osapooled alla kirjutavad. Kokkulepe sisaldab kuriteoga tekitatud kahju heastamise korda ja tingimusi, soovi korral ka muid tingimusi. Justiitsministeeriumi

analüüsi järgi on 84% kokkulepetest seotud viisakuskohustustega (vabandamine, vägivallast hoidumine, viisakas ja lugupidav käitumine), 27% rahalise kohustuse täitmise, 11% juhtumitest kohustus kuriteo sooritanud isik tegema reaaloiminguid kannatanu heaks ning 14% isikutest suunati ravile või teraapiasse (Klopets ja Tamm 2010).

Kui Eestis on lepitamine jagatud mitme erineva seaduse vahel, siis Rootsis ja Norras on lepitamine koondatud ühte seadusesse. **Rootsis kehtib 2002. aastast uus lepitamise seadus**, mille kohaselt peab hoolekande poolt rahastatud teenus olema kogukonnas kättesaadav ja seda peab pakkuma kõigile 15–20-aastastele noortele kurjategijatele. Esimesel kohtumisel selgitatakse välja õigusrikkuja motivatsioon protsessis osaleda. Lepitusprotsessi alustamise otsustab lepitaja. Kui õigusrikkuja pöördub ise sooviga lepitust läbida, siis peab lepitaja saama protsessi alustamiseks prokuröriilt vastava loa. Positiivse otsuse korral võetakse ühendust ohvriga ja pakutakse võimalust lepituseks. Lepitamine eeldab mõlema osapoolle nõusolekut. Alaealiste puhul osalevad kohtumistel ka lapsevanemad või eeskostjad, ent nende ainus roll on olla toeks ja kuulata, kaasa rääkida nad ei tohi.

Erinevalt Eesti süsteemist võib Rootsis lepitamine toimuda samal ajal kriminaalme-

netlusega ning lepitamise tulemust ei pruugi kohtunik arvestada. Siiski tehakse seda alaealiste puhul sageli, eriti siis, kui noor on ise lepitamise sooviga lepitaja poole pöördunud. Lepitamisel keskendutakse õigusrikkuja ja ohvri võimalusele juhtunust ausalt ja avatult rääkida. Rootsis puudub praegu lepitamise standard, kuid käivad arutelud, kuidas luua lepitajatele ühine baaskoolitus. Praegu läbivad lepitajad kahenädalase baaskoolituse ja ühenädalase lisakoolituse, mida pakuvad erafirmad.

Norra lepitusteenus on Rootsi omast veelgi süsteemsem. Norras on 1991. aastast lepitusseadus ning riiklik asutus – lepitusamet, mis tegutseb lepitusteenuse eest vastutava justiitsministeeriumi haldusalas. Varem oli vastutus jagatud mitme asutuse vahel. Lepitusametil on 22 piirkondlikku asutust, kuhu kuuluvad 700 vabatahtlikku 435 kohalikus omavalitsuses. Lepitatakse nii kaht osapoolt kui ka suuremaid rühmi, kasutades lepitusringi meetodit (ingl k *conferencing circles*, 20–30 osalejat). Lepitusprotsessis kohtutakse kolm korda, enamasti osaleb kohtumisel kaks lepitajat.

Lepitajate leidmiseks korraldatakse konkursse, kuid neid võivad ametisse määrata ka kohalikud omavalitsused. Kui inimene osutub valituks, siis järgneb 4-päevane koolitus ja töövarjuks olemine kogenud lepitaja juures. Lepitaja peab olema vähemalt 18-aastane, tal peab olema huvi ja sobivad omadused, et seda tööd teha, ning tal ei tohi olla kriminaalrikkumisi. Lepitajad määratakse neljaks aastaks. Lepitamine ei ole täiskohaga palgeline töö, lepitaja saab sümboolset tunnitasu, tema tegevuskulud kaetakse. Lepitajad on enamasti õppinud sotsiaalteadusi, aga nende seas on ka eraettevõtjaid. Võrdsest on nii mehi kui ka naisi, vanuses 20–70 aastat. Sedalaadi erinevust peetakse süsteemi tugevuseks, sest erinevus rikastab. Norras toimub keskmiselt 8000 lepitamist aastas, ühel lepitajal on umbes kolm juhtumit kuus. Lepitamine peaks olema läbi viidud 21 päeva jooksul, tavaliselt kulub ühele lepitamisele kuu. Lepitusamet hoolitseb lepitajate täiendkoolituste eest, super- ja kovisiooni eest

vastutab kohalik omavalitsus. Lepitajatel on kinnitatud eetikakoodeks, käsiraamat, kvaliteedinõuded, samuti viiakse lepitusprotsessis osalenute seas läbi regulaarseid rahulolu-uuringuid.

Lepitamine kriminaalasjades ja alternatiivkaristusena. Lepitamist võib kergemate kriminaalasjade puhul määrata alternatiivkaristusena, nt trahvi asemel. Politsei pakub lepitamise võimalust ja informeerib sellest prokuröri. Kriminaalhoolduses on lepitamine eritingimus. Kui lepitusega leitakse juhtumile lahendus, siis kriminaalasja ei registreerita. Kui kokkulepet ei saavutata, läheb juhtum uuesti menetlusse. Parlament on kinnitanud lepitamise kui uue noorte karistuse, mida saab kasutada alternatiivkaristusena vangistuse asemel. Sel juhul korraldatakse lepitusring, kus osalevad noor, lapsevanem, lepitaja, prokurör, lastekaitse jt osapooled, keda noore mõjutamiseks vaja, ning tehakse kuue kuu kuni kolme aasta pikkune järelehindamisleping. Pervägivalla juhtumite puhul on kaalumisel kohtumenetluse väline lepitamine. Sel juhul viiakse eelnevalt läbi põhjalik riskihindamine, et kaaluda lepitamise sobilikkust konkreetsele perele. Lepitamist katsetatakse ka lähenemiskeelu saanud inimeste puhul, kuid seda alles vahetult enne lähenemiskeelu lõppemist. Lepitamist on plaanis hakata määrama alternatiivkaristusena narkoprobleemidega noortele ning rakendada vanglasistest konfliktide lahendamiseks.

Eestis võiks juurutada lepitamist noorte alternatiivkaristusena, sh narkoprobleemidega noortele, ning kriminaalmenetlusega samal ajal toimuvat lepitamist. Vaja oleks arendada lepitamist süsteemsemalt ning koolitada vabatahtlikke lepitajaid. Kaaluda tasub ka lepitusameti loomist mõne olemasoleva struktuuri juurde.

Viidatud allikas

Klopets, U., Tamm, K. (2010). Kriminaalmenetluse lõpetamine leppimise tõttu. Tallinn: Justiitsministeerium.

Tänavatöö noortega kui osa kogukonnapõhisest ennetustööst

Helen Kereme

Eesti Noorsootöö Keskuse peaekspert

Pille Luiga

Politsei- ja piirivalveameti juhtivspetsialist

Mobiilse noorsootöö eesmärk on viia noorsootöö teenused noorteni just selles keskkonnas, kus nad parasjagu viibivad. Mobiilse noorsootöö suunad on tänavatöö, töö internetis, ürituste korraldamine noorte kogunemiskohtades ning noortekeskuse teenuste pakkumine mõnes piirkonnas, kus noortekeskust ei ole.

Taanis, Norras ja Rootsis tutvusime kogukondliku kuriteoennetuse valdkonnas põhjalikumalt just **tänavatööga**. Selle töövormi eesmärk on jõuda noorteni, kes vajavad tuge ja abi, kuid kellega politsei ega noorsootöötajad pole varem kontakti saavutanud. Kandvaks põhimõtteks on noort võimalikult **vara motiveerida ning pakkuda nõustamist, abi ja mitmesuguseid tegevusi** vaba aja kvaliteetseks sisustamiseks ehk teisisõnu leida see miski, milles noor saab end teostada ning mis pakub ka eduelamust. Tänavatöö suurim tugevus seisneb õppimises mitteformaalses keskkonnas, kus noor osaleb vabatahtlikult, ning see tagab ka tööle suurema edu.

Tegevuste aluseks on nii Rootsis kui ka Norras väga selged koostöömudelid. Ühiseid lahendusi noore probleemidele otsivad tänavatöötaja, kooli esindaja, politsei, lastekaitse spetsialist, sotsiaaltöötaja jt noortest huvitatud inimesed. Võrgustiku kandvaks ideeks on **pidev infovahetus ning ühistegevustes kokku leppimine**. Näiteks tänu noorsootöötajate tähelepanekutele on politseil võimalus ära hoida uusi rikkumisi või ohuolukordi noortele. Taanis rakendati Christiania piirkonna noortele programmi „*Wild living*”, mille fookuses olid mitmesuguste muredega

noored. Noorteni jõuti tänavatöö kaudu, kus neile pakuti aktiivselt nõustamist. Aktiivne kogukonnatöö ja tihe koostöö ning infovahetus politsei ja noorsootöötaja vahel aitas ära hoida tõsisemaid probleeme tulevikus.

Tänavatöö noortega on osa **kogukonnapõhisest ennetustööst**, kus noorsootöötajad suhtlevad kõige vahetumal viisil kohalike noortega, et olla kursis nende rõõmude ja muredega. Võib öelda, et nii Rootsi, Norra, Taani kui ka Eesti jagavad arusaama, et ennetustöö toimib kõige paremini kohalikul tasandil ja vahetus suhtlemises kohalike inimestega. Ka Eestis peetakse mobiilse noorsootöö, sh tänavatöö arendamisel silmas põhimõtet, et **vastutus noore inimese eest lasub tervel kogukonnal**. Peamine erinevus seisneb kogukonna võimaluste reaalses rakendamises, selle ulatuses ja vormis.

Kuiigi noorsootöö põhimõtted on nii Eestis kui ka Skandinaaviamaades küllaltki sarnased, ei ole Eestis tänavatöö meetodi rakendamisel veel sellist süsteemi kui sealsetes riikides. Eestis on mobiilne noorsootöö alles kujunemisjärgus. On positiivne, et viimastel aastatel on üha enam hakatud teadvustama mobiilse noorsootöö kasutegurit. Eestis on ühtse mobiilse noorsootöö raamistiku loomisele kaasa aidanud Euroopa Sotsiaalfondi ning Eesti Vabariigi kaasrahastusel ellu viidav programm „Noorsootöö kvaliteedi arendamine”, kus Eesti Avatud Noortekeskuste Ühenduse poolt koordineeritavas hankes „Noorte konkurentsivõime suurendamiseks ja sotsiaalse tõrjutuse vähendamiseks ühiskonnale pakutava noorsootöö teenuse osuta-

mine läbi noortekeskuste” on üks eesmärke arendada mobiilset noorsootööd 90-s Eesti piirkonnas. Tegemist on tervikliku lahendusega, kus enne meetodi rakendamist viiakse läbi koolitus noorsootöötajatele, et anda põhjalikud teadmised mobiilsest noorsootööst ning oskused selle tegemiseks. Lisaks koostatakse konkreetse piirkonna kohta põhjalik sotsiaalruumi analüüs.

Politsei ja noorsootöötajate koostöö Eestis on seni toimunud pigem juhtumipõhiselt. Vajadusel tulevad kohalikud spetsialistid kokku, et arutada mõne lapse küsimust. Koostöövõrgustikku võib olla kaasatud ka noorsootöötaja, kuid siiani on see olnud pigem erandiks. Politsei hinnangul on noorsootöötajad kindlasti üks oluline lisaressurss, keda tuleks edaspidi noorte küsimuste lahendamisse aktiivsemalt kaasata. Aktiivsem on olnud koostöö noorsootöötaja ja politsei vahel just esmatasandi ennetustöös, kus avatud noortekeskustes on ühiselt läbi viidud noortele suunatud infopäevi ja muid tegevusi noorte teadlikkuse tõstmiseks ning sotsiaalsete oskuste kujundamiseks. Kui võrrelda Eesti laste- ja noorsootöö praktikat Skandinaaviamaadega, siis pa-

raku on Eestile praegu iseloomulik pigem reageerimine juba ilmnenud probleemidele ning tegelemine tagajärgedega. Seetõttu on tulevikus vaja tõhustada ja mitmekesistada eeskätt **universaalseid ennetusmeetmeid** ning teenuseid, kus nii noorsootöö kui ka teised noortele suunatud võimalused oleksid rohkem läbi mõeldud ning vajaduspõhiselt suunatud. Selline varajase märkamise ja ennetuse mudel on Skandinaavias laialt levinud, loodud on toimivad võrgustikud ja võimalused, mis aitavad riskitegureid varakult tuvastada.

Varajane märkamine ja sekkumine on igal juhul tulemuslikum ning probleemide ennetamine kordades odavam kui hilisem „tulekahju kustutamine”. Kogukonnapõhiseid ennetustöö vorme tuleks Eestis rohkem ja aktiivsemalt kasutada, et koos tegelda ühise eesmärgi – noore abistamise – nimel. Mobiilne noorsootöö on selleks ideaalne võimalus.

Kui sa tahad mobiilse noorsootöö kohta rohkem teada saada, siis tutvu selle meetodi rakendamise põhimõtetelega Eesti Avatud Noortekeskuste Ühenduse kodulehel: www.ank.ee/?p=p_816&sName=mono



Tänavatöö suurim tugevus seisneb õppimises mitteformaalses keskkonnas, kus noor osaleb vabatahtlikult, ning see tagab ka tööle suurema edu. Foto: ENTK erakogu.

Vangistuse printsiibid Skandinaavias



Jako Salla

justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika nõunik

Laste kohtlemist kriminaaljustiitsüsteemis Skandinaaviamaades tuleb hinnata sealse kultuuri ja ühiskonna taustal. Tegu on riikidega, kus on suuremal või vähemal määral domineerinud konsensusele suunatud (poliitiline) kultuur ning võrdseid võimalusi sooviv riigikorraldus.

Kriminaalõigussüsteem on Rootsis, Taanis ja Norras oluliselt seotud ühiskonnaga nii teenuste kui ka väärtuste mõttes. Hoiakut, mis **eelistab kaasamist igal võimalikul juhul eraldamisele ja tõrjumisele**, on näha ja tunda mitte ainult poliitikadokumentide, vaid ka praktikute puhul. Kui ühelt poolt on tõrjutuse vältimine nendes ühiskondades selgelt väärtuste küsimus, siis teiselt poolt on tegu ka ratsionaalse valikuga. Loomulikult ei tähenda see, et Skandinaavias poleks populismi või halbu otsuseid – ikka on, kuid muu maailma taustal paistavad need riigid siiski positiivselt silma.

Skandinaavia karistuspoliitika järgib kolme printsiipi: karistusalternatiivide rohkus, reaalse vangistuse harv/paindlik kohaldamine ning inimlikud vangistustingimused. Siinkohal on eelkõige oluline rääkida viimastest kahest, mis on seotud ka laste kohtlemisega.

Millal ja kuidas vangistust kasutada?

Inimese eraldamist ühiskonnast kaalutakse hoolega – seda kinnitavad nii maailma madalaim vangide suhtarv kui ka nende inimeste jutt, kellega õppereiside ajal kohtu-

sime. Ollakse teadlikud vangistuse kahjulikust mõjust ning uutest riskidest, mis tekivad siis, kui inimene on eraldatud oma perest, tööst ja kogukonnast. Tajutakse selgelt, kui keeruline on sellises suletud ja tehiskeskkonnas nagu vangla õpetada inimest tulema toime eluga vabaduses. Vangistusajad Skandinaavias on lühikesed ning valdav enamik kinnipeetutest pääseb vabadusse enne karistusaja lõppemist.

See, et vabanemise ettevalmistamisega alustatakse kohe, kui inimene vanglasse tuleb, ei paista neis riikides olevat sõnakõlks. Erinevalt meist ei pöörata Skandinaavias tähelepanu niivõrd kuritegelikele riskidele, kui võrd nende teguritele, mida saab muuta, mis on edasise toimetuleku mõttes kriitilised ning mis toetavad hakkamasaamist vabaduses, olgu selleks siis haridus, töö, suhted perega vms. Üks Bergeni vangla juhtidest seletas seda nii: vanglasse tulnu on sageli komplekssete probleemidega ning riigi jaoks on vangla üks parimaid kohti, kus tema ja ta vajadustega tegeleda, kuna inimene püsib mitme kuu jooksul spetsialistide vaateväljas ning temaga on võimalik teha väga intensiivset tööd.

Võrreldes muude riikidega on vangistuse üks põhilisi erisusi Skandinaavias **ressurs, mis pannakse inimtöösse**. Vanglate füüsiline keskkond on neis riikides märksa inimlikum ning vanglate ehitamise panustatakse vähem. Üks sealne ametnik, kes on korduvalt ka Eestis käinud, imestas, et Eestis ehitat-

takse sedavõrd kalleid vanglaid, kuid samas panustatakse märksa vähem inimestesse.

Karistusüsteemis töötavate inimeste osas tooksin eelkõige välja kaks asjaolu. Esiteks neid on palju ning teiseks neil on ühtsed **väärtused ja arusaamad**. See väljendus näiteks selles, et meie juhiks Norra avavanglas oli sealne muusikaterapeut, kes tundis vangla elukorraldust, selle tingimusi ning vangistuse põhimõtteid samavõrd hästi kui muud ametnikud. Väärtuste jagamine töötajaskonnas nii horisontaalsel kui ka vertikaalsel tasemel oli selgelt tunda.

Töötajate arvukus vanglas väljendub eelkõige otseselt kinnipeetavatega töötavate inimeste suhtarvus. See on küll kallis süsteem, kuid arusaam selle olulisusest peitub lihtsas tõdemuses: kui töötajaid on kinnipeetavate kohta liiga vähe, siis määravad vangla õhkkonna ning mitteformaalsed reeglid just kinnipeetavad, vastupidisel juhul on aga võimalik tekitada ka vanglas keskkond, kus resotsialiseeriv töö toimub eelkõige inimliku kontakti ja igapäevase suhtlemise teel töötajate ja kinnipeetavate vahel. Seda printsiipi rõhutati meile palju ning selles nähti peamist võimalust kinnipeetavaid positiivselt mõjutada.

Vangistustingimuste osas tuleks eelkõige nimetada normaalsusprintsipi, mille kohaselt on kinnipeetava karistuseks eelkõige liikumisvabaduse piiramine ning muu elu vanglas peab olema võimalikult sarnane **normaalse eluga vabaduses**. Võõrandumise vältimise eesmärk on ka põhjus, miks Skandinaaviamaade vanglates on piiranguid märkimisväärselt vähem kui muudes riikides. Printsip väljendub alates õigustest omada toas erinevaid esemeid ning suhelda välismaailmaga, kuid olulist rolli mängivad ka kohustused, nagu näiteks toiduvalmistamise eest vastutamine.

Laste kinnised asutused

Kui täisealiste puhul on vangistuse kasutamine harv, siis laste puhul ollakse Skandinaavias selles osas veelgi jäigemad. Näiteks viie miljoni elanikuga Norras oli vangistuses kümmekond alaealist, kelle puhul olid eritingimused normaalsusprintsipi

ning töötajate arvu osas veelgi nähtavamad. Kui Norras on ehitatud alaealistele kaks eraldi väikest vanglat, siis Taanis ja Rootsis on alaealised vanglates, kus on ka teisi kinnipeetavaid. Näiteks Taanis kandsid alaealsetega samas vanglas karistust ka naised ning noored täiskasvanud.

Alaealiste vangide väike arv Skandinaavias pole tingitud ainult sellest, et seal on kuritegevusega vähem probleeme. Ühelt poolt on vanglasse sattumise lävi väga kõrge ning selleks peab olema selge vajadus ja põhjendus. Mõeldav pole lapse vangistamine n-ö igaks juhuks, näiteks hirmutamise eesmärgil. Teiselt poolt on nende riikide sotsiaalsüsteemides vähem või rohkem **kinniste asutuste võrk**, mis on sarnane meie erikoolide süsteemile, kuid selle vahega, et peatahelepanu on tervishoiu ning sotsiaaltöö sekkumistel, mitte haridusel. Need lasteasutused võivad Taani ja Rootsi näitel olla kinnised ehk sealt pole võimalik igal hetkel lahkuda, samas kui Norras käivad lapsed õppimas tavakoolis ja asutuse ukсед on sageli lahti. Tegu on taas kord põhimõttelise valikuga, mille taga on arusaam, et personal peab töötama niivõrd hästi, et lapse motivatsioon asutuses olla oleks alati suurem kui tahtmine sealt ära minna.

Lõpetuseks

Inimlikkus ja humanistlikud väärtused on midagi, millest rääkimine Eestis osades inimestes alati kõhedust tekitab, justkui oleks tegu millegi ohtlikuga. Eesmärk lähendada karistamisel ning inimeste kohtlemisel eelkõige kuritegevuse vähendamisest, tundub juba märksa enamatele mõistetav. Karistuspoliitika ratsionaalsuses ja ennetustöö tähtsustamises on Skandinaaviamaadelt palju õppida, kuid samas on selge see, et ükski poliitikavaldkond ei arene eraldi teistest. Ühiste kogemuste hankimine eri valdkondade inimeste poolt, oli ilmselt nende õppeviiside üks suurimaid väärtusi, millest lähtudes saame paremini koos edasi töötada.

Kuidas toetada vanglast vabanejaid



Laidi Surva
justiits-
ministeeriumi
kriminaal-
poliitika nõunik



Avo Üprus
tugiisikute
pilotprojekti
koordinaator,
Eesti Kirikute
Nõukogu

Eestis vabaneb igal aastal vanglast üle 2000 kinnipeetava, nii ennetähtaegselt kui ka karistuse lõppedes. Ligi pool vabanenuist, kes oma karistuse lõpuni kannavad, panevad aasta jooksul toime uue kuriteo. Osaliselt on see tingitud vähestest sotsiaalsetest oskustest, aga ka kogukonna või perekonna toe puudumisest, töö- ja elukoha puudumisest, toe puudumisest kõige raskematel hetkedel. Vabanenud ei oska oma abivajadust adekvaatselt hinnata ega ole alati motiveeritud taotlema omavalitsuse või teiste teenuseosutajate poolt pakutavaid teenuseid. Ka on omavalitsuste võimekus teenuste pakku-misel erinev.

Tugiisikuteenus vanglast vabanenutele Eestis

Vanglast vabanejate toetamiseks sõlmisid Eesti Kirikute Nõukogu ja justiitsministeerium 2011. aastal koostöölepe, mille eesmärgiks seati välja töötada vanglast vabanenute tugiisikusüsteem. Teenus on mõeldud eelkõige vanglast tähtaegselt vabanenutele, sest kriminaalhooldajaga võrreldava isiku puudumise tõttu on neil raskused vabaduses kohanemisega. Seda rolli saab täita vabatahtlik tugiisik, kellega luuakse kontakt juba enne vabanemist, et tekiks usaldus ja regulaarse suhtlemise harjumus.

Kuigi Eestis on meil tänaseks olemas pilotprojektina toimiv vanglast vabanenute tugiisikusüsteem, on siiski mõistlik pöörata pilk Eesti piiridest välja poole ja vaadata, mida tehakse vanglast vabanejate toetamiseks ja nende retsidiivsuse vähendamiseks

mujal maailmas. Euroopa Sotsiaalfondi toel toimunud õppevisiitidel oli muu hulgas võimalik tutvuda vanglast vabanenute toetamise praktikatega.

Lyderhorni „poole tee maja” Norras

Norras tutvustati Eesti külalistele Lyderhorni „poole tee maja”. Tegu on avavanglast leebe-ma režiimiga kinnipidamisasutusega, kuhu hea käitumisega avavangla kinnipeetavad suunatakse enne lõplikku vabanemist. Kohti on Lyderhornis 16 inimesele, nii naistele kui ka meestele ja kuigi üldiselt on toad kohandatud elamiseks ühele inimesele, saavad kinnipeetavatest paarid eluruumi jagada. „Poole tee majja” saab tulla kõige varem kolm kuud enne vanglakaristuse lõpptähtaega ja tahtjate suure arvu tõttu on konkurss „poole tee majja” üsna suur.

Asutus pakub nõustamist ja vajadusel suunab kinnipeetavaid erinevatele vabanemiseelse ettevalmistuse teenustele, kuid reegel on, et kinnipeetavad peavad selleks ise vajalikud sammud astuma. „Poole tee maja” tuge on vaja, et nad õpiksid vajaliku asjaajamisega iseseisvalt toime tulema.

Üheks tingimuseks „poole tee majja” saamisel on kinnipeetava hõivatus tööturul või hariduses. Kuigi esialgu piisab „poole tee majja” koha saamiseks töö- või õppetöendist, on „poole tee maja” personalil õigus teha etteteatamata kontrollkäike veendumaks, et kinnipeetav hõivatuse säilitab. Kinnipeetava „poole tee maja” ja tööandja/

õppeasutuse vahel sõlmitakse kolmepoolne leping, kus see õigus ka fikseeritakse. Iga elanik koostab oma käikude kohta nädalaplaani, mille annab üle personalile. Lyderhornis on kombeks pühapäeviti ühiselt hommikust süüa, mis annab kinnipeetavatele ja personalile võimaluse vabas vormis vestelda. Ka perekohtumisteks leitakse Lyderhornis võimalus, et kinnipeetavad hoiaksid ja parandaksid suhteid oma lähedastega.

Eraalgatus *High:Five* Taanis aitab noored tööle

Taani headest praktikatest väärib esiletõmist ettevõtmine nimega *High:Five*. See on riiklikult toetatud eraalgatus, mille eesmärk on aidata luua töökohti kriminaalse taustaga noortele, suurendada ettevõtete sotsiaalset vastutust, muuta arusaama kuritegeliku tausta mõjust ning luua valdkondade vahel koostöö vanglast vabanenute toetamiseks. Noored jõuavad *High:Five*'ini kolmel viisil: kohaliku omavalitsuse suunamisel, vangla või kriminaalhoolduse kaudu või otse tänavalt. *High:Five*'il on kolm peamist sihtrühma: 15–30-aastased noored (kellel on kalduvus õigust rikkuda, kellel on registreeritud kuritegelik taust või kes kannavad vanglakaristust), ametiasutused (politsei, vanglad, kriminaalhooldus, kohalik omavalitsus) ning erinevas suuruses ettevõtted.

High:Five'i noori iseloomustavad vähesed sotsiaalsed ja professionaalsed oskused, madal haridustase, sõltuvusprobleemid ja vähesed oskused muutumiseks. Et neid noori toetada, on *High:Five* sõlminud koostöölepped ametiasutuste ja ettevõtetega. Värbamisel noori intervjueritakse ja seatakse neli tingimust: tahe töötada, hoiduda kuritegudest, mitte tarvitada alkoholi ja leida elukoht. *High:Five* omalt poolt pakub tuge ja suuniseid ning leiab noorele sobiva ettevõtte. Tööintervjuul aga osaleb noor üks ning töölevõtmise otsustab ettevõtja. *High:Five* koolitab ettevõttes mentori, kes jääb noorele toeks.

Järeelhindamiseks viib *High:Five* läbi intervjuud nii ettevõtja kui ka noorega.

Välishindajad on *High:Five*'i tegevuse ja valitud meetodid hinnanud tulemuslikuks, mida tõestab ka noorte madalam retsidiivsusustase. Soovime alustada Eesti tugiisikusüsteemi ja *High:Five*'i koostöoga uuel aastal.

Kinnipeetavate tugivõrgustik KRIS Roots

Rootsi visiidist jäi eredalt meelde endiste kinnipeetavate poolt algatatud ja juhitud KRIS – *Criminals Return Into Society*. KRIS sai alguse Stockholmist ning on tänaseks kasvanud üleriigiliseks. Tegemist on läbimõeldud ettevõtmisega, mille aluseks on strateegilised plaanid ja piirkondlik koostöö. Eesmärgiks on tugivõrgustik inimestele, kes tahavad elada kuritegudest ja sõltuvustest vaba elu.

Tavaliselt alustab KRIS uue liikmeka töö 3–4 kuud enne kinnipeetava vabanemist. Koostööd tehakse ka elamumajanduse asutustega, kuna elukohta saamine ja selle hoidmine on rehabilitatsiooniprotsessi oluline osa. KRIS rakendab spetsiaalselt väljatöötatud programmi „*Better Future*” (Parem tulevik), mis baseerub 12 sammu loogikal ja kestab kokku kaks aastat. Baaskoolitus on 8 nädalat, edasi toimuvad õpperingid 5 päeva nädalas, hiljem järjest harvemini.

KRIS rakendab eraldi programmi noortele alates 18. eluaastast, millesse kuulub jalgpallimeeskonnas osalemine, usalduslaagrid, meeskonnatöö koolitused. Viimast pakutakse ka ametnikele, et nad mõistaksid, mis vabanenuga paranemisprotsessis toimub. Viiakse läbi ka KRISi tegevust tutvustavaid loenguid koolides, arestimajades ja vanglates.

Skandinaaviamaades nähtu-kuuldu on kahtlemata midagi sellist, mida saab rakendada ka Eestis. Vaja on entusiastlike eestvedajaid ja oskust teha koostööd erinevate spetsialistide ja asjast huvitatutega. Kuigi vanglast vabanenute tugiisikusüsteem on arenemas, suurendame endiste kinnipeetute eduvõimalusi veelgi, kui selle teenuse kõrval pakume toeks veel teisi.

Sotsiaalteenuste ja -toetuste andmeregister STAR aastal 2013



Katrin Pedastsaar
sotsiaalteenuste ja -toetuste andmeregistri juht
sotsiaalministeerium

2013. aasta 1. aprillil täitus sotsiaalteenuste- ja toetuste andmeregistril kolmas tegevusaasta. Sestap on ilmselt asjakohane teha kokkuvõtteid ja rääkida pisut ka tulevikuplaanidest. Ühtlasi soovin kasutada võimalust, et mõne sõnaga kirjeldada STARi rõõme ja muresid sotsiaalministeeriumi kui vastutava töötleja vaatevinklist.

STARi senisest arengust

Tänaseks oleme jõudnud olukorrani, kus STARi kasutatakse päris laialdaselt, kuid peamiselt siiski toetuste määramisel. 2013. aasta alguse seisuga kasutab 82% omavalitsustest STARi lisaks sotsiaalhoolekande seaduses sätestatud toimetulekutoetuse ja hooldajatoetuse määramisele ka kohalike toetuste haldamisel (vt lisa „STAR arvudes“). Tasapisi leiab STARis enam kandepinda ka teenustele suunamine ja juhtumiplaanide koostamine.

Nagu 2012. aasta, nii ka käesolev aasta möödub sotsiaalministeeriumi jaoks jätkuarenduste tähe all. 2012. aasta tõi kaasa kauaoodatud **perepildi**, mis võimaldab saada kiire ülevaate kliendiga samasse leibkonda kuuluvate isikute STARi kantud andmetest alates puude, hoolduse või eestkoste määramisest kuni algatatud menetluste ning määratud toetuste-teenusteni. Samuti lisandus **juhtumiplaani** elektroonse täitmise võimalus.

Kuna andmemahu ja kasutatavuse kiire kasv tõi kevadel välja rakenduse nõrgad kohad ja nendega seotud koormusprobleemid, pöörasime palju tähelepanu **tarkvara optimeerimisele**, mis sügiseks andis ka olulise tulemuse. Ühtlasi analüüsisime möödunud suvel esimest korda põhjalikumalt andmekogusse kantud andmete kvaliteeti ning lasime rakendusse rea kontrolle, mis peaksid edaspidi välistama vigaste andmete sisestamist või seda olulisel määral vähendama.

2013. aasta alguses lisandus olemasolevatele päringuvõimalustele ka võimalus kasutada Töötukassa andmeteenuseid. Sellest tulenevalt lõpetas Töötukassa töömahuka töötuna arveloleku tõendite väljastamise ning kliendid ei pea enam mitme asutuse uksi kulutama kohalikele omavalitsusele andmete esitamiseks.

Kuna alates STARi rakendamisest on kasutajate põhiliseks kaebuseks olnud süsteemi vähene kasutajasõbralikkus (eriti on toonitatud klõkkiderohkust toetuste ja teenuste määramisel), siis lõpuks oleme jõudmas selleni, et olukord peaks hakkama paranema. 2013. aasta alguseks valmis koostöös kasutajate esindajatega ja kasutatavuse ekspertidega firmast Trinidad Consulting STARi **kasutusmugavuse analüüs**, mille käigus vaadati üle olulisemad tööprotsessid ning analüüsiti optimeerimisvajadusi ja -võimalusi. Selles analüüsis paika pandust

lähtutakse kõigis edaspidistes arendustes. Sisuliselt tähendab see taotluste ja rakenduste viisardite uuesti loomist, seda juba uuemaid tehnilisi võimalusi kasutades. Infotehnoloogia areneb kiiresti, mis oli võimatu 5–6 aastat tagasi, on täna juba võimalik. Paraku on muudatuste sisseviimine aeganõudev ja üsnagi kulukas.

2013. aasta esimene pool kulus siiski ootamatult arenduskavva lisandunud **vajaduspõhise peretoetuse** arenduse sisseviimisele. Etteantud tähtaegade tõttu on arendusprotsess olnud väga pingeline, mistõttu töö valmis vahetult enne uue toetuse rakendamist. Ajakirja ilmumise ajaks on juba selgunud, kuidas uue toetuse rakendamine sujus ning kuidas uued ja mugavamad viisardid (taotluse ja rakendamise samm-sammulised protsessid) kasutajatele meeldivad. Järgmiste suuremate arendustöödena on kavas kasutajale mugavamaks muuta ka ülejäänud toetuste-teenuste viisardid ning liidestada STAR aadressiandmete süsteemiga, mis on seasüdjargne kohustus kõigile aadressiandmeid töötlevatele andmekogudele.

Kõrvalprojektina on käimas **sotsiaalvaldkonna päringukeskkonna** arendamine: 2013. aastal keskendumine keskkonna loomisele, kasutajaõiguste haldusele ja esimeste testaruannete loomisele. Esimesi vilju ootame sügisel ja siis loodame ka omavalitsuste esindajaid kaasata keskkonna testimisse ning edasiste aruande vormide väljatöötamisse.

Mõned murekohad

Andmekogu vastutava töötleja ülesanne on tagada, et andmekokku kantavate andmete kvaliteet oleks võimalikult kõrge, et oleks tagatud andmete turvalisus ning andmeid töödeldaks õiguspäraselt. Vähem tähtis ei ole see, et kasutajad oleksid teadlikud süsteemi võimalustest ja oskaksid seda korrektselt kasutada ning et neil oleks ühtne arusaam, kuidas andmeid STARi sisestada. Soovitud tulemused saavad sündida üksnes koostöös volitatud kasutajatega, st kohalike omavalitsustega.

■ Andmekvaliteet

Andmed on kõrge kvaliteediga, kui need on „sobilikud eesmärgipäraseks kasutamiseks, otsuste tegemiseks ja planeerimiseks” (J. M. Juran). Andmekvaliteedil on palju omadusi, millest olulisemad on täpsus, ajakohasus ja täielikkus. Andmekvaliteet on üks teemasid, millega oleme viimase aasta jooksul rohkem tegelnud. Ühelt poolt on andmete kvaliteedi analüüs osa sotsiaalvaldkonna päringukeskkonna ettevalmistustööst, teisalt torkavad tehtud vead silma ka igapäevatööks vajalike statistiliste väljundite koostamisel.

Kahjuks peab rõhutama iseenesest mõistetavat – andmekogu väljundite (sh statistika) kvaliteet on täpselt nii hea, kui seda on sisestatavad andmed. Andmed ei teki iseenesest ega muutu ka iseenesest õigeks. Tehniline lahendus peab olema selline, mis võimalust mööda välistaks vigaste andmete sisestamist ja juhendaks kasutajat. Samas ei ole tehniliste vahenditega kunagi võimalik tagada andmekvaliteeti 100% ja seetõttu langeb osa vastutusest ka STARi igapäevastele kasutajatele. Eriti puudutab see andmete sisulist õigsust, mida tehnilise või loogilise kontrolliga ei ole võimalik tagada. STARi andmestikku kasutatakse riiklikus statistikas, huvi tuntakse andmeteenuste loomise võimaluste vastu, STARi kantud andmetest lähtuvad oma töös sotsiaaltöötajad. Seetõttu tuleks sellele teemale pidevalt tähelepanu pöörata.

■ Infoturve

Registri vastutava töötlejana puutun kahjuks liiga tihti kokku kasutajate vähese teadlikkusega andmekaitse põhimõtetest. Isikuandmete kaitse ei ole alati olnud sel määral tähtsustatud, nagu see on seda praegu, ja isikuandmeid töötlevad spetsialistid vajavad spetsiaalset koolitust, et selles valdkonnas paremini orienteeruda. 2012. aastal korraldas sotsiaalministeerium rea vastavateemalisi seminare maakondades. Nendel seminaridel tekkis väga elav arutelu ning harva õnnestus jääda ettenähtud aja raamidesse. Tõstatatud küsimustest paistis välja, et andmekaitse vajab lahtirääkimist ja aeg-ajalt ülerääkimist.

Üks STARi eelistest on võimalus teha päringuid teistest riiklikest andmekogudest andmete saamiseks. See, et võimalus on olemas, ei tähenda aga, et võiks unustada isikuandmete töötlemise elementaarsed põhimõtted. Olulisemad neist on **eesmärgikohasus** (isikuandmeid võib

koguda üksnes määratud ja õigusparaste eesmärkide saavutamiseks ning neid ei või töödelda viisil, mis ei ole andmetöötluse eesmärkidega kooskõlas) ning **minimaalsus** (isikuandmeid võib koguda vaid ulatuses, mida on vaja määratud eesmärkide saavutamiseks). Samuti tuleb klienti teavitada tema kohta tehtavatest ja planeeritavatest päringutest. Muret teevad need registri kasutajad, kes kasutavad päringuvõimalusi isikliku huvi rahuldamiseks. Nii mõnelgi korral on läbi viidud järelevalvemenetlus, mis on mõnel juhul päädinud ka töötaja ametist lahkumisega.

Vastavalt isikuandmete kaitse seaduse § 26-le on isikuandmete töötajate kohustatud tagama oma alluvuses isikuandmeid töötlevate isikute väljaõppe isikuandmete kaitse alal.

On omavalitsusi, kus ei suleta STARi kasutajakontot pärast töötaja ametist lahkumist. Nii säilib ametist lahkunud töötajal juurdepääs isikuandmetele, mis on vastuolus andmekaitse põhimõtetega. Omalt poolt jälgime kasutajakontode sulgemist nii palju, kui see on meie võimuses, kuid põhivastutus lasub siiski kohaliku omavalitsuse STARi administraatoril. Kui seoses kasutajakontode sulgemisega tekib küsimusi, palume pöörduda kasutajatoe poole. Siinkohal tahaks koputada omavalitsusjuhtide südametunnistusele, et pöörataks rohkem tähelepanu andmekaitsele kohalikul tasandil. Vastavalt isikuandmete kaitse seaduse § 26-le on isikuandmete töötajate kohustatud tagama oma alluvuses isikuandmeid töötlevate isikute väljaõppe isikuandmete kaitse alal. Loodetavasti peavad andmekaitset silmas ka sotsiaaltöötajaid koolitavad ülikoolid oma õppekavu koostades ja täiendkoolitusi läbi viies.

■ Infokirjad ja koolitusmaterjalid

Kasutajaküsitluses toodi positiivseima küljena välja STARi kasutajatugi, kasutusjuhendid ja infoedastuse. Siiski laekub nii kasutajatoe spetsialistidele kui ka registri juhile iga päev küsimusi, mis viitavad sellele, et edastatud infoga ei ole tutvutud või ei osata seda siduda oma tegevustega. Ilmselt on see osalt paratamatu: infot laekub niigi palju ja suure töökoormuse kõrval kõiges selles orienteerumine tundub asjatu lisakohustusena. Tahaksin siiski rõhutada, et kogu info, mida edastame, aitab kasutajatel STARiga seotud muresid vähendada ja annab teavet ka lisandunud võimaluste kohta. 2010. aasta koolitustel jagatud materjalid on kahjuks tänaseks aegunud ning nende järgi talitades võivad vahepeal tehtud muudatused ja võimalused kasutamata jääda.

■ Sisulised küsimused

STARi loomise üks eesmärke oli ühtlustada ning arendada sotsiaalvaldkonnas kasutatavat terminoloogiat, klassifikatsioone ja tööprotsesse, mis muu hulgas tähendab ühesugust arusaamist rakendatavatest meetmetest.

Tänane kogemus näitab, et nii kasutajatoele kui ka registri juhile esitatakse väga palju sisulisi küsimusi: milliseid sissetulekuid tuleb toimetulekutoetuste määramisel arvestada ja milliseid mitte; kuidas käituda tagasinõuetega; kuidas toimida, kui toetus määrati valedele alustel; miks ei ole võimalik toetust määrata välisriigis elavale isikule.

Juhtumiplaani rakenduse väljatöötamise ja kasutajatele tutvustamise käigus on selgunud, kui erinevalt mõistetakse omavalitsustes juhtumitööd ja juhtumikorraldust ning et seoses sellega on palju väärarusaamu, kartusi ning vastuseisu.

Ühtse andmekogu kasutamisel on tekkinud küsimused järelevalve osas: millises ulatuses peaksid andmed olema juurdepääsetavad järelevalveasutusele; mis andmetele peaks olema juurdepääs teenuse osutajal.

Need on vaid mõned probleemid, mis on jõudnud ministriumini spetsialistide töölauale, sest nende lahendamine ei ole üksnes tehniline, vaid ka sisuline ja õiguslik ülesanne.

Kasutajate tagasisidest

Pärast kaheaastast pausi on meil taas võimalik kasutada kasutajaküsitluse andmeid. Erinevalt eelmisest tagasisideuuringust (2011. aasta kevadel) tuli sedapuhku algatus Tallinna Ülikoolis sotsiaaltöö eriala lõpetava Katriin Kuke poolt, kes oma bakalaureusetöö pühendas info- ja kommunikatsioonitehnoloogia kasutamisele ja selle mõjule sotsiaaltöö praktikale STARi näitel. Suur tänu kõigile sotsiaaltöötajatele, kes sellele pikale ja põhjalikule ankeedile vastasid, ning Katriinile, kes oma uurimistulemusi meiega jagas ning neid ajakirja käesolevas numbris tutvustab. Järgnevalt mõnedest tulemustest.

Kõigepealt positiivset välja tuues: sotsiaaltöötajad tunnistavad, et ühtne üleriiklik andmekogus on väga oluline, sest annab parema võimaluse kliendi tausta kohta rohkem teada saada. Samuti hinnatakse võimalust teha andmepäringuid otse töökeskkonnast.

Jäi silma ka vastakaid arvamusi: oli kasutajaid, kes heitsid ette, et arendustöö toimub aeglaselt, ja samas oli vastajaid, kes leidsid, et uuendusi lisandub liiga sageli. Leiti, et STAR abistab tõhusalt tööülesannete täitmisel, kuid oli ka arvamusi, et STAR on pigem takistuseks kui abiks.

Lisaks igati põhjendatud etteheidetele kasutusmugavuse osas kumas kasutajaküsitluse vastustest läbi tõdemus, et raske on ühitada klienditööd haldustööga. Mõneti on see objektiivne paratamatus. Andmete korrektne talletamine nõuab aega, aga seda nii paberitoimikusse kui ka STARi kandmisel. Kuid ei ole mõeldav, et kliendiga tehtud üldse ei dokumenteerita või dokumenteeritakse kujul, mis ei ole arusaadav või kättesaadav teistele kliendiga tegelevatele sotsiaaltöötajatele.

Praegu on veel arenguruumi muutmaks STAR mugavamaks töövahendiks ning kindlasti täienevad ajapikku ka töötajate oskused, kes ehk täna end veel väga kindlalt STARi kasutades ei tunne. Samuti tuleks omavalitsustes läbi mõelda oma tööprotsessid ja leida enda jaoks optimaalne variant. Kui kliendi juuresolekul soovitakse pühenduda ainult kliendile, on ka see võimalik, näiteks salvestades kliendi nõusolekul vestluse, tehes märkmeid paberile ning sisestades andmed süsteemi hiljem endale sobival ajal. Ka toetuse taotlusi ei ole vaja tingimata kliendi juuresolekul menetleda, sest õigusaktides on enamasti sätestatud menetlusaeg ning kohe otsustamine ei ole tõenäoliselt alati ei vajalik ega ka mõistlik.

Täna võime öelda, et toimetame oma ressursside piiril, eesmärgiks teha vajalikud lisaarendused nii kiiresti kui vähegi võimalik. Ligemale 2,5 aastat ei ole olnud perioodi, kus poleks tehtud STARi arendustööd. Lisaks arendustööle hõlmab sotsiaalministeeriumi kui vastutava töötleja roll muidki tegevusi. Sageli kaasneb andmekogu arendamisega vajadus tegelda selle õigusliku küljega. Andmekogu toimimist mõjutavad reformid ja muudatused valdkonna poliitikas. Pidevalt lisanduvad andmekogudele ka riigisisised ja rahvusvahelised nõuded, mis vajavad täitmist ja millele kulub ressurss ei ole alati väike.

Kuidas edasi?

Riik on panustanud palju STARi loomisesse ja edasiarendusse. Praegu on omavalitsuste aktiivsus STARi kasutamisel väga erinev ja seetõttu erineb ka andmestiku ulatus, mida andmekokku sisestatakse. Sellise andmestiku alusel ei ole alati võimalik teha otsuseid üksikisiku tasandil, luua andmeteenuiseid, mida saaksid kasutada teised riiklikud andmekogud, ega saada ka alusinfot poliitika kujundamiseks.

Andmekogu, millesse andmete kandmine on kohustuslik vaid väga piiratud ulatuses, ei täida pikemas plaanis ühegi osapoole eesmärke. Seetõttu liigub mõte selles suunas, et laiendada sotsiaalhoolekande seaduses andmestiku hulka, mida peavad STARi sisestama kõik omavalitsused. Siinkohal räägime sotsiaalteenustest ja juhtumiplaanidest ja tähtsust 01.01.2015.

Kuigi taas räägime lisanduvatest kohustustest kohalikele omavalitsustele, teen ettepaneku mõelda, kas see eesmärk sotsiaaltöötajate olukorda ka tegelikult raskendab. Oma tegevuse dokumenteerimine pakub rohkesti eeliseid: andmed on koos, standardselt sisestatud, juurdepääsetavad ja arusaadavad ka teistele sotsiaaltöötajatele. Vaiete korral on, millele viidata

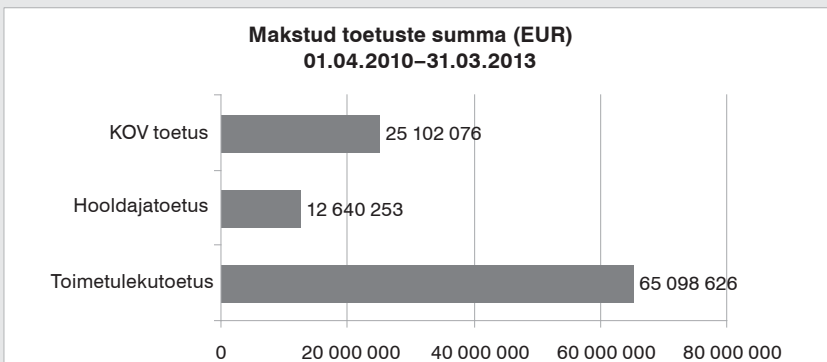
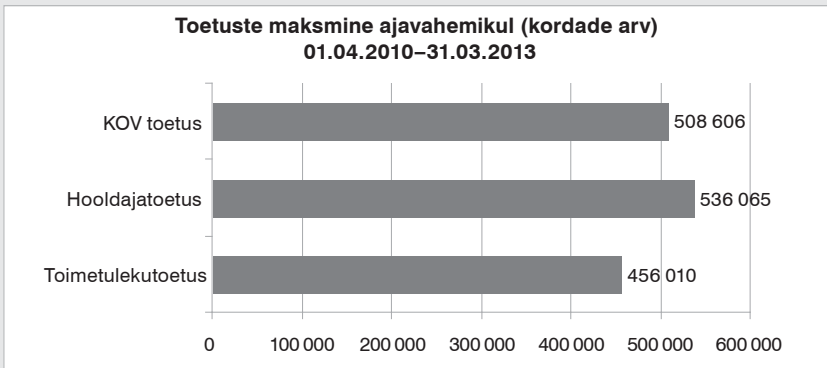
ja mille alusel sotsiaaltöötajal on võimalik ennast kaitsta. Olulisel määral peaks vähenema kohalike omavalitsuste esitatava aruandluse maht.

Selle eesmärgini jõudmiseks on vaja teha sisulist tööd nii õigusruumi kui ka sisuliste küsimuste osas ning läbi viia täiendavaid arendusi ja koolitusi. Samuti võtta arvesse kasutajaküsitluses tehtud ettepanekuid.

STAR arvudes

STAR arvudes (ajavahemikus aprill 2010 kuni märts 2013):

- kokku 1 114 443 algatatud menetlust, sh 952 087 toetuse menetlust (85%)
- kuu keskmine menetluste arv: 2010. aastal 26 000, 2011. aastal 33 338, 2012. aastal 32 250
- toetusi on välja makstud 1 500 681 korral kogusummas 102 840 956 eurot
- 3606 algatatud juhtumimenetlust
- 298 331 kliendi andmed
- kokku on tehtud üle 7500 päringu Töötukassa ning ligi 70 000 päringut SKA andmebaasi kontrollimaks klientidele makstavate toetuste ja osutatavate teenuste andmeid
- aktiivse kasutajakontoga töötajaid on 841.



Info- ja kommunikatsioonitehnoloogia sotsiaaltöö praktikas STARi infosüsteemi vaatenurgast



Katriin Kukk, BA

Artikkel annab ülevaate 2013. aasta bakalaureuseuurimusest „Info- ja kommunikatsioonitehnoloogia kasutamine ja mõju sotsiaaltöö praktikas sotsiaalteenuste ja toetuste andmeregistri näitel”¹.

Sotsiaaltöö ning info- ja kommunikatsioonitehnoloogia suhe

Võiks arvata, et sotsiaaltöö ning info- ja kommunikatsioonitehnoloogia (IKT) on kaks nii erinevat valdkonda, et kohati võib olla keeruline mõista nende ühitatavust. Sellest tulenevalt võib olla IKT suhtes ka eelarvamusi, kirjutavad Philips ja Berman (1995), kuna sotsiaaltööle on iseloomulik empaatia, kaastunne, positiivne peegeldus ja traditsiooniline sügav, individuaalne ja nõustav suhtlus, kuid IKTle on omane hoopis loogilisus, mehhaaniline protsess ja süsteemsus (Parrot ja Madoc-Jones 2008). Vaatamata vastandlikele omadustele kasvab IKT roll sotsiaaltöö praktikas iga aastaga ja seega on oluline seda teemavaldkonda lähemalt käsitleda, et oleks võimalik maksimeerida IKT kasutamise eeliseid ja minimeerida võimalikke puudusi (Hill ja Shaw 2011). IKT rakendamisel on hõlbus koguda informatsiooni teenuse saajate ja olemasolevate ressursside kasutamise kohta ning jagada saadud informatsiooni teistega (*ibid*). Eestis on nüüdseks sotsiaaltöö praktikas olnud kolm aastat kasutusel uus infosüsteem, sotsiaalteenuste ja -toetuste andmeregister (STAR), mis on riigi infosüsteemi kuuluv integreeritud haldussüsteem sotsiaaltöö paremaks korraldamiseks. Oma uurimistöös analüüsisin IKT rakendamist sotsiaaltöö praktikas.

Teoreetilisi lähtekohti

Töötlemaks infrohket keskkonda on IKT äärmiselt vajalik, kuna võimaldab efektiivselt vahendada sotsiaaltöö praktikat (Rafferty 1997). Hoolekandeesutused on üleküllastunud informatsioonist ning sageli esineb puudusi saadud informatsiooni analüüsimisel (*ibid*). Carrilio (2007) toob esile, et käesoleval ajal on suur vajadus koguda täpset informatsiooni oma toimingute ja nende tulemuste kohta, et planeerida edasisi tegevusi. Parroti ja Madoc-Jonesi (2008) meelest võib sotsiaaltöötajatel olla keeruline kohaneda uute tehnoloogiatega, kuid nad näevad siiski IKT rakendamises kasu sotsiaaltöö praktikas neljas kategoorias: esiteks võib IKT vähendada geograafilistest ja sotsiaalsetest piiridest tulenevaid probleeme, nagu näiteks juurdepääs teenustele või häbimärgistamine. Teiseks toetab IKT ühiskonda sotsiaalselt, näiteks kogukondade loomisel, vähendades isolatsiooni ja ebavõrdsust. Kolmandaks vähendab

¹ Tallinna Ülikooli sotsiaaltöö instituudis 2013. a kevadel kaitstud bakalaureusetöö, juhendaja Margo Kikas, MA.

IKT majanduslikke kulutusi, sest suurem turg optimeerib hinnataset. Viimaseks argumendiks IKT kasutamisel on võimalus mõjutada poliitilisi otsuseid ja võimalus kaasa rääkida. Uute süsteemide kasutuselevõtu peamised kitsaskohad on süsteemi kasutamise keerukus ja ebaselgus selles, mida kogutud andmetega peale hakatakse (Carrilio 2007). Burtoni ja van den Broeki (2009) ning Csierniku jt (2006) arvates mõjutab IKT kasutamine negatiivselt sotsiaaltöötaja ja kliendi vahelist suhtlust, mis on oluline osa sotsiaaltöö praktikas.

Töö eesmärk ja meetodika

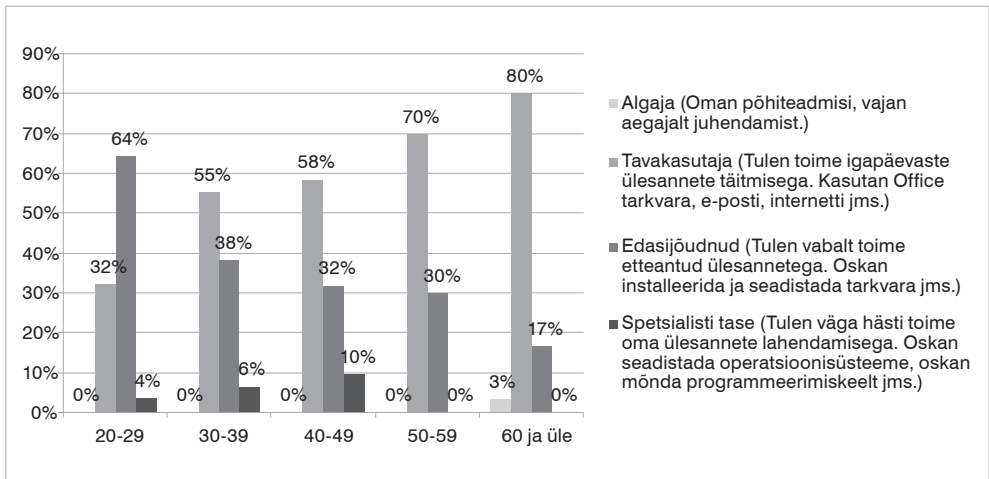
Bakalaureusetöö eesmärk oli kirjeldada ja analüüsida info- ja kommunikatsioonitehnoloogia mõju ja kasutamist sotsiaaltöö praktikas ning hinnata, kuidas toetab sotsiaalteenuste ja -toetuste andmeregister praktiseerivate sotsiaaltöötajate tööd. Teoreetilistele lähtekohtadele tuginedes püstitati järgmised hüpoteesid:

- Info- ja kommunikatsioonitehnoloogia kasutamine sotsiaaltöö praktikas toetab positiivselt haldustööd, kuid mõjub negatiivselt klienditööle.
- Sotsiaaltöötajatel on raske kohaneda info- ja kommunikatsioonitehnoloogiate kasutamisega sotsiaaltöö praktikas ja nad on selle suhtes negatiivselt häälestatud.

Uurimistöös rakendati kvantitatiivset lähenemist ja andmestik koguti veebiküsitluse kaudu. Küsimustikus kasutati nii avatud kui ka suletud küsimusi, aluseks võeti Kreugeri jt (2006) koostatud skaalaküsimustik, mida kohandati ja täiendati vastavalt uurimistöö teemale. Küsimustik koosnes 18 küsimusest, kus küsimus nr 12 jagunes omakorda 50ks Likerti skaalal põhinevaks väiteks STARi kasutamise kohta. Valimi moodustamise meetodiks oli kõikne valim. Uurimistöö üldkogum moodustati sihtgrupi põhjal, kelleks olid eeldatavad STARi infosüsteemi kasutajad. Lõplik valim koosnes 670st isikust, kellele saadeti STARi infosüsteemi puudutav veebiküsimustik, millele vastas 247 isikut.

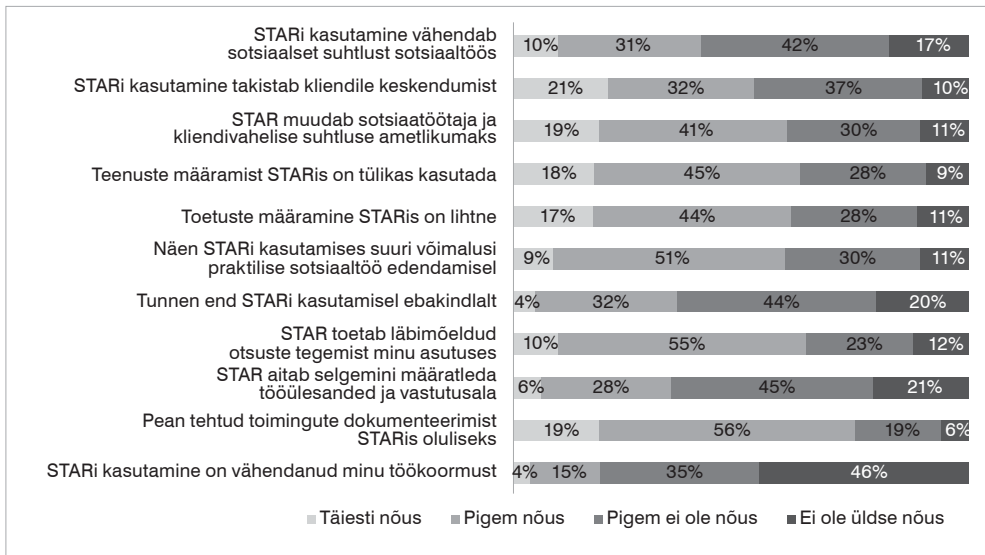
Uurimistöö tulemusi

Kõige noorem küsimustikule vastaja oli 22-aastane ja kõige vanem 69-aastane, keskmiseks vanuseks kujunes 45,6 aastat. Ligi kolm neljandikku (76%) märkis arvuti kasutamise kogemuseks 10–24 aastat. Küsitlusest selgus, et mida nooremasse vanusegruppi vastaja kuulus, seda rohkem oli neid, kes määrasid oma arvutikasutamise tasemeks „edasijõudnu” võrreldes nendega, kes hindasid oma arvutikasutamise tasemeks „tavakasutaja”, mis kasvas koos vanusega (vt joonis 1).



Joonis 1. Arvutikasutamise oskus ja vanus

Selgus, et kõigest viiendiku vastanute meelest on STARi kasutamine vähendanud nende töökoormust. Vaid kolmandik arvas, et STARi rakendamine aitab neil pigem selgemini määratleda tööülesandeid ja vastutusala. Samas üle poole vastanutest leidis, et STAR toetab läbimõeldud otsuste tegemist tema asutuses. Väga oluliseks peeti, et STARis kasutatavad andmed oleksid kvaliteetsed: 70% vastanuist oli sellega täiesti nõus ja 27% pigem nõus. 75% vastanuid pidas oluliseks tehtud toimingute dokumenteerimist STARis. Veidi üle poole vastanute meelest (53%) tõrgub STAR kasutamisel ja sellega on pidevalt probleeme, 62% vastanutest arvas, et STARi otsinguvõimalused on piiratud; 65% vastajanutest pigem ei ole nõus, et STARis on lihtne orienteeruda ja 47% arvas, et STARi kasutamine on üldjuhul keeruline. Toetuste määramist STARis hinnati pigem kergeks ja teenuste määramist pigem tülikaks ning ligi pool vastanuist arvas, et STAR ei paranda asutuses kliendile osutatavate teenuste kvaliteeti. (Joonis 2).



Joonis 2. Vastajate hinnangud STARi kohta esitatud väidetele

Valdavalt hinnati positiivselt informatsiooni kättesaadavust STARi kasutamise kohta kodulehelt ja kasutusjuhendite põhjalikkust ning väga oluliseks peeti STARi kasutajakoolitusi. Sealjuures on üle poole vastanutest osalenud algajate koolitusel (67%) ja/või täiendkoolitustel (69%). Suurt kiitust pälvis ka STARi kasutajatugi, mis on 95% vastanute meelest kergesti kättesaadav ja abivalmis, ning 92% vastanuist leidis, et sealt saab ka piisavalt abi ja lahendusi. Vaid väike osa vastanutest arvas, et STAR kahjustab kliendi väärikust (10%), seab ohtu kliendi privaatsuse (18%) ning ohustab kliendi konfidentsiaalsust (25%). Veidi rohkem arvati, et STARi kasutamine kaotab kliendid kui isiksused ja muudab nad objektideks (34%), ja umbes poolte vastanute (53%) arvates sunnib STAR jaotama saadud kliendiinfot kunstlikesse kategooriatesse. 60% vastanutest arvas, et STAR muudab sotsiaaltöötaja ja kliendivahelise suhtluse ametlikumaks. Veidi üle poole vastanutest leidis, et STARi kasutamine takistab keskendumist kliendile ja veidi alla poole vastanute meelest vähendab STAR ka sotsiaalset suhtlust. Siiski nägi 60% vastanutest STARi kasutamises suuri võimalusi praktilise sotsiaaltöö edendamiseks, neist 9% oli selles täiesti veendunud. (Joonis 2).

Järeldused

Kuna vastamise protsendiks kujunes 37%, siis tuleb sellega arvestada vastuste üldistamisel üldkogumile. Uurimistulemuste ja teoreetilise raamistiku põhjal võib teha järelduse, et STARi kasutamine toetab sotsiaaltöö praktikat. Väga hinnatakse seda, et info on ühest kohast kättesaadav ja kvaliteetne, ning nähakse ka võimalust, et STARist võib saada väga hea töövahend, kui kõik vajalikud arendused ellu viiakse. Vastustest ilmses, et hetkel on STAR pigem klienditööd pärssiv, kuna seda on keeruline kasutada, see on ajamahukas ja kõik vajalik ei ole veel rakendunud, mis kokkuvõttes kinnitab esimest üldmainitud hüpoteesi. Vastustest ilmses, et STAR ei ole kasutajate seas veel hästi juurdunud, mille põhjuseks võib arvata, et STAR ei ole piisavalt kasutajasõbralik ja sotsiaaltöötajate arvutikasutamise oskus on tavakasutaja tasemel. Selle tõttu võib kannatada klienditöö ning see põhjustab ka kohati tõrksat suhtumist andmebaasi, mis kinnitab osaliselt teist hüpoteesi.

Uurimistöö tulemuste ja järelduste põhjal soovitan järgmist:

- Tuleb tegutseda eeskätt selle nimel, et uus infosüsteem muutuks kasutajasõbralikumaks ning vajalikud täiendused viidaks ellu esimesel võimalusel.
- Sagedamini tuleks küsida infosüsteemi rakendamisel kasutajate käest tagasisidet.
- Selgitada kasutajatele, milline väärtus on infosüsteemil lisaks haldustööle ka sotsiaaltöö praktikas, sealhulgas sotsiaaltöötajale ja klienditööle.
- Kindlasti jätkata infosüsteemi koolitustega, võimalusel neid läbi viia ka väljaspool Tallinna ja Tartu, ning pakkuda sotsiaaltöötajatele ka edaspidi kasutajatoe teenust.
- Edasi uurida IKT kasutamist ja mõju sotsiaaltöö praktikale ning leida uusi efektiivseid lahendusi, mis võimendaksid sotsiaaltöö praktikat kaasaegses ühiskonnas.

Kokkuvõtteks

Info- ja kommunikatsioonitehnoloogiate kasutamine on vaikselt, kuid kindlalt imbnud igapäevaellu, ja kahtlemata muudab see ühiskonda. Sotsiaalvaldkond peab neid muutusi teadvustama ning tegutsema selle nimel, et uued IKT ressursid võimendaksid sotsiaaltöö praktikat ning annaksid sotsiaaltööle lisaväärtust. Käesolev uurimistöö oli esimene katse juhtida tähelepanu selle teema käsitlemise vajadusele, teema vajab aga kindlasti täiendavaid empiirilisi uuringuid.

Viidatud allikad

- Burton, J., van den Broek, D.** (2009). Accountable and Countable: Information Management Systems and the Bureaucratization of Social Work. *British Journal of Social Work*, 39, 1326–1342.
- Carrilio, T. E.** (2007). Using Client Information Systems in Practice Settings: Factors Affecting Social Workers' Use of Information Systems. *Journal of Technology in Human Services*, 25(4), 41–62.
- Csiernik, R., Furze, P., Dromgole, L., Rishchynski, G. M.** (2006). Information Technology and Social Work – The Dark Side or Light Side? *Journal of Evidence – Based Social Work*, 3(3–4), 9–25.
- Hill, A., Shaw, I.** (2011). *Social Work and ICT*. London: SAGE Publications Ltd.
- Kreuger, L. W., Stretch, J. J., Kelly, M. J.** (2006). Is Computer-Assisted EBP Generating „Fast” Practice? *Journal of Evidence – Based Social Work*, 3(3–4), 27–38.
- Parrot, L., Madoc-Jones, I.** (2008). Reclaiming Information and Communication Technologies for Empowering Social Work Practice. *Journal of Social Work*, 8(2), 181–197.
- Rafferty, J.** (1997). Shifting Paradigms of Information Technology in Social Work Education and Practice. *British Journal of Social Work*, 27, 959–974.

Aprillis 2013 täitus kolm aastat sotsiaalteenuste- ja toetuste andmeregistri STAR kasutuselevõttust. Palusime sotsiaaltöötajate kommentaari STARi kasutamise kogemusele, vastates järgmistele küsimustele: 1. Mis on olnud suurimad probleemid seoses STARi kasutamisega viimasel ajal ja kuidas saaks neid lahendada? 2. Millised on olnud STARi kasutegurid? 3. Statistika näitab, et STARi kasutatakse täna põhiliselt toetuste vormistamiseks. Kas omavalitsused võiksid rohkem STARi kasutada ka teenuste puhul ja teisteks otstarveteks?

Heli Joon, Saue linnavalitsuse sotsiaal- ja tervishoiuvaldkonna juht

STAR on väga ajamahukas (ühe peretoetuse vormistamiseks kulub kuni 50 klikki) ja palju on kastikesi-nupukesi, mida pole kunagi vaja läinud. STARi kasuteguritest võiks märkida mugavaid otsepäringuid eri registritesse – registritesse ei pea eraldi sisenema ega andmeid eraldi sisestama, millega võivad tekkida vead. Teenuste osutamise menetlemine programmis võiks olla võimalikult lihtne, kuna meie töökoormus on suur. Hetkel teenuseosutajad üldjuhul programmi ei kasuta. Samuti võiks olla koostöö meditsiiniteenustega, et tõendeid (nt perearsti tõendid abivahendikaardi, invaparkimiskaardi jms jaoks) saaks sotsiaalosakonda edastada elektrooniliselt. Lisaks võiks abivahendeid taotleda programmipõhiselt: arst sisestaks abivahendit vajava isiku kohta andmed, mille sotsiaaltöötaja kinnitaks, ning seejärel vormistaksid sotsiaalministeerium ja abivahendi müüja juba soodustuse.

Eva Vau, Natalia Rahhanskaja, Kati Põlm, Jana Ravell ja Helene Ideon, Tallinna Lasnamäe LOV sotsiaalhoolekande osakonna töötajad

STARis on peamiseks probleemiks ajakulu ebaoluliste klikkide näol. Teenuseosutajaid märkides on praktiliselt võimatu teada kõigi isikukoode või registrinumbreid. Kui praegu tuleb STARis töö millegi tõttu katkestada, siis ei saa juba tehtut salvestada ega pärast poolelijäänud kohast jätkata, mistõttu tuleb töö uuesti teha. Olemas võiks olla ka hoiatus sessiooni aegumise kohta. Oleks hea, kui leibkonna koondvaates oleksid näha kõigi perekonnaliikmete kontaktandmed (on küll olemas andmed pereliikmete seisundi, aadressi, puude jne kohta, aga nt ainult selle isiku telefoninumber, kelle lehelt info võetakse). Kliendi kohta teistes omavalitsustes sisestatud info nägemiseks peab kontrollija alustama uut menetlust, kuigi seda pole alati vaja. Endiselt pole programmis võimalik liikuda sammukaupa tagasi; probleemide/toimingute osas võiks olla võimalus teha mitu valikut üheaegselt.

Juhtumitöö kirjeldamine STARis on liigselt piiritletud ning vormi täitmine keeruline ja aeganõudev. Juhtumitöö kirjeldamise jaoks oleks vaja viia läbi sarnane kasutusmugavuse analüüs, mis tehti toetuste vormistamise tõhustamiseks. Juhtumiplaani tegevuskavas võiks tegevuse aja märkimisel kasutada ainult kuud ja aastat, kuna kuupäeva täpsus pole oluline – seda enam, et tegevuskava ei saa tagantjärele täita. Kui alustada täna tegevuse sisestamist, ei tea me sageli, millal on tegevuse lõpp. Kui aga tegevus lõpetatakse ja tahame päeva fikseerida, siis ilmub alguskuupäeva kohta tekst, et alguskuupäev ei tohi olla minevikus. See omakorda tähendab kokkuvõttes, et tegevuste õigeid aegu pole võimalik märkida. Sama on teenusele suunamisega – teenust alustades ei ole enamasti teada selle lõpetamise aeg.

Üks STARi kasutegureid on, et see võimaldab saada infot ka teistest omavalitsustest (eelkõige klientide kohta, kelle osas on probleeme või kahtlusi). Võrreldes algusajaga on STAR paljuski täienenud. Lisandunud on leibkonna koondvaade. Ligipääs erinevatele registritele otse läbi programmi võimaldab teha kliendi kohta täpseid ja kiireid päringuid. Näiteks tähendab viimane uuendus – töötukassa päring – vähem paberimajandust nii kliendile, töötukassale kui ka sotsiaalhoolekande osakonna töötajale. Mis puutub STARi teistesse otstarvetesse, siis Tallinnas puudub praegu teenuste sisestamise võimalus.

Nagu iga uus asi on alguses võõras ja hirmutav, oli seda ka STAR. Mida aeg edasi, seda käepärasemaks ja harjumuspärasemaks STAR muutub. Iga uus arendus teeb STARiga töötamise tõhusamaks ja mugavamaks.

Info- ja kommunikatsioonitehnoloogia kui kasutamata võimalus eakate hoolekandes



Kairiin Olli, BA

Uurimuses osalenud ekspertide hinnangul on virtuaalteenuste kasutuselevõtt otstarbekas ja paratamatu, mistõttu tuleks analüüsida nende teenuste eesmärke ning nende kasutamist takistavaid tegureid.

Elame ühes Euroopa kõige kiiremini vananeva rahvastikuga riigis, kus eakate osakaal pidevalt suureneb (Leetma jt 2004). See tõsiasi esitab väljakutseid poliitikakujundajatele ja kogu ühiskonnale. Päevakorda kerkivad mitmed eakate hoolekannet puudutavad küsimused, nagu teenuste piisavus ja nõudlus kulutõhusamate teenuste järele, mis arvestaksid eakate muutuvaid vajadusi.

Nii Eesti sotsiaalpoliitika kui ka inimeste hoiakud soosivad seda, et inimene tuleks võimalikult kaua iseseisvalt toime oma kodus, kuid ometi on pikemat iseseisvat toimetulekut toetavad avahooldus- ja koduteenused vähem arenenud ja omavalitsustes erineva kvaliteediga. Vanemaealistel on suurem tõenäosus jääda üksi, sotsiaalsesse isolatsiooni: üheliikmeliste leibkondade arv on suurenenud, põlvkondadevaheline sidusus nõrgenenud ning endiselt on meeste ja naiste oodatava eluea erinevus suur.

Uute hoolekandeteenuste arendamisel ja olemasolevate ümberkorraldamisel tuleks hakata kasutama kiiresti arenevat info- ja kommunikatsioonitehnoloogiat. Üheks lahenduseks on virtuaalteenused¹, mis võimaldavad pakkuda tervishoiu- ja hoolekandeteenuseid vastava seadme või arvuti vahendusel. Artikkel tutvustab uurimust, mille eesmärk oli kirjeldada virtuaalteenuste võimalikku kohta hoolekandesüsteemis, toetudes ekspertide arvamustele.²

VIRTU projekt

Sel suvel lõpeb kolmeaastane rahvusvaheline pilootprojekt „Virtuaalsed eakate hooldusteenused Läänemere saartel”³ (edaspidi VIRTU), mis katsetas uudset virtuaalteenuste mudelit kodus elavatele eakatele. **Mudel toetab iseseisvat toimetulekut kodus** ning pakub eakatele sotsiaalset suhtlust ja turvalisemat keskkonda (*Üldinfo* 2011). Sotsiaalne suhtlus on võimalik VIRTU kanali vahendusel, mis töötab spetsiaalse seadmega videokonverentsi põhimõtetel, võimaldades nii kahe inimese vahelist suhtlust kui ka osalemist rühmategevustes, mis toimuvad kindla saatekava alusel. Videokonverents võimaldab ka virtuaalseid kohtumisi sotsiaaltöötaja, arsti või mõne muu spetsialistiga. Seade on puuetundliku ekraaniga ning ei eelda eelnevat arvutikasutamise kogemust.

¹ Virtuaalteenused on teenused, mida pakutakse interneti vahendusel. Levinud on ka terminid „telehooldus” ja tervishoius „telemeditsiin”. Liide *tele-* (kreeka k „kauge”) kirjeldab hästi teenuse olemust, viidates füüsilisele vahemaale kliendi ja teenuse pakkuja vahel. Mõiste „virtuaalteenused” oli kasutusel VIRTU projektis, mille kogemusele tugineb käesolev artikkel.

² 2013. aastal Tartu Ülikoolis kaitstud bakalaureusetöö „Info- ja kommunikatsioonitehnoloogia võimaluste kasutamine eakate hoolekandes projekti „Virtuaalsed eakate hooldusteenused Läänemere saartel” näitel”, juhendaja Reeli Sirotkina, MSW. Uurimistöö leiab aadressil <http://dspace.utlib.ee> kirjutades otsingusse „Kairiin Olli”.

³ Infot projekti kohta saab kodulehel www.virtuproject.fi/ee/

Eestis on see **esimene omataoline projekt**, mille laiem eesmärk on lõimida virtuaalteenused hoolekande- ja tervishoiuteenuste süsteemi Eesti, Soome ja Ahvenamaa saarte omavalitsustes (*VIRTU projekt ...* 2012). Projekti käigus väljatöötatud teenuste saatuse Eestis pärast projekti lõppu on veel lahtine. Otsuse, kas teenust jätkata, teevad omavalitsused.

Uurimusest

Soovides kirjeldada virtuaalteenuste võimalikku kohta Eesti eakate hoolekandes VIRTU kogemuse näitel viidi 2013. aasta jaanuaris läbi kolm poolstruktureeritud intervjuud ekspertidega, kel oli projektiga ametialaseid kokkupuuteid. Kaks intervjuueritavat olid Eestist ning üks Soomest. Kindlasti on oluline uurida ka projektis osalenud eakate kogemust, kuid järgnevalt esitatud uurimistulemused põhinevad ainult ekspertide arvamustel.

Virtuaalteenuste koht hoolekandesüsteemis

Intervjuueritavate hinnangul on oluline määratleda teenuste võimalik koht hoolekandesüsteemis, et mõista, milline võiks olla nende eesmärk ja sisu. Virtuaalteenuseid võib näha kui ühte hoolekandeteenuste osutamise viisi, mis ühendab formaalse ja mitteformaalse hoolduse. Teenuste arendamise **keskmes peavad olema kliendi vajadused**. Neid arvestades saab osutada teenuseid, mis pakuvad kliendile lähedust, sotsiaalset suhtlust ja kindlustunnet (suhtlemine tuttavate ja eakaaslastega ning hoolekande- ja tervishoiutöötajatega), tõstavad turvalisust (häirenupud, sensorid) ning võimaldavad tervises seisundi kaugjälgimist (tervise-näitajate edastamine, konsultatsioonid). Eakatele mõeldud virtuaalteenused võib liigitada pigem ennetavate sotsiaaltöö tegevuste hulka. Sotsiaalse suhtlusega seotud teenused, millele keskendub ka VIRTU projekt, on peamiselt mõeldud leevendama sotsiaalset isolatsiooni. Ekspertid tõdesid, et praegused hoolekandeteenused ei arvesta sotsiaalse isolatsiooniga kui eakate heaolu vähendava teguriga. Ometi on sotsiaalne võrgustik oluline inimese elukvaliteedi mõjutaja ning loob kuuluvus- ja kindlustunnet, mis parandab heaolu.

Virtuaalteenuste peamiseks **sihtgrupiks** peeti üksi elavaid liikumispääranguga eakaid. Virtuaalteenused ei asenda väljaspool kodu pakutavaid teenuseid, vaid võimaldavad neid kasutada kodus. Virtuaalteenused aitavad korraldada ka rühmateraapiat, leinajate ja omaste hooldeajate tugirühmasid ning toetada erivajadustega inimesi iseseisvas elus.

Virtuaalteenuse pakkumist mõjutavad tegurid

Kõige olulisemaks takituseks teenuste arendamisel Eestis pidasid eksperdid **tervishoiu- ja hoolekandesüsteemi lahusust**. Jäik piir kahe valdkonna rahastuses ja korralduses ei võimalda teenuseid seostatult pakkuda. Teiseks probleemiks on **omavalitsuste ebavõrdsed ressursid ja võimekus**. Virtuaalteenuste laiemaks rakendamiseks on vaja teenuste riiklikku koordineerimist ja ühtlast kättesaadavust. Tegelikult saaksid omavalitsused ka praegu pakuda hoolekandeteenuseid virtuaalselt, kuna seadused ei sätesta, millisel kujul tuleb teenuseid osutada. Siiski poleks otstarbekas, kui iga omavalitsus asuks ise oma virtuaalteenuseid arendama. Seda tuleks teha omavalitsuste koostöös, kuna virtuaalteenuste üks kasutegur on asjaolu, et teenust saab pakkuda paljudele klientidele korraga.

Lisaks rahastamise ühtlustamisele on riigil tähtis seda **teenusemudelit propageerida**, lisada virtuaalteenused arengukavadesse ning töötada välja üldine raamistik teenuse pakkumiseks. Intervjuude toimumise hetkel ei olnud vastajatel infot, et riik kavatseks seda teha.

Teenuste edukaks arendamiseks on oluline korraldada ka uuringuid. Esmalt pidasid eksperdid oluliseks hinnata üleüldist hooldevajadust Eestis, mida pole seni veel põhjalikult tehtud. Nii saaks ülevaate omaste hoolde osakaalust ning virtuaalteenuste võimalikust kulutõhususest ja sobivusest Eestis.

Samuti on tähtis sobivate tehniliste lahenduste olemasolu ja inimeste valmisolek teenust rakendada. **Tehnoloogiline valmisolek** on eriti oluline just teenuse käivitamise alguses (VIRTU projekti alguses tuli lahendada mitmeid tehnilisi probleeme, mis tekitasid umbusku

teenuse vastu nii töötajates kui ka klientides), edaspidi on aga olulisem teenuse korraldus ja osutajad. **Virtuaalteenused ei vähenda inimese rolli** teenuse pakkumisel – tehnoloogia on vaid vahend ja endiselt on inimesed need, kes teenust osutavad. Seega on oluline, et teenuse osutajaid koolitatakse ja nad oleksid valmis virtuaalteenust kasutama, tajusid selle positiivseid aspekte kliendile ja oma töökorraldusele.

Klientide valmisolek virtuaalteenust kasutada sõltub ekspertide arvates peamiselt sellest, kes ja kuidas on neile teenust tutvustanud. Oluline on usaldus kliendi ja sotsiaaltöötaja vm spetsialisti vahel, kes innustab klienti uut teenust katsetama. Teenust pakkuv asutus peaks äratama klientides huvi ja soovi teenust järjepidevalt kasutada ning pälvima usalduse. VIRTU projekti rühmategevuste planeerimisel olid olulisel kohal just klientide ootused ja soovid; saatekava koostamisel peeti eakatega nõu, et teenus vastaks nende ootustele.

Võimalikud riskid teenusemudeli juurutamisel

Ühe olulise riskina virtuaalteenuse juurutamisel tõid eksperdid välja uue tehnoloogiaga mittekohanemise. Kui inimene on virtuaalmaailmaga vähe kokku puutunud, võib ekraani vahendusel pakutav tunduda väga võõras. **Umbusaldus tehnoloogiliste lahenduste vastu** võib tuleneda ka eelnevast negatiivsest kogemusest. Oluline on, et klient ei tunneks ennast teenust kasutades ebamugavalt, mistõttu ongi tähtis tutvustada teenust ühiskonnas laiemalt. VIRTU projektis on olnud keeruline kaasata sotsiaaltöötajaid ja teisi spetsialiste, kes pelgasid seda, et teenus toob neile lisatöökoormuse.

Virtuaalteenuste arendamisel on läbiv küsimus: mil määral saab **sotsiaalse võrgustiku puudumist** kompenseerida virtuaalselt? Eksperdid märkisid, et virtuaalteenuste eesmärk pole vahetut suhtlust vähendada – see on pigem lisavõimalus suhtlemiseks või teenuste kasutamiseks olukorras, kus otsene suhtlus on osutunud mingil põhjusel võimatuks. Siiski on teatav risk, et algselt lisateenusena mõeldu võib hakata asendama traditsioonilisi teenuseid. Virtuaalteenuste laiemal juurutamisel peetakse oluliseks **koostööd huvigruppide vahel**: omavalitsused, eraettevõtted, hoolekandeesutused, haiglad, teenusetarbijad, riik jt. Kõik osapooled peavad tajuma ühist eesmärki ja selle täitmise vajadust. Riikliku strateegia olemasolu soodustaks koostööd ning oleks stiimuliks teenuse arendamisel. Intervjuudes toodi välja, et **sotsiaalne isolatsioon** on ühiskonnas alahinnatud probleem ja sellega tegelemist ei peeta Eestis vajalikuks, mis omakorda raskendab teenusemudeli arendamist.

Kuna VIRTU projekt on esimene katse arendada virtuaalteenuseid Eestis, võib üheks võimalikuks takistuseks saada **andmete vähesus** teenuse mõju ja kulutõhususe kohta. Tõenduse puudumine teenuse kasumlikkuse kohta võib pärssida selle rahastust.

Kokkuvõte

Ühiskonnas toimuvate muudatuste valguses tuleks üle vaadata ka Eesti hoolekandesüsteem. Ekspertide hinnangul on virtuaalteenuste pakkumine tulevikus otstarbekas ja paratamatu. Uuendusliku teenusemudeli juurutamine on aga keerukas ning seotud ebakindlusega. Edukuse alus on eesmärgipärasus ja laiapõhjaline koostöö. Kuigi praegu on veel mitmeid takistusi virtuaalteenuste väljaarendamisel Eestis, võib siiski arvata, et need leiavad oma koha eakate hoolekandes. Lahtiseks jääb vaid küsimus, millal. Virtuaalteenuste peamiseks **sihtgrupiks** peeti üksi elavaid liikumispiiranguga eakaid. Virtuaalteenused ei asenda väljaspool kodu pakutavaid teenuseid, vaid võimaldavad neid kasutada kodus. Virtuaalteenused aitavad korraldada ka rühmateraapiat, leinajate ja omastehooldajate tugirühmasid ning toetada erivajadustega inimesi iseseisvas elus.

Viidatud allikad

Leetmaa, R., Võrk, A., Kallaste, E. (2004). Vanemaeline tööjõud tööturul ja tööelus. Tallinn: Poliitikauuringute keskus PRAXIS, 13.

VIRTU projekt 2010–2013. (2012). Saaremaa Arenduskeskuse kodulehekül. www.sasak.ee/index.php?menuID=58 (4.12.2012).

Üldinfo. (2011). VIRTU kanali kodulehekül. www.virtuproject.fi/ee/?page_id=23 (02.01.2013).

Küberkiusamine koolikeskkonnas



Airi Mitendorf, MSW
Eesti-Rootsi Vaimse Tervise ja Suitsidoloogia
Instituudi projektijuht

See artikkel pärineb vaimse tervise edendamise käsiraamatust, mis on koostatud MHPHands projekti (*Mental Health Promotion Handbooks*, Vaimse tervise edendamise käsiraamatud) raames. Käsiraamat keskendub vaimse tervise edendamisele algkooli-, põhikooli- ja gümnaasiumiastmes ning selle peamine sihtrühm on õpetajad ja teised koolitõotajad, sh sotsiaalpedagoogid ja koolipsühholoogid.

Lapsed viibivad koolis suurema osa päevast, mistõttu on koolil oluline roll laste kaitsmisel ja nende vaimse tervise edendamisel. Kurb on see, et paljud õpilased puutuvad koolis kokku vägivallega ning seega nende võimalused saada positiivseid hariduskogemusi vähenevad.

Positiivne hariduskogemus (tunnustus, toetus, hoolimine, turvalisus) on oluline kaitsetegur laste vaimse tervise edendamisel. Koolivägivalla temaatika on tähtsustunud, kuid kehalise ning sõnalise kiusamise kõrval esineb järjest rohkem ka küberkiusamist. Internet on muutunud kergesti ligipääsetavaks ja seetõttu on küberkiusamist väga keeruline ära hoida. Selles artiklis selgitatakse küberkiusamise tähendust ja erinevaid esinemisvorme ning antakse soovitusi küberkiusamise ennetamiseks.

Igasugusel kiusamisel on lastele tohtu mõju. Küberkiusamise tagajärjed võivad interneti laia leviku tõttu füüsilise ja sõnalise kiusamise kõrval olla veelgi kahjulikumad ning seda loetakse väga agressiivseks kiusamisviisiks. Küberkiusajal on rohkesti võimalusi oma ohvrite kiusamiseks: suhtluskeskkonnad, foorumid, sotsiaalvõrgustiku keskkonnad jms. Küberkiusamist kogunud õpilased tunnevad teistest sagedamini ärevust ja üksindust, neil on madalam enesehinnang, nad osalevad vähem kooliga seotud tegevustes ning neil võib olla halvem õppeedukus. Õpilased on õelnud, et küberkiusamine mõjutab nii nende sotsiaalset kui ka koolielu ning avaldab mõju nende vaimsele heolule. Sellised probleemid võivad viia käitumis- ja sõltuvusprobleemide tekkimiseni.

Küberkiusamist defineeritakse mitut moodi. Pachin'i ja Hinduja (2010) sõnul on see tahtlik ja korduv tegevus, milleks kasutatakse arvuteid, telefone ja teisi elektroonilisi seadmeid. Sagedasemateks küberkiusamise liikideks põhikooli õpilaste hulgas on solvavate sõnumite saatmine, ebaviisakas kommentaar sotsiaalvõrgustikus, solvang jututoas, valeandmete esitamine, sotsiaalvõrgustiku grupist eemaldamine jms (Vaimse tervise edendamine ... 2012).

Miks võib küberkiusamine olla teistes kiusamisvormidest kahjulikum? Küberkiusamise ohtlikkus seisneb selles, et kiusatava foto, tema kohta tehtud kommentaar või videoklipp on isegi ühekordsel üleslaadimisel internetis väga pikka aega ja korduvalt kättesaadav. Elektroonilised suhtlusvahendid võimaldavad järjekindlalt ja püsivalt kiusata: fotod ja videod võivad jääda internetikeskkonda aastateks ja on kergesti kättesaadavad; neid saab salvestada arvutisse, üles laadida järgmistesse keskkondadesse ning nende vaatajate arv on teadmata, mis põhjustab ohvrile lisastressi.

Koolikiusamist, sh küberkiusamist **ennetav sekkumine peab olema kõigi koolitöötajate** (direktori, õpetajate, koolipsühholoogi, sotsiaalpedagoogi, garderoobitadi jt) **prioriteet**. Küberkiusamist ennetavad tegevused peavad põhinema põhjalikul analüüsil. Oluline on välja selgitada küberkiusamise ulatus õpilaste hulgas, mida saab teha näiteks küsitlusega. Uurimise tulemused võimaldavad koolitöötajatel kavandada mõjusa ja kohase sekkumisprogrammi, lähtudes kooli vajadustest. Küberkiusamist ennetavate sekkumiste kavandamisel tuleks võtta arvesse järgmist.

- Väärtuskasvatus on oluline igas vanuses laste arendamisel. See peab olema osa kooli mõtteviisist ning kuuluma õppeprogrammi.
- Õpilastele tuleb selgitada kiusamise ja küberkiusamise tähendust ning sellega kaasnevaid mõjusid. Küberkiusamine toimub virtuaalmaailmas, mistõttu võib lastel jääda arusaamatuks kiusamise kui sellise tähendus.
- Õpilastele tuleb õpetada sotsiaalseid oskusi ja anda teadmisi suhtlemise eripärast internetikeskkonnas.
- Õpilastele tuleb selgitada suhtlemise tähendust silmside ja kehakeele (hääletoon, näoilmed) puudumisel. Hinnanguliselt saadakse 65% sõnumi tähendusest silmast-silma kohtumisel.
- Kiusamisprobleemi lahendus seisneb pealtvaatajates – igauks, kes kiusamist märkab, saab seda takistada. Rõhutada tuleb iga inimese tähtsust ja rolli kiusamise lõpetamisel.
- Lapsevanemate ja õpetajate harimine küberkiusamise teemal võimaldab kiiresti märgata kiusamise ohvriks langenud last. Just täiskasvanud peaksid esimesena märkama lapsega toimunud muutusi.

Koolil on väga tähtis roll laste sotsialiseerumise ja tervisedendamise seisukohast ning sekkumised kiusamise ennetamiseks peaksid toimuma **kogu kooli kaasaval põhimõttel**. See eeldab muutusi kooli vaimses, keskkonnas, õppekavades ning rõhutab kõigi kooliga seotud inimeste, sh lapsevanemate ja kogukonna kaasamise tähtsust. Selle käsitluse olulisemad tunnused on positiivsed suhted õpilaste ja koolitöötajate vahel, koolipersonali arendamine ja õpetamine, tugev juhtimine ja selge poliitika, meeskonnatöö ning suhtumiste ja väärtuste arendamine faktide ja informatsiooni asemel (Vaimse tervise edendamine haridusametutes 2012).

MHPHands projekti vaimse tervise edendamise käsiraamatus kirjeldatud harjutused võimaldavad õppida mõistma küberkiusamist ning kiusamise tüüpe.

Näidisharjutus: Küberkiusamise tähendus ja tüübid

Harjutuse eesmärk: selgitada osalejatele küberkiusamise tähendust ja selle liike.

- Anna õpilastele tööleht allpool toodud tabeliga.
- Palu õpilastel analüüsida küberkiusamise erinevaid viise. Küsimused õpilastele: Mida tähendab küberkiusamine? Millised võivad olla küberkiusamise tagajärjed selle ohvriks? (Vaata töölehte)
- Arutle koos õpilastega järgmistel teemadel:
 - Kas küberkiusamine internetis on sama, mis näost-näku kiusamine? Millised on erinevused ja sarnasused?
 - Kas õpilastel on kogemusi kiusamisega internetis ja sotsiaalmeedia kanalites, nagu Facebook, Rate? Kui õpilased vastavad „jah“, siis jätkata aruteluga selle üle, millised olid selle tagajärjed/mõjud.

Tööleht. Küberkiusamise tagajärjed ohvrile

Tüüp	Kirjeldus	Võimalikud tagajärjed
Anonüümne kommenteerimine	Inimestevaheline agressiivne sõnavahetus avalikes meediakanalites, jututubades, foorumites jm. Vestluses osaleb kaks või enam isikut.	
Ahistamine	Vaenulike sõnumite saatmine kiusatavale elektroonilistes suhtluskanalites. Seda on ka kirjeldatud kui online-mängu, mida on aga keeruline lõpetada.	
Teiseks inimeseks kehastumine	Kiusaja kehastub internetikeskkonnas enda ohvriks ning kasutab ohvri identiteeti. Selline kiusamine võib toimuda teise inimese e-posti või sotsiaalmeedia keskkonda kasutades. Agressor/kiusaja saadab ohvri nime kasutades solvavaid sõnumeid ja kirju näiteks õpetajatele või eakaaslastele.	
Saladuste reetmine	Ohvri isiklik ja delikaatne informatsioon avalikustatakse kolmandatele isikutele. Agressor avalikustab teiste ohvri kirjavahetuse, pildid, vestluste ajaloo. Avalikustatud informatsioon võib olla varastatud ohvri arvutist, mobiiltelefonist või saadud ajal, mil ohvril oli usalduslik suhe agressoriga ning ta jagas ise oma saladusi.	
Väljapressimine ehk küberjälitamine	Ohvrile saadetakse korduvaid sõnumeid, pilte ja kommentaare, milles ähvardatakse ohvrit tulevikus kahjustada. Küberjälitamine toimub sagedamini lähedaste tuttavate vahel (näiteks suhte lõpetanud noormehe ja tütarlapse vahel).	
Ärakasutamine	Selline kiusamine seisneb internetis ohvri kohta filmide ja piltide levitamises. Ohvrit provotseeritakse midagi tegema, mida filmitakse või pildistatakse ning mida agressor hiljem levitab internetis.	
Kuulujuttude levitamine	Selle eesmärk on ohvri maine ja sõbrussuhete kahjustamine. See tähendab halvustavate kuulujuttude ja vale levitamist elektroonilistes kanalites.	
Kõrvalejätmine/boikoteerimine	Kõrvalejätmine/boikoteerimine on kiusamise liik, mille korral pahatahtlikel eesmärkidel ei võeta ohvrit sotsiaalmeedia kontaktide hulka või jäetakse välja sõprade nimekirjast.	
„Tehniline” aggressioon	Agressor suunab oma tegevuse ohvri arvuti, tarkvara või elektrooniliste kanalite (näiteks veebileht) kahjustamisele, mitte otseselt ohvrile endale. Näiteks arvutiviruse tahtlik levitamine või teise inimese arvutisse häkkimine.	

Viidatud allikad

Pachin, J., Hinduja, S. (2010). Cyberbullying victimization. www.cyberbullying.us/index.php (13.05.2013).

Vaimse tervise edendamine **haridusasutustes** (2012). Eesti-Rootsi Vaimse Tervise ja Suitsidoloogia Instituut. Tallinn.

MHPHands projekti – Mental Health Promotion Handbooks (Vaimse tervise edendamise käsiraamatud) – on toetanud rahaliselt Euroopa Komisjoni rahvatervise programm (Leping nr 2009 12 13) ja sotsiaalministeerium

Koostöö laste turvalisema internetikasutuse edendamiseks projekti „Targalt internetis” näitel



Kerli Kuusk
MTÜ Lastekaitse
Liit

Eesti lapsed ja noored on aktiivsed uute meediatehnoloogiate kasutajad. EU Kids Online (2010) andmetel on Eesti lapsed Euroopa riikide võrdluses internetikasutuses kolmandal kohal. Meie noored on digitaalses kirjaoskuses ühed Euroopa osavaimad, kuid samas on nad kahjuks eesotsas ka riskide kogemises. Oluline on, et lastel oleksid teadmised, kuidas kasutada uusi tehnoloogiaid ilma ennast ja teisi ohtu seadmata, kuidas endale kasulikku infot leida ning kust vajadusel nõu ja abi saada.

Laste turvalisema ja targema internetikasutuse edendamiseks algatati MTÜ Lastekaitse Liidu koordineerimisel 2010. aasta septembris projekt „Targalt internetis”, mida viivad ellu MTÜ Lastekaitse Liit, politsei- ja piirivalveamet, Digihariduse Innovatsioonikeskus Tiigrihüpe (endine Tiigrihüppe Sihtasutus) ja MTÜ Eesti Abikeskused. Projekti eesmärk on laste ja lastevanemate targem internetikasutus ning ebaseadusliku sisuga materjalide leviku tõkestamine. Projekt viib ellu riiklikus laste ja perede arengukavas 2012–2020 sätestatud ülesandeid. Projektil on kolm tegevussuunda: koolitus- ja teavitustöö, nõustamine lasteabitelefonil 116 111 ja ebaseadusliku sisuga materjali leviku tõkestamine veebipõhise vihjeliini www.vihjeliin.ee abil.

Teavitustöö

Digihariduse Innovatsioonikeskus Tiigrihüpe eestvedamisel korraldatakse lastele, lastevanematele ja õpetajatele **koolitus- ja teavitussüritusi**. Koolid, lasteaiad jt asutused saavad kutsuda projekti „Targalt internetis” koolitaja pidama loenguid ja korraldama interaktiivseid õpitubasid nii eesti kui ka vene keeles. Valida saab eri vanusele mõeldud koolituspakettide hulgast („Tere internet”, „Filmi, pildista ja lae alla”, „Suhtlemine võrgustikes”, „Pornograafia ja seks internetis” jt). 30 koolitajat on läbi viinud kokku üle 300 koolituse, interneti turvalisusest on antud teadmisi ligi 15 000 õpilasele, 1500 lapsevanemale ja 1400 õpetajale. Koolituse info ja koolitajate kontaktid leiab veebilehel www.targaltinternetis.ee.

Õpetajate ja lastega töötavate spetsialistide **e-kursustel** käsitletakse arvutikaitse, sotsiaalvõrgustikes suhtlemise ja internetiturvalisusega seotud küsimusi ja probleeme. Kursuse on läbinud juba 120 õpetajat.

Iga aasta veebruari teisel teisipäeval tähistatakse **rahvusvahelist turvalise interneti päeva**. Eestis on korraldatud selle päeva puhul mitmeid üritusi ning kampaaniaid. Käesoleval aastal keskendus päev teemale „Minu õigused ja kohustused internetis”. Tartus korraldati noortele ja noortega töö-

tavatele spetsialistidele konverents „Minu jalajalg internetis”. Oleme korraldanud ka projekti „Targalt internetis” noortepäeva Solarise keskuses. Suviti viiakse läbi sama projekti rahvusvahelisi suvelaagreid ning sügiseti temaatilisi noorteseminare.

Inimesi teavitatakse turvalisest interneti kasutamisest ka **meediakanalite** kaudu. Koostöös Eesti Rahvusringhäälinguga korraldati telekanalil ETV2 teemaõhtu „Uus reaalsus”, kus näidati uusi dokumentaalfilme. Koostöös Postimehe ja Õpetajate Lehega on välja antud MTÜ Lastekaitse Liidu ajakirja „Märka Last” eriväljaanne „Targalt internetis”. Sellel aastal oli uudisteportaalis Delfi.ee meie projekti nimeline rubriik, kus ilmusid interneti turvalisemat kasutamist käsitlevad artiklid. Kõiki artikleid saab lugeda ka projekti veebilehel.

On koostatud **koolitus- ja teavitusmaterjale** nii õpilastele, õpetajatele kui ka lapsevanematele. Veebilehel www.targaltinternetis.ee leiab koolitusmaterjale, tunnikavasid, plakateid, teste, töölehti, mängu, ristsõnu, videoklippe, multifilme jpm. Eriti populaarseks on osutunud netilammaste multifilmid, kus käsitletakse ohte ja riske, millega lapsed võivad kokku puutuda, ning antakse nõuandeid, kuidas neid vältida. Veebipõhine mäng „Nastix” on mõeldud peamiselt 9–14-aastastele lastele turvalise internetikasutuse õppimiseks. Mängus saavad mängijad selgeks, kuidas oleks mõistlik internetis end teistele esitleda, mis on privaatsus interneti kontekstis jne. Ka lapsevanematele on loodud mitmeid teavitusmaterjale, näiteks „Petuskeemid”, mis käsitleb enimlevinumaid pettuseid internetis, ja „Fotod”, kus käsitletakse fotode avaldamise ja pildistamise reegleid.

Koostöö noortega

Teavitusmaterjalide koostamisel ja ürituste korraldamisel tehakse koostööd noortega. Projekti juures tegutseb **noortepaneel**, mille liikmeteks on 15 noort vanuses 10–17 eluaastat, kes esindavad Tallinna Pelgulinna Gümnaasiumi, Tallinna Lilleküla Gümnaasiumi, Ehte Humanitaargümnaasiumi, Kohtla-Järve Gümnaasiumi, Harku-Järve Põhikooli, Tartu

Erakooli, Jäneda Põhikooli, Pärnu-Jaagupi Gümnaasiumi ja Jõhvi Gümnaasiumi. Noortepaneeli liikmed on saanud koolitustel teadmisi ja oskusi, kuidas interneti turvalisemat kasutamist noorematele õpilastele edasi anda. Neid on nad ka edukalt rakendanud, korraldades oma koolis üritusi noorematele klassidele. Noortepaneeli liikmed on Eestit esindanud ka rahvusvahelistel üritustel.

Lasteabitelefoni 116 111

Projektis osalev lasteabitelefoni 116 111, mida haldab MTÜ Eesti Abikeskused, pakub nõu ja abi internetiga seotud küsimuste ja probleemide korral. Nõu saamiseks on järgmised võimalused: helistada tasuta numbril 116 111, võrgukõned Skype’is (kasutaja: lasteabi_116111; kasutajaid ei lisata kontaktide hulka, helistamiseks ei pea olema kontaktiks lisatud), võrguvestlus veebilehel www.lasteabi.ee, personaalne kiri läbi www.lasteabi.ee keskkonna; kiri otse lehele info@lasteabi.ee.

Interneti kasutamisega seotud pöördumiste puhul on küsitud eelkõige nõu, mida teha, kui laps on internetis kokku puutunud kahjuliku sisuga veebilehtedega (vägivald, pornograafia, suitsiid); mida teha küberkiusamise puhul või siis, kui tundmatu soovib lapsega suhelda internetis. Samuti on aktuaalsed privaatsusega seotud probleemid (identiteedivargus, isikuandmete avaldamine, isikuandmete väärkasutamine).

Vihjeliin

Jaanuaris 2011 avas MTÜ Lastekaitse Liit veebilehe www.vihjeliin.ee, mille eesmärk on eelkõige tõkestada laste seksuaalset ära kasutamist esitava materjali levikut internetis. Internetikasutajal, kes märkab ebaseaduslikku materjali (laste seksuaalne ära kasutamine, laste kaubitsemine), on võimalik veebilehe kaudu sellest teada anda. Oodatud on teated ka muust alaealistele ebasobivast materjalist. Teabe saab edastada veebilehe www.vihjeliin.ee lihtsa vormi kaudu ilma isikuandmeid lisamata.

Vihjeliini töö raames teeb MTÜ Lastekaitse Liit tihedat koostööd politsei- ja piirivalvetametiga. Vihjeliin hindab teate sisu Eestis

kehtivate seaduste põhjal ja kui see osutub ebaseaduslikuks, saadetakse teave edasi politsei- ja piirivalveametile. Eestis on keelatud sellise teose (pildi, video jne) valmistamine, omamine ja levitamine, mis kujutab nooremat kui kaheksateistaastast pornograafilises või nooremat kui neljateistaastast last pornograafilises või erootilises situatsioonis.

Alates vihjeliini loomisest kuni maini 2013 on vihjeliinile edastatud ligikaudu 1748 teadet, millest 203 sisaldas viidet laste seksuaalse ärakasutamise materjalile. Vihjeliin on saanud teateid ka mitte küll ebaseaduslikust, kuid lastele ebasobivast materjalist. Peamiselt on ebaseaduslikku sisu esitavad veebilehed olnud välismaise päritoluga, kuid mõni juhtum on puudutanud ka Eestis üles laetud veebilehti. Kuna internet ei tunne riigipiire, siis on mujal üles laetud materjal kättesaadav ka Eestis. Seega on taolise materjali leviku tõkestamiseks oluline nii riigisisene kui ka rahvusvaheline koostöö. Alates 2011. aasta novembrist on Eesti vihjeliin INHOPE (www.inhope.org) võrgustiku liige, mis ühendab 37 riigi vihjeliine.

Suve lõpus on kavas välja anda Soome koostööpartnerite välja töötatud materjal „Teave lastega ja nende heaolu nimel töötavatele spetsialistidele interneti ja digitaalmeedia osast laste seksuaalsel ärakasutamisel”, mis on mõeldud eelkõige sotsiaaltöötajatele; sügisel korraldatakse trükist tutvustavad seminarid. Täpsemat infot seminaride kohta saab projekti veebilehel alates septembrist.

Riigisisene ja rahvusvaheline koostöö

Projekti tegevuste planeerimisel ja elluviimisel tehakse tihedat riigisisest koostööd. Olulise panuse annab projekti nõuandev kogu, kus on esindatud haridus- ja teadusministerium, justiitsministerium, Tartu ülikool, Microsoft Eesti, riigi infosüsteemi amet, EMT, Rate.ee, Eesti Lastevanemate Liit, Informaatikaõpetajate Tallinna Ühendus, Koolipsühholoogide Liit, Eesti Infotehnoloogia ja Telekommunikatsiooni Liit, Andmekaitse Inspeksioon, Tartu Laste Tugikeskus, projekti noortepaneel ja projekti partnerorganisatsioonide esindajad.



Projekti „Targalt internetis” plakat

Tihedat koostööd tehakse ka Euroopa riikidega ning osaletakse rahvusvahelise võrgustiku INSAFE töös, mis ühendab Euroopa turvalise interneti teavituskeskusi (www.saferinternet.org). Käesoleva aasta märtsis toimus INSAFE võrgustiku koolitusseminar Tallinnas, kus osales 80 eksperti kõigest Euroopa Liidu riikidest. Seminaril arutati digitaalsete oskuste õpetamist koolides, tutvustati eri riikides välja töötatud teavitusmaterjale ja tehti plaane 2014. aasta turvalise interneti päeva tähistamiseks. Projekt „Targalt internetis” kestab 2014. aasta lõpuni. Kuni projekti lõpuni on plaanis jätkata laiaulatusliku koolitustegevusega, anda välja uusi teavitusmaterjale ning korraldada võistlusi, seminare ja muid üritusi. Projekti toetab 75% ulatuses Euroopa Komisjon. Kaasfinantseerijad on Eesti sotsiaalministerium, haridus- ja teadusministerium ning politsei- ja piirivalveamet.

Viidatud allikas

EU Kids Online (2010). www2.lse.ac.uk/media@lse/Research/EUKidsOnline/Home.aspx

Norra toetuste 2009–2014 perioodi peamised eesmärgid on aidata kaasa majandusliku ja sotsiaalse ebavõrdsuse vähendamisele Euroopa Majanduspiirkonnas ning tugevdada kahepoolseid suhteid Norra ja abisaajariikide vahel kokku lepitud esmatähtsates valdkondades.

Programm „Kodune ja sooline vägivald”

Pille Ruul, Helen Sööl

sotsiaalministeeriumi soolise võrdõiguslikkuse osakond



Norra toetustest rahastatud programmi „Kodune ja sooline vägivald” peamine eesmärk on vähendada ja tõkestada soolist vägivalda ning abistada inimkaubanduse ohvreid Eestis.

Uuringud näitavad, et **soopõhine perevägivald** on meie ühiskonnas varjatud ja väga laialt levinud probleem. Veel paarkümmend aastat tagasi suhtuti perevägivalda kui peretülisse, millesse kõrvalseisjad ei peaks sekkuma. Viimastel aastatel on teiste Lääne riikide eeskujul hakatud ka Eestis käsitlema perevägivalda kui soospetsiifilist sotsiaalset probleemi. 2010. aastal korraldas Eurobaromeeter naistevastase perevägivalda küsitluse, mille tulemusel selgus, et 67% Eesti elanikest peab naistevastast vägivalda oma riigis väga levinuks või üsna levinuks. Oma sõprade või pereringis teadis mõnd lähisuhtevägivalda ohvriks langenud naist 39% vastanutest ja oma naabruskonnas 32% vastanutest. Mõnda naise vastu vägivalda tarvitanud inimest oma sõprade seast teadis 32% vastanutest, naabruskonnast 29%. Need arvud on suurimate seas Euroopas.

Eesti politsei registreeritakse keskmiselt 2500 lähisuhte vägivalda juhtumit aastas, see on ligi kuus juhtumit ööpäevas. Enamasti pöörduetakse politseisse siis, kui vägivald suhtes on kestnud pikemat aega ning toimunud intsident on kannatanule piisavalt tõsiselt tagajärgedega (Soo 2010). Seega on spetsialistide (sotsiaal- ja lastekaitsetöötajad, politsei, perearstid jt) tähelepanelikkus ja professionaalne tegutsemine äärmiselt oluline, et vägivalda märgata ja tõkestada.

Eestis on **inimkaubanduse** levinuim vorm teise inimese prostitueerimisele sundimine või muul viisil seksuaalne ekspluateerimine. Üha rohkem puutuvad Eesti elanikud kokku ka tööorjuse ja teiste inimkaubanduse ilmingutega. Kuigi inimkaubanduse ennetusega tegeletakse Eestis juba aastaid, sh on välja töötatud ja jagatud mitmesugust teabematerjali, on inimeste teadlikkus endiselt vähene ja nad ei taju võimalikke ohte.

Soopõhise perevägivald ja inimkaubanduse probleemidega tegelemine eeldab kõrget professionaalsust ja head väljaõpet, mistõttu tuleb senisest rohkem pöörata tähelepanu ohvrite ja vägivaldseteatega kokkupuutuvate spetsialistide süsteemsele koolitamisele, probleemide märkamisele ja spetsialistide tõhusamale koostööle.

Norra toetuste abiga loodetakse **selgitada laiemalt ühiskonnas soopõhise vägivald ja inimkaubanduse kui sotsiaalse probleemi olemust** ja ohtlikkust, kutsuda ohvreid ja nende lähedasi üles abi otsima, laiendada ja tutvustada abi saamise võimalusi, koolitada spetsialiste ja tugevdada koostööd, luua kestlikke meetmeid probleemide ennetamiseks. Kaugemas perspektiivis peaks tänu sellele vähenema ka sotsiaaltöötajate koormus. Nende eesmärkide täitmiseks toetatakse aastatel 2013–2015 erisuguseid tegevusi kokku 2 352 941 euroga, millest 2 miljonit on Norra ja ülejäänud Eesti panus. Rahastamine toimub eeldefineeritud projektide, avatud taotlusvoorude ja väikeprojektide kaudu. **Eeldefineeritud projektid** on mõeldud olemasolevate teenuste paran-

damiseks ning neid viivad ellu Eesti Naiste Varjupaikade Liit (spetsialistide koolitused, ohvriabi teenused, tugitelefoni 1492), MTÜ Living for Tomorrow (inimkaubanduse ennetus, nõustamine, teabeliini 660 7320) ning MTÜ Eluliin (abiteenused inimkaubanduse ohvritele). **Avatud taotlusvoorude** kaudu toetatakse kahte suurprojekti, millest üks on suunatud soopõhise vägivalda ja teine inimkaubanduse ennetamiseks, tõkestamiseks ja teadlikkuse tõstmiseks. **Väikeprojektid** on

mõeldud soolise vägivalda ja inimkaubandusega tegelevate MTÜde tegutsemisvõimekuse tugevdamiseks ja programmi eesmärkide saavutamiseks. Projektide käigus korraldatakse mitmeid küsitlusi ning uuringuid. Kõik projektid peavad olema ellu viidud aastaks 2016, s.o vähem kui kolme aasta jooksul. **Rohkem teavet** programmi „Kodune ja sooline vägivald” kohta leiate kodulehel <http://norra.sm.ee>.

Programm „Rahvatervis”

Anna Toots

sotsiaalministeeriumi rahvatervise osakonna projektijuht



Programmi „Rahvatervis” leping allkirjastati 25. veebruaril 2013 ja selle lõpptähtaeg on 30. aprill 2016.

Programmi üldeesmärk on rahvatervise parandamine ja ebavõrdsuse vähendamine tervises. Peamised tegevused on seotud **laste vaimse tervise teenuste arendamise, kvaliteedi tõstmise ja kättesaadavuse suurendamisega**. Programmi tegevused aitavad kujundada **tervislikku eluviisi ja vähendada riskikäitumist**.

Programmi rakenduskeem hõlmab nelja eeldefineeritud projekti ja kolme avatud taotlusvoorut.

Eeldefineeritud projektid keskenduvad eelkõige laste vaimse tervise teenuste edendamisele.

1) SA Tallinna Lastehaigla projekti raames ehitatakse Tallinna Lastehaigla juurde **vaimse tervise keskus**, kus lisaks erinevate psühhiaatriliste raviteenuste osutamisele hakatakse tegelema ka teadus- ja koolitustegevustega. Hetkel puudub Eestis pikaajaline ravi ja rehabilitatsiooniteenus raske ja püsiva psüühikahäirega lastele. Selle teenuse loomise eest vastutab Sotsiaalkindlustusamet.

2) Sotsiaalministeeriumi laste ja perede osakond loob **vaimse tervise teenuste integreeritud kontseptsiooni**, mis arvestab

hetkeolukorda ja vajadusi, et arendada valdkonda riiklikul tasandil.

3) Justiitsministeeriumi elluviidav kesken- dub võimalustele piirata nakkushaiguste levikut vanglates ning parandada ravivõimalusi, koolitades vanglate personali nakkushaiguste teemal.

Esimese avatud taotlusvoorut „**Regionaalsete vaimse tervise keskuste väljarendamine**” raames toetatakse laste vaimse tervise teenuste arendamist ja kättesaadavuse suurendamist regionaalsel tasandil – eelkõige Tartus, Pärnus ja Ida-Virumaal. Samuti toetatakse projekte, millega arendatakse statsionaarseid ja/või ambulatoorseid vaimse tervise **teenuseid** või parandatakse nende kättesaadavust, ning **ravisüsteemi arendamist väärkoheldud lastele**. Terviklik teenuste süsteem kaasab nii tervise-, sotsiaal- kui ka haridussektori. Spetsialistide ühtse arusaamise kujundamine on määrava tähtsusega, et luua ja koordineerida hästi toimivat süsteemi. Olulisel kohal on **koolitused** laste ja noortega töötavatele spetsialistidele, et nad oskaksid probleeme ennetada, õigel ajal märgata ja sekkuda.

Teise avatud taotlusvoorut „**Veebipõhiste vaimse tervise ja reproduktiivtervise alaste teenuste arendamine**” raames toetatakse

veebipõhiste **infokanalite** ja **nõustamisteenuste** arendamist ning rakendamist, et tõsta teadlikkust vaimsest ja reproduktiivtervisest ning tervislikust käitumisest nii riskigruppide kui ka laiemal elanikkonnal seas. Infovahetuse parandamiseks luuakse interaktiivne võrgustikusüsteem spetsialistidele. Kolmas avatud taotlusvoor „**Tervist edendavad sotsiaalkampaaniad ja kooli-**

tused” keskendub tervisliku käitumise edendamisele kohalikes omavalitsustes. Sotsiaalkampaaniatega suurendatakse teadmisi vaimsest tervisest ning korraldatakse vaimse tervise teemalisi koolitusi spetsialistidele, kes ei tööta tervishoiusüsteemis. Programmi „Rahvatervis” viib ellu **sotsiaalministeerium**. Lisainfot leiab sotsiaalministeeriumi kodulehel <http://norra.sm.ee>.

Programmi „Rahvatervis” taotlusvoorud

Avatud taotlusvoor	Oodatud taotlejad	Taotlusvoorude toetuse kogusumma	Maksimaalne toetussumma ühele projektile	Minimaalne toetussumma ühele projektile	Taotlusvoorude läbiviimise aeg
Regionaalsete vaimse tervise keskuste väljarendamine	haigla pida- jad tervis- hoiuteenuste korraldamise seaduse § 22 lõike 2 tähenduses	1 275 000 eurot	425 000 eurot	170 000 eurot	mai – august 2013
Veebipõhiste vaimse tervise ja reproduktiivtervise alase teenuse arendamine	haridus- ja teadusasutused, valitsus- välised organisatsioonid	595 000 eurot	250 000 eurot	170 000 eurot	mai – august 2013
Tervist edendavad sotsiaalkampaaniad ja koolitused	haridus- ja teadusasutused, valitsus- välised organisatsioonid	870 000 eurot	330 000 eurot (sotsiaalkampaaniad) 200 000 eurot (koolitused)	170 000 eurot	2013 II pool

Programm „Riskilapsed ja -noored”

Edgar Schlummer
Eesti Noorsootöö Keskuse direktor



Programmi „Riskilapsed ja -noored” eesmärk on parandada laste ja kuni 26-aastaste noorte heaolu. **Riskis olevate laste- ja noorte** all mõeldakse hooletusse jäetud ja väärkoheldud lapsi, koolist puuduvaid lapsi, õpiraskuste ja käitumuslike probleemidega õpilasi, sotsiaalse tõrjutuse riskis olevaid lapsi

ja noori. Tihedas koostöös EMP riikidega soovitakse Eestis välja töötada **haridus-, sotsiaal- ja õiguskaitsevaldkonda ühendav terviklik ja kestlik süsteem riskinoortega tegelemiseks**. Programmi üks eesmärgi on suurendada kohalike omavalitsuste võimekust pakkuda tuge riskilastele ja noortele.

Plaanis on toetada koolide, noortekeskuste, politsei, sotsiaalasutuste ja muude organisatsioonide töötajate pädevust ning tugevdada kogukondade koostööorgustikku, aga ka luua tingimusi konkreetsete sekkumiste ja teenuste osutamiseks lastele ja noortele.

Programmi üldeelarve on 7,65 miljonit eurot, millest EMP kaasrahastamine moodustab 85%. Lisaks ministereeriumide enda poolt elluviidavatele tegevustele toimuvad suured ja väiksed avatud taotlusvoorud.

Suuremad taotlusvoorud keskenduvad laste ja perede piirkondlikele tugiüksustele; tõrjutud noorte kaasamisele ja korduvkuritegude ennetamisele; kaasamisele ja sekkumistele haridussüsteemis ning noorte- ja noorsootööorganisatsioonide võimekuse tõstmisele.

Väiketaotlusvoorud on suunatud kogukondlikele kuriteoennetuslikele algatustele ning erikoolist ja vanglast vabanenud noorte jätkutoele. Taotlejateks võivad olla riigi

ja omavalitsuste avaliku sektori asutused, kodanikuühendused, kõrgkoolid ning teadus- ja arendusasutused. Väiketoetuskeemi **toetussummad** on 5000 kuni 150 000 eurot ja avatud taotlusvoorudes 170 000 kuni 1,2 miljonit eurot. Esimesed taotlusvoorud on plaanis välja kuulutada hiljemalt suvel 2013. Projektide tegevused kestavad sõltuvalt taotlustähtajast ning projekti pikkusest kuni aprillini 2016.

Programmi juhib haridus- ja teadusministeerium ning selle rakendajaks on Eesti Noorsootöö Keskus. Tegevusi viiakse ellu koostöös sotsiaalministeeriumi ja justiitsministeeriumiga ning programmi Norra partneri Norra kohalike ja piirkondlike omavalitsuste liiduga.

Täpsem info programmi kohta aadressil www.entk.ee/riskilapsedjanoored. Info finantsmehhanismi kohta on aadressil www.eagrants.fn.ee.

Tuberkuloos ei ole unustatud haigus



Klarika Kallikorm
Tervise Arengu Instituut

tubidu



Co-funded by
the Health Programme
of the European Union

Maailma Terviseorganisatsiooni andmetel on tuberkuloos (TB) maailmas HIV/AIDSi järel surmapõhjustajatest teisel kohal (WHO 2013a). Ainuüksi Euroopas haigestub tuberkuloosi päevas 49 inimest ning sureb 7 inimest (WHO 2013b). Kuigi nii maailmas kui ka Eestis on haigestumine tuberkuloosi langustrendis, diagnoositakse igal aastal Eestis ligi 300 uut haigusjuhtumit. Enamasti on

nakatunud alkoholi või narkootikumide tarvitamisega pahuksisse läinud inimesed, kuid haigus võib tabada meist igäihte. Näiteks haigestus tegus, terve, 21-aastane noor eestlanna mõned aastad tagasi tuberkuloosi, kuigi ta oli kokku puutunud tuberkuloosihaiuga 13 aastat tagasi. Diagnoos oli šokeeriv. Järgnes pikaajaline ravi, et paraneda ühest raskeimast tuberkuloosivormist (MDR-TB).

Nüüd võib naine kinnitada, et on tervenend, kuid tema sõnul oleks olnud kergem taluda nii diagnoosi saamist kui ka ravil viibimist, kui ta oleks tuberkuloosist ja selle ravist rohkem teadnud.

Just selleks, et teadlikkust tuberkuloosist kasvatada ja ennetust tõhustada, on Tervise Arengu Instituut Euroopa Liidu Tervise ja Tarbijaküsimuste Rakendusameti rahastamisega käivitanud projekti „**TUBIDU**” („Rahvatervise süsteemi ja kodanikuühiskonna võimestamine võitlemaks tuberkuloosi epideemiaga haavatavate rühmade hulgas”, ingl k *„Empowering public health system and civil society to fight tuberculosis epidemic among vulnerable groups”*). Projektis osaleb 11 riigi 12 organisatsiooni, mis tegelevad tuberkuloosi ennetamisega riskigruppides, peamiselt süstivate narkomaanide (ingl k *IDU*) hulgas.

Maailmas on hinnangu järgi rohkem kui 13 miljonit süstivat narkomaani ning kõige rohkem (umbes 80%) elab madala ja keskmise sissetulekuga riikides (Aceijasm 2004). Tuberkuloos on maailmas HIV-positiivsete süstivate narkomaanide puhul peamine surmapõhjus (ECDC aasta ja viide). Erinevalt HIV leviku tõkestamisest ja kahjude vähendamisest ei ole tuberkuloosi ennetamisel kogukondlike organisatsioonide panus märkimisväärne – peamiselt tegelevad sellega rahvatervise ja tervishoiuspetsialistid (WHO 2008).

„TUBIDU” projekti üks oluline eesmärk on kaasata aktiivselt kogukonnapõhised organisatsioonid tuberkuloosi ennetamisse ning tõhustada nende koostööd tervishoiuasutustega. Projekti raames töötatakse välja mittemeditiiniinõuetajatele (sotsiaaltöötajad, psühholoogid, tegevusjuhendajad jt) lihtsalt kasutatav käsiraamat, mis annab infot tuberkuloosi kohta alates selle varajasest avastamisest kuni ravi kõrvalnähtudeni. Samuti korraldatakse mitmeid rahvusvahelisi ja kohalikke tuberkuloositeemalisi koolitusi. Sotsiaalvaldkonna töötajad puutuvad oma igapäevatoos sageli kokku riskigruppidesse kuuluvate klientidega. Seetõttu on oluline teada ja osata ära tunda tuberkuloosi sümptomeid ning osata teavitada haigestu-

nut ravimite ebamugavustunnet tekitavatest kõrvalmõjudest, toetada teda ja julgustada ravi alustama või jätkama. Eestis on tuberkuloosiravi tasuta, tuberkuloosi kahtluse korral saab arsti vastuvõtule pöörduda ka ilma saatekirjata.

Tuberkuloosi sümptomid, mille ilmnemisel tuleks pöörduda arsti poole:

- kolm nädalat kestnud kõha
- söögiisu puudus
- kaalulangus
- palavik
- öine higistamine
- pidev väsimus.

Nakatuda ei ole kerge, näiteks on väga väike tõenäosus saada nakkus ühistranspordist, kuid valvsust ei tohiks siiski kaotada. Hooligem enda ja oma lähedaste ning klientide tervisest. Koos saame aidata tuberkuloosi ära hoida.

Tuberkuloosi kohta saab rohkem infot Tervise Arengu Instituudi portaali Terviseinfo lehel www.terviseinfo.ee/et/valdkonnad/tuberkuloos. „TUBIDU” projekti toimunud ja planeeritavate tegevuste kohta leiata infot aadressil www.tai.ee/en/tubidu.

Viidatud allikad

- Aceijasm, C. jt** (2004). Global overview of injecting drug use and HIV infection among injecting drug users. *AIDS*, 18, 2295–2303.
- WHO** (2008). Community involvement in tuberculosis care and prevention: towards partnerships for health: guiding principles and recommendations based on a WHO review. http://whqlibdoc.who.int/publications/2008/9789241596404_eng.pdf
- WHO** (2013a). Tuberculosis. Key facts (web site). www.who.int/mediacentre/factsheets/fs104/en/index.html (13.03.2013).
- WHO** (2013b). Tuberculosis in the European Region (web site). www.euro.who.int/en/what-we-do/health-topics/communicable-diseases/tuberculosis (13.03.2013).

Parent's pension – a New Type of Pension?

Eve Liblik, Head of the Department for Pensions and Benefits, Social Insurance Board

Parent's pension was introduced in Estonia at the beginning of 2013. This type of pension is meant to ensure that the future pension of a parent who stays home to raise a child will not be smaller because of it. Until 1998, every parent of a child born before 1991 had a right to get an additional two years added to their years of pensionable service; however, since 1999, pensions were based on social tax payments only. Parents whose children were born after 1991 had no right to additional years of pensionable service, creating inequality between generations. As of 1 January 2013, one parent has a right to the parent's pension, which is a pension supplement paid by the state in the value of two years of pensionable service to a parent who has been raising, for at least 8 years, a child born between 31.12.1980–31.12.2012. If the parent was born before 1 January 1983 and has not joined the mandatory funded pension scheme, the pension supplement will have a value of three years for each child born from 1 January 2013. In 2015, the pension supplement will be increased to the value of three years of pensionable service. One parent of a child under three years of age will also have a right to apply for additional payments to the second pillar of the pension fund by the state amounting to 4% of the average calendar income on which social tax is paid in Estonia.

Role of Local Governments and Providers of Substitute Home Service in Ensuring the Rights of a Child

Margit Sarv, Senior Adviser to the Chancellor of Justice

The Office of the Chancellor of Justice issued an analysis of substitute home service in Estonia in spring 2013 based on inspection visits made to substitute homes by the advisers of the Chancellor of Justice in 2011–2012. The analysis focuses on the substitute home service from the perspective of a child and assesses whether children's best interests are taken into consideration in substitute homes. Although the visits generally showed that the level of care provided to children in substitute homes was good, several shortcomings in ensuring the fundamental rights of children were also detected. In several cases, the duties of a guardian were executed by persons who took care of a child on a daily basis, but had no legal role as guardians. Such duties are the responsibility of local governments and cannot be delegated to substitute homes. Inspection visits also revealed problems with case management plans that should be drawn by local governments for all children who are placed in substitute homes. Another important issue was the ratio of caregivers and children in substitute homes. Substitute homes should be based on a family model, meaning that a family in a substitute home cannot include more than eight children if there are several caregivers working in shifts or more than six children if there is only one caregiver. This requirement was met in only four out of 18 inspected substitute homes. The Chancellor of Justice has made proposals to the Minister of Social Affairs, County Governors, rural and city governments, as well as to substitute homes for rectifying these shortcomings.

Social Services Data Register in 2013

Katrin Pedastaar, Head of Social Services Data Register, Ministry of Social Affairs

The Estonian electronic Social Services Data Register (STAR) was introduced three years ago. Although social workers still mainly use the register to apply for and assign benefits, other functions of the system, such as referral to different services and compiling case management plans, are also gaining importance. In 2012, the software was optimised to cope with increasing data volumes and numbers of users. In addition, an analysis of the quality of data entered in the register was carried out, and a number of additions to the system were made to prevent errors in data. Starting from 2013, STAR can be used to access the data service of the Estonian Unemployment Insurance Fund. At the beginning of the year, a usability analysis was conducted in cooperation with Trinidad Consulting, the results of which will be used to develop new wizards using more modern IT possibilities. The introduction of a new need-based family allowance in 2013 will also entail new developments in STAR. Besides data quality, there are concerns about data protection, which greatly depends on the users who often lack knowledge about the issue. The use of STAR has also raised more substantial questions about the process and principles of application for benefits and allowances. The current issue of *Sotsiaaltöö* also contains an article by Katrin Kukk discussing feedback from users of STAR. The feedback shows that social workers recognise the importance of a common national data register, but are also concerned with the fact that using STAR is time consuming. Users' feedback will be considered in further development of the register.

Родительская пенсия – новый вид пенсии? Стр. 11

Эве Либлик, Департамент социального страхования

С начала 2013 года вступило в силу решение, согласно которому из государственного бюджета осуществляются дополнительные взносы по обязательной накопительной пенсии (т. н. взносы во II ступень пенсионного страхования) за воспитание ребенка, который родился 1 января 2013 года или позднее. Дополнительные взносы осуществляются со дня рождения ребёнка, если ходатайство о выплате взносов представлено в течение шести месяцев. Начиная с 1 января 2013 года, к пенсии по старости, пенсии по нетрудоспособности и пенсии по случаю потери кормильца одному из родителей также начисляется надбавка к пенсии за воспитание ребёнка.

Роль местного самоуправления и поставщика услуги замещающего ухода в обеспечении прав ребенка, живущего в замещающем доме. Стр. 14

Маргит Сарв, Канцелярия канцлера юстиции

Весной 2013 года канцелярия канцлера юстиции составила анализ по обеспечению прав детей, воспитываемых в замещающих домах Эстонии. Проведенный по результатам контрольных рейдов анализ рассматривает услугу замещающего дома с точки зрения ребенка и дает оценку тому, насколько в замещающих домах учитываются наилучшие интересы ребенка. В статье рассматриваются обязанности местного самоуправления в роли опекуна ребенка, обязанности по обеспечению ухода за ребенком, а также обеспечение ребенку в замещающем доме среды, схожей с семейной.

Принятие решений в работе по защите детей на примере крупных городов Ида-Вирумаа. Стр. 19

Кэтлин Каурла, магистр социальных наук

Статья знакомит с результатами исследования, проведенного с работниками по охране детства в крупных городах Ида-Вирумаа. Целью исследования было выявить факторы, влияющие на принятие решений по вопросам, касающимся отделения детей из семьи и направления детей на услугу замещающего ухода. Рассматривались как обстоятельства, непосредственно связанные с конкретным случаем, например алкогольная зависимость родителей или жестокое обращение с ребенком, так и личностные, организационные и внешние факторы.

Эстонские специалисты ознакомились в Скандинавии с профилактикой преступлений и опорными услугами для лиц, освобожденных из тюрьмы. Стр. 25

Ану Лепс, Министерство юстиции

В этом номере журнала вы найдете подборку статей по результатам финансируемого Европейским социальным фондом проекта, в ходе которого эстонские специалисты ознакомились с практикой скандинавских стран в области профилактики преступлений и оказания опорных услуг для лиц, освобожденных из тюрьмы. Темы статей: системы детского попечительства и защиты детей в Скандинавии и у нас; услуга по примирению сторон; мобильная молодежная работа и основанная на сотрудничестве с общиной работа полиции; закрытые специальные учреждения для молодежи и принципы тюремного заключения; услуги освобожденным из тюрьмы, в т. ч. молодежи.

Регистр данных социальных услуг и пособий STAR в 2013 году. Стр. 38

Катрин Педастсаар, Министерство социальных дел

Эстонский электронный регистр данных социальных услуг и пособий STAR находится в пользовании уже три года. Хотя социальные работники по-прежнему пользуются регистром в основном для назначения пособий, постепенно растет и пользование регистром для направления клиента на услуги и для оформления проблемно-ситуативных планов. В статье описываются произведенные в последние годы работы по развитию регистра, а также проблемы, выявленные при обработке данных. В номере журнала можно также прочитать статью Катрийн Кукк о том, какую оценку дают регистру пользующиеся им социальные работники.



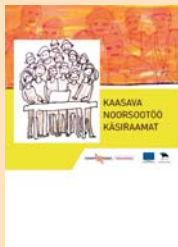
Eesti Inimarengu Aruanne (EIA) 2012–2013 „Eesti maailmas” (2013). Peatoimetaja Mati Heidmets. Eesti Koostöö Kogu.

Eesti Inimarengu Aruanne 2012–2013 analüüsib Eesti asukohta maailma ja Euroopa uuringutes ning heidab pilgu rahvusvaheliste võrdluste meetodikale ja kõõgipolele. Lisaks tavapärasele ÜRO inimarengu indeksile vaatleb EIA seekord ka Maailmapanga, OECD ja Maailma Majandusfoorumiga koostatud uuringuid, kasutatud on ka teiste rahvusvaheliste ekspertorganisatsioonide andmestikke. Aruanne on jagatud viide peatükki: inimareng (toimetaja Mati Heidmets), inimene ja ühiskond (Marju Lauristin), heaolu ja elukvaliteet (Anu Toots), majandus (Jüri Sepp), globaliseerumine ja poliitikamuutrid (Erik Terk). Autorid on teadlased Tallinna Ülikoolist, Tartu Ülikoolist, Tallinna Tehnikaülikoolist, Praxisest jm. Aruande täisteksti saab alla laadida veebilehelt www.kogu.ee.



ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsioon ja puuetega inimeste õigused Eestis (2013). Koostaja Karin Hanga. Eesti Puuetega Inimeste Koda.

ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsioon võtab kokku puuetega inimeste õigused eri eluvaldkondadest ja ütleb, mida peavad puudega inimeste toetamiseks võtma ette riik, kohalikud omavalitsused, sotsiaalpartnerid ja teised osapooled. Teatmik annab ülevaate sellest, kuidas toimub ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni ellurakendamine Eestis ning millised võimalused on seadustega ette nähtud puudega inimestele ja nende peredele. Teatmik on mõeldud kasutamiseks nii puudega inimestele kui ka kõigile teistele, kelle võimuses on puudega inimeste eluolu edendamine Eestis. Täisteksti leiab EPIK kodulehel www.epikoda.ee rubriigist „Trükised”.



Kasava noorsootöö käsiraamat (2013). Toimetaja Kristi Jüristo. Sihtasutus Archimedes Euroopa Noored Eesti büroo.

Raamatu eesmärk on anda noorsootöötajale nii teoorias kui ka praktikas võimaluse mõelda noorsootöö mitmekesisele sihtgrupile. Käsiraamatu abiga leiab noorsootöötaja viise, kuidas olla avatud kõigile noortele vaatamata nende vanusele, soole, seksuaalsele orientatsioonile, rahvusele, usule, sotsiaal-majanduslikule ja hariduslikule taustale või puudest tingitud erivajadustele ning pakkuda neile oskusi, teadmisi ja võimalusi aktiivseks osaluseks ja enesearenguks. Käsiraamatu jt trükised leiab: <http://mitteformaalne.ee/kaasavnoorsootoo.html>.

Veebileht Kodupilt.ee

Poliitikauringute Keskuse Praxis ja OÜ Geomedia loodud interaktiivne veebileht www.kodupilt.ee võrdleb omavalitsustes ja maakondades osutatavaid teenuseid. Valitud on näitajaid sellistest valdkondadest nagu haridus, hoolekanne, kogukonnateenused, vaba aja veetmine, vee- ja soojamajandus ning omavalitsuse tulud ja kulud. Näitajaid saab võrrelda omavalitsusüksuste lõikes. Hoolekande valdkonnas leiab muu hulgas andmed selle kohta, kui suur on omavalitsuses või maakonnas sotsiaalkaitse kulude osakaal kogukuludes, mis on üle 64-aastaste elanike osakaal ning kui suur on maakonnas asuvate hooldekodude kohamaksumus. Veebilehel kuvatav info on pärit erinevatest avalikest andmekogudest.

MÖTTEVARA

Martin E. P. Seligman on öelnud:

„Ruth oli üksikema, kes elas Chicago lähedal. Nagu meie kõik, nii soovis ka tema, et elus oleks rohkem rõõmu. Ta püüdis seda saavutada lihtsal viisil, ostes nädalas viie dollari eest Illinoisi loterii pileteid. Need perioodilised ootamisrõõmud olid hädavajalikud rusutud meeleolust vabanemiseks. Olnuks Ruthil raha psühhoterapeudi külastamiseks, oleks too diagnoosinud kerge depressiooni. Haigus ei olnud alanud mitte kolm aastat tagasi, kui mees läks teise naise juurde, vaid juba üsna ammu – kooliajal. Ja juhtuski ime – Ruth võitis loteriiga 22 miljonit dollarit. Rõõmu pärast endast väljas, loobus ta pakkija kohast kaubamajas ja ostis kaheksateistkümmne toalise maja, Versace riideid ja sinise Jaguari ... Nii imelikuna kui see ka ei tundu, hakkas õnneliku võitja meeleolu tasapisi langema, seekord ilma nähtava põhjuseta. Aasta lõpul diagnoosis psühhoterapeut kroonilise depressiooni.

Taalised juhtumid viisid psühholooge mõttele, et igale inimesele on omane isikupärane elurõõmu tase, mille poole ta püüdleb. Kõige täbaram on seejuures asjaolu, et päritud elurõõmu tase hakkab sarnaselt termostaadile meie ülevat meeleolu endaga ühtlustama. Kahekümne kahe õnneliku loteriivõitja küsitlemisel selgus, et nende õnnest särav meeleolu võttis aja jooksul hariliku kuju. Kuid sellel mündil on ka teine pool: õnnetuse korral säästab elurõõmu termostaat meid pidevast depressioonist. See saab olema ajutine. Mõne kuu möödudes taastub inimesele omane meeleolu. Isegi nende inimeste juures, kes on autoavariis saanud tõsiseid terviserikkeid, näiteks mõlema jala halvatus, võib juba kaheksa nädala möödudes märgata valdavalt positiivseid emotsioone. Mõne aasta möödudes on neil inimestel tervetega võrreldes vaid veidi alanenud meeleolu. Haiged, kellel olid nii jalad kui ka käed halvatud, väitsid 84%-l juhtudel, et nende meeleolu ei erine keskmisest, vaid on isegi kõrgem ...

Elurõõmu kogemisel on veel üks takistus: me harjume varsti saavutatud heaga ja soovime enam. Sedavõrd kuivõrd meie materiaalsed hüved suurenevad, kasvavad ka meie soovid ... Võib näida, et need inimesed, kellel on rohkem materiaalseid hüvesid, on õnnelikumad nendest, kellel neid pole. Nagu selgus, on nii ühed kui ka teised samasuguselt õnnelikud või mitteõnnelikud. Materiaalsed hüved suurendavad elurõõmu vaid ajutiselt. Vähem kui kolme kuu möödudes ei mõjuta töölt vallandamine ega edutamine enam märgatavalt meeleolu. Imelik, kuid rikkus ei suurenda õnneelamust märgatavalt. Keskeltläbi on rikkad vaid veidi õnnelikumad vaestest. Arenenud maade elatustase on viimase viiekümne aastaga märgatavalt kasvanud, kuid eluga rahulolu on jäänud samaks nii Ameerika Ühendriikides kui ka Euroopas ...”

Martin E. P. Seligman (12.08.1942) on Ameerikas sündinud tunnustatumaid psühholooge, uue psühholoogia rajaja ja õpitud abituse teooria looja. Esitatud väited pärinevad tema 2006. aastal vene keelde tõlgitud raamatust „*Authentic Happiness*” (eesti keeles ilmunud 2008. a pealkirja all „Ehe õnn”) ja võivad meie lugejates tekitada vastakaid arvamusi.

Vahendanud Jüri Raudsepp

Foto Aina Karjakina

Euroopa kodanike aasta – II omastehoolduse foorum

24. augustil 2013 Viljandis

Kodanikuks olemine ja sellega kaasnevad õigused on üks Euroopa Liidu tugisammastest. Euroopa kodanike aastale pühendatud omastehoolduse foorumile on oodatud kõik,

kes tahavad tunda Euroopa Liidu kodakondsusega kaasnevaid õigusi; soovivad arutleda omastehooldajate õiguste üle Euroopa Liidus; mõjutada seda, milline on omastehooldajate tulevik Euroopa Liidus ja Eestis aastal 2020.

Omastehoolduse rahvusvaheline foorum on üks osa Euroopas korraldatavatest aruteludest valitsusasutuste, kodanikuühenduse ja ettevõtete vahel.

Täpsem info ja registreerimine alates juulist: www.omastehooldus.eu

Tartu Ülikooli suveülikooli kursused Tartus

■ **5. ja 6. augustil** sotsiaaltöötajate suvekool „**Kuidas luua heaolukeskkonda?**” Koolitaja Kai Tomasberg.

■ **13. augustil** koolitus „**Lepitamine igaühele**”. Koolitaja Tõnu Lehtsaar

Registreerumine kuni 25.07

Lisainfo: www.ut.ee/et/koolitus/suveulikooli-kursused

Sündmuste kalender

■ **08.–10. augustil** EASÜ ja Tallinna Sotsiaaltöö Keskuse sotsiaalala töötajate suvekool teemal „Euroopa kodanike aasta 2013” Pühajärve Spa & Puhkekeskuses. *Registreerimine lõppenud*

■ **18.–19. septembril** ESTA sügiskool Nelijärve Puhkekeskuses. Loengute ja arutelude peateemaks on **sotsiaaltöötaja vastutus**. Info tulemas kodulehele www.eswa.ee

■ **26.–28. septembril** 13. rahvusvaheline E.D.E. kongress „Tehnoloogia hoolekandes – võimalused ja piirid” Tallinna Tehnikaülikoolis. Lisainfo: www.ede-congress.eu

■ **1.–2. oktoobril** Eakate festival. Korraldaja: MTÜ Inkotuba. Lisainfo: www.eakatefestival.ee